

РУДОЛФ ЩАЙНЕР

Метаморфози на душата:  
Пътища на душевните  
преживявания

*Осемнадесет публични  
лекции, Берлин 1909/1910*

ЧАСТ ВТОРА

*Девет лекции, изнесени между 20  
януари и 12 май 1910 г. в Дома на  
архитектите в Берлин*

1984 г.

ИЗДАТЕЛСТВО РУДОЛФ  
ЩАЙНЕР,  
ДОРНАХ/ШВЕЙЦАРИЯ

РУДОЛФ ЩАЙНЕР ПЪЛНО ИЗДАНИЕ  
ПРЕЗЕНТАЦИИ

ПУБЛИЧНИ ЛЕКЦИИ



Публикувано от Администрацията на имението „Рудолф  
Щайнер“ въз основа на преписи, непрегледани от лектора.

Каролайн Уисплър беше отговорна за публикуването на това  
издание.

1-во издание в тази компилация,  
пълно издание, Дорнах 1984

Списък на по-ранни издания и издатели може да бъде  
намерен на страници 304/305.

#### Библиография № 59

Всички права запазени от Администрацията на имението „Рудолф  
Щайнер“, Дорнах/Швейцария

© 1984 от Администрация на имението „Рудолф Щайнер“,  
Дорнах/Швейцария

Отпечатано в Германия от Konkordia GmbH, Bühl /Baden

ISBN 3-7274-0595-3

*Публикациите от лекционните  
трудове на Рудолф Щайнер*

Основата на антропософски ориентираната духовна наука се формира от трудовете, написани и публикувани от Рудолф Щайнер (1861–1925). Освен това, той е изнесъл множество лекции и курсове между 1900 и 1924 г., както публично, така и за членове на Антропософското общество. Първоначално самият той е искал лекциите му, които е изнасял изцяло импровизирано, да не се записват писмено, тъй като *са* били предназначени като „устни съобщения, не за публикуване“. Тъй като обаче са били правени и разпространявани все по-непълни и грешни преписи, той се е почувствал задължен да регулира процеса на преписване. Той е поверил тази задача на Мари Щайнер-фон Сиверс. Тя е била отговорна за назначаването на стенографите, управлението на преписите и прегледа на текстовете за публикуване. Тъй като Рудолф Щайнер е успявал сам да коригира преписите само в много малко случаи поради липса на време, неговите резерви относно всички публикувани лекции трябва да бъдат взети предвид. „Просто ще трябва да приемем, че могат да бъдат открити грешки в шаблоните, които не съм прегледал.“

След смъртта на Мари Щайнер (1867-1948) започва издаването на пълно издание на произведенията на Рудолф Щайнер в съответствие с нейните насоки. Този том е част от това пълно издание. Където е необходимо, допълнителни подробности относно изходните текстове могат да бъдат намерени в началото на бележките.

## СЪДЪРЖАНИЕ

|                                                                                                      |         |
|------------------------------------------------------------------------------------------------------|---------|
| Този брой .....                                                                                      | 8       |
| <br>X. Хуманитарни науки и език<br>Берлин, 20 януари 1910 г. ....                                    | <br>9   |
| <br>XL Смях и сълзи<br>Берлин, 3 февруари 1910 г. ....                                               | <br>42  |
| <br>XII. Какво е мистицизъм?<br>Берлин, 10 февруари 1910 г. ....                                     | <br>71  |
| <br>XIII. Природата на молитвата<br>Берлин, 17 февруари 1910 г. ....                                 | <br>103 |
| <br>XIV. Болест и лечение<br>Берлин, 3 март 1910 г. ....                                             | <br>135 |
| <br>XV. Положителният и отрицателният човек<br>Берлин, 10 март 1910 г. ....                          | <br>171 |
| <br>XVI. Грешка и лудост<br>Берлин, 28 април 1910 г. ....                                            | <br>203 |
| <br>XVII. Човешката съвест<br>Берлин, 5 май 1910 г. ....                                             | <br>236 |
| <br>18. Мисията на изкуството<br>(Омир, Асхил, Данте, Шекспир, Гьоте)<br>Берлин, 12 май 1910 г. .... | <br>269 |

|                                                  |     |
|--------------------------------------------------|-----|
| Доказателства за предишни публикации и издатели. | 304 |
| Забележка .....                                  | 306 |
| Личен регистър .....                             | 312 |
| Подробно съдържание .....                        | 314 |
| Съдържание Част първа, Лекции I до IX .....      | 318 |
| Преглед на пълните съчинения на Рудолф Щайнер .  | 319 |

## ЗА ТОЗИ БРОЙ

Лекциите в този том принадлежат към частта от лекционното творчество на Рудолф Щайнер, с която той се е обръщал към публиката. „Берлин беше отправната точка за тази публична лекционна дейност. Това, което в други градове се е разглеждало повече в отделни лекции, тук можеше да бъде изразено в съгласувана лекционна поредица, чиито теми се припокриваха. По този начин те придобиха характера на внимателно обосновано, методично въведение в духовната наука и можеха да разчитат на редовно връщаща се публика, която беше нетърпелива да се задълбочи все повече в новооткритите области на знанието, докато на новодошлите многократно се дават основите за разбиране на представеното.“ (Мари Щайнер)

От 1903 г. насам подобни публични лекции се провеждаха всеки зимен семестър в Дома на архитектите. Настоящите лекции представляват втората част от седмата от тези серии, започващи през 1909/1910 г.

В тези лекции Рудолф Щайнер води слушателя и читателя през разнообразните сфери на живота на душата и духовните стремежи. Той представя езика като израз на човешката природа, а явления като смеха и сълзите – като изрази на човешкото его. Той описва мистицизма като духовен път, а молитвата – като връзката на душата с божественото, като накрая очертава вътрешната сила и възприемчивост като елементи на човешкото развитие. Болестта се явява като престъпване на граници, а психичното заболяване – като нарушение на същностната природа на човешкото същество. Съвестта е изобразена като божествен глас в човешката душа, а художественото творчество – като откровение на човешката творческа сила, което свързва притчата за преходното с посланието за нетленното.



## ХУМАНИТАРНИ НАУКИ И ЕЗИК

Берлин, 20 януари 1910 г.

Увлекателно е да се разглеждат различните изрази на човешката природа от гледна точка на хуманитарните науки, както хуманитарните науки са предвид тук. Защото, като обходим човешкия живот, както беше направено в хода на тези лекции, и го изследваме от различните му страни, можем да добием цялостно впечатление за него. Днес ще говорим за онзи универсален израз на човешкия дух, който се разкрива в езика, а следващия път, под заглавието „Смях и сълзи“, ще разгледаме вариант на човешката изразителност, който, макар и свързан с езика, въпреки това е коренно различен от него.

Когато говорим за човешки език, със сигурност остро осъзнаваме колко дълбоко е свързан целият смисъл, достойнство и самата същност на човечеството с това, което се нарича език. Нашият най-съкровен живот, всички наши мисли, чувства и импулси на волята, сякаш текат навън към нашите събратя и ни свързват с тях чрез езика. По този начин ние усещаме безкраен капацитет за разширяване в нашето същество, възможност за излъчване на тази същност в околната среда чрез езика. От друга страна обаче, именно тези, които разбират човешкия вътрешен живот...

същността на една смислена индивидуалност , можем да усетим как човешкият език е от своя страна един вид тиранин, сила, упражнявана върху вътрешния ни живот. Чувстваме, ако само искаме, че това, което имаме да си кажем за чувствата и мислите си, за това, което вълнува в душите ни с цялата си интимност и особеност, може да бъде изразено само оскъдно и слабо с думи, с език. И също така усещаме как езикът, в който сме поставени, дори ни налага определен начин на мислене. Със сигурност никой не бива да знае колко зависими са човешките същества от езика по отношение на мисленето си! Думите често са средство, към което се прикрепят нашите понятия, и в несъвършено състояние на развитие човек лесно може да обърка думата или това, което думата внушава, със самото понятие. Оттук и неспособността на някои хора да изградят концептуален свят, който се простира отвъд това, което предоставят думите, обичайни в тяхната среда. И все пак знаем също как характерът на цял народ, говорещ общ език, е по някакъв начин зависим от този език. Най-малкото, всеки, който изследва по-задълбочено характерите на народите и характеристиките на езиците в техния контекст, трябва да осъзнае как начинът, по който човек е способен да преведе това, което се крие в душата му, в звуци, от своя страна влияе върху силата и слабостта на неговия характер, върху израза на неговия темперамент, всъщност върху целия му поглед върху живота. И експертът ще може да извлече много от конфигурацията на езика на даден народ по отношение на...

характерът на един народ. Но тъй като езикът е общ за един народ, индивидът е зависим от общност , така да се каже, от общ стандарт, който преобладава в народа. По този начин той е, в известен смисъл, под тиранията, под властта на общността. Когато обаче човек усети, че от една страна нашият индивидуален интелектуален живот, а от друга страна, интелектуалният живот на общите, са, така да се каже, заложи в езика, тогава това, което бихме могли да наречем мистерията на езика, изглежда като нещо съвсем необикновено. Може да се каже, че със сигурност може да се научи нещо за вътрешния живот на човек, като се наблюдава как това човешко същество се изразява именно чрез езика.

Мистерията на езика – неговият произход и еволюцията му през историята – винаги е била загадка за определени академични дисциплини. Не може да се каже обаче, че тези дисциплини са били особено успешни в разгадаването на мистерията на езика в нашата епоха. Затова днес, по донякъде афористичен и схематичен начин, от гледна точка на хуманитарните науки, както сме свикнали да ги прилагаме към човечеството и неговото развитие, ще бъде хвърлена известна светлина върху езика, неговата еволюция и връзката му с човечеството.

Именно това изглежда толкова загадъчно на пръв поглед, когато обозначаваме нещо, предмет, процес с дума. Как се свързва тази особена звукова композиция, която образува думата или изречението, с това, което идва от нас и като дума означава предмета? От тази гледна точка...

Външната наука се е опитвала да комбинира най-разнообразни преживявания в най-разнообразни комбинации. Обаче, неудовлетворителността на подобна перспектива също е била призната. Въпросът е толкова прост, но и толкова труден за отговор: Как човечеството, когато се сблъсква с нещо във външния свят, е стигнало дотам, че да произведе, директно от себе си, като ехо от този или онзи обект или процес, този или онзи конкретен звук?

От определена гледна точка въпросът изглеждаше доста прост. Например, смятало се е, че формирането на езика произлиза от способността на речевите ни органи да имитират звуци, които чуваме външно, като например вокализациите на определени животни или звука на нещо, което удря друго. Тази имитация се основава на присъщия капацитет на речевите ни органи, подобно на дете, което, чувайки кучешки лай „ууу-уу!“ и имитирайки този звук, вика кучето „ууу-уу“. Такова словообразуване може да се нарече ономотопеично, имитация на звук. От определени гледни точки се твърди, че подобна имитация е в основата на първоначалното формиране на звуци и думи. Разбира се, въпросът остава напълно без отговор: Как тогава човечеството стига до назоваването на онези безшумни същества, които не издават звук? Как човек преминава от звуковия израз на животно или процес, който може да се чуе, към такъв, който не може? Великият лингвист *Макс Мюлер* осмива тази теория, признавайки незадоволителния характер на подобни спекулации, и я нарича „теория за ууу-уу“. След това той развива друга теория...

постулира теория, която неговите опоненти, от своя страна – и тук думата е използвана в грешен смисъл – са нарекли „мистична“. Мюлер твърди, че всяко нещо притежава нещо в себе си, което е подобно на звук. Всичко има звук по определен начин, не само изпусната чаша, не само ударена камбана, а всяко едно нещо. И човешката способност да установи връзка между душата си и този звук, който присъства в нещото като негова вътрешна същност, събужда в душата възможността да изрази тази вътрешна звукова същност на нещото, точно както човек може да изрази вътрешната същност на камбаната, като проследи тона ѝ в „динг-донг“. А опонентите на Макс Мюлер му отвърнаха с презрението, като сега наричат теорията му „теория на динг-донг“. Ако продължим да изброяваме още примери за старателно събраната информация, ще видим, че винаги ще остане нещо незадоволително, ако човек се опита да характеризира външно по този начин това, което човек, така да се каже, оставя да отеква като ехо на душата си срещу същността на нещата. Човек трябва да се задълбочи много по-дълбоко във вътрешния свят на човека.

За духовната наука човекът е по същество много сложно същество. Докато стои пред нас, той първо има физическото си тяло, което притежава същите закони и субстанции, които откриваме и в минералния свят. След това, за духовната наука, човекът има, като втори, висш член на своето същество, етерното тяло или жизненото тяло. След това е членът, който считаме за носител на

Удоволствие и болка, радост и скръб, инстинкт, желание и страст – това са качествата, които наричаме астрално тяло, което за духовната наука е част от човешката природа като реална, дори по-реална, от това, което може да се види с очите и да се хване с ръцете. И нарекохме четвъртия член на човешките същества носител на егото. Видяхме освен това, че развитието на човека на настоящия етап се състои в това, че той, от своето его, работи върху трансформацията на другите три члена на своето същество. Посочихме също, че в далечното бъдеще човешкото его ще е трансформирало тези три члена толкова напълно, че нищо няма да остане от това, което природата или духовните сили, присъщи на природата, са направили от тези три човешки члена.

Астралното тяло, носител на удоволствие и болка, на радост и скръб, на всички нахлуващи идеи, усещания и възприятия, първоначално е възникнало без нашата намеса, тоест без работата на нашето его. Сега обаче егото работи върху него и работи по такъв начин, че да го пречисти и очисти, подчинявайки под своя власт всичко, което съставлява качествата и дейностите на астралното тяло. Ако егото е извършило малко работа върху астралното тяло, индивидът е роб на своите импулси и желания; но ако то пречисти импулсите и желанията в добродетели, ако е подредило това, което е хаотично мислене, по нишката на логиката, тогава част от астралното тяло се трансформира; то се е превърнало в продукт на егото от продукт, върху който егото все още не е работило. Ако егото съзнателно извършва тази работа - с каква цел в днешния...

Тъй като човешкото развитие едва е започнало, ние наричаме тази част от астралното тяло, съзнателно трансформирана от егото, Духовното Аз или, използвайки термин от източната философия, Манас. Когато егото работи по различен, по-интензивен начин не само в астралното тяло, но и в етерното тяло, ние наричаме частта от етерното тяло, трансформирана от егото, Духът на живота или, използвайки термин от източната философия, Будхи. И когато егото най-накрая стане толкова силно – което принадлежи на далечното бъдеще – че трансформира физическото тяло и регулира неговите закони, така че егото да е навсякъде и да е владетел на това, което живее във физическото тяло, тогава ние наричаме тази част от физическото тяло, поставена по този начин под властта на егото, Духовният човек или, тъй като тази работа започва с регулиране на дихателния процес, използвайки термин от източната философия, Атман, който е свързан с дишането.

Така, първо, ние имаме човешкото същество като четиричленно същество: състоящо се от физическо тяло, етерно тяло, астрално тяло и егото. И точно както имаме три члена на нашето същество, произхождащи от миналото, така и ние – чрез работата на егото – можем да говорим за три члена на човешкото същество, развиващи се в бъдещето. И по този начин говорим за седемчленна природа на човешкото същество, като добавяме към физическото тяло, етерното тяло, астралното тяло и егото духовното аз, жизнения дух и духовния човек. Но ако погледнем на тези последни три члена като на нещо далечно, нещо бъдещо в човешкото развитие,

Така че трябва да кажем, че по някакъв начин човечеството вече е подготвено за това развитие. Едва в далечното бъдеще човечеството съзнателно ще работи върху тези три члена – физическото тяло, етерното тяло и астралното тяло – от гледна точка на своето его. Но подсъзнателно, тоест без пълното си осъзнаване, егото вече е трансформирало тези три члена на своето същество чрез един вид тъпа дейност. Това вече е налице като резултат. Това, което споменахме в предишни лекции като вътрешни членове на човечеството, можеше да възникне само защото егото работеше върху тези три члена. В това, което наричаме астрално тяло, то разви сетивната душа, така да се каже, като вътрешно отражение на сетивното тяло. Докато сетивното тяло ни предава това, което наричаме удоволствие – сетивното тяло и астралното тяло са едно и също нещо за хората; без сетивното тяло не бихме могли да изпитваме удоволствия – удоволствието се отразява във вътрешната, душеподобна сфера като желание и тогава ние приписваме желания на душата. По този начин, двете неща, астралното тяло и трансформираното астрално тяло или сетивната душа, принадлежат едно на друго, точно както удоволствието и желанието принадлежат едно на друго. По същия начин, егото вече е работило върху етерното тяло в миналото. Това, върху което е работило там, води, във вътрешната, душеподобна област на човешкото същество, до факта, че то носи в себе си интелектуалната душа или сетивната душа, така че интелектуалната душа, която е и носител на паметта, е свързана с подсъзнателно преработване на етерното тяло от егото. И накрая, в миналото, за да направи възможно съществуването на човека в сегашната му форма, егото също вече е работило върху



Трансформацията на физическото тяло е извършена и резултатът от това наричаме съзнателна душа, чрез която човек получава знания за нещата от външния свят. Следователно, можем да говорим за седемчленно човешко същество и по следния начин, като кажем: Чрез подготвителна, подсъзнателна дейност на егото, трите душевни члена - сетивната душа, интелектуалната душа и съзнателната душа - са се появили. Но всичко това е несъзнателна или подсъзнателна работа *на* егото върху неговите външни слоеве.

Сега се питаме: Не са ли трите члена – физическото тяло, етерното тяло и астралното тяло – сложни същности? О, каква чудна структура е това физическо човешко тяло! И ако го разгледаме по-отблизо, ще открием, че това физическо тяло е много по-сложно от тази част, която егото е развило в съзнателна душа и която можем да наречем физически носител на съзнателната душа. По същия начин етерното тяло е много по-сложно от това, което бихме могли да наречем носител на интелектуалната или емоционалната душа. И астралното тяло също е по-сложно от това, което можем да наречем носител на сетивната душа. Тези части са положително обеднени в сравнение с това, което вече е било там, преди човечеството да има егото. Следователно, в духовната наука, говорим за развитието на човечеството по такъв начин, че в едно първично минало първата структура на физическото тяло е възникнала от духовни същности. След това е добавено етерното тяло, по-късно астралното тяло и едва накрая егото. Следователно, физическото тяло на човека е преминало през четири етапа на развитие.

Първо, физическото тяло е било в пряко съответствие с духовния свят; след това е било развито, преплетено и проникнато с етерното тяло, като по този начин е станало по-сложно. След това е било преплетено с астралното тяло, което отново го е направило по-сложно. След това е било добавено егото. И само това, което това его е направило с физическото тяло, е формирало част от физическото тяло и го е направило носител на това, което се нарича човешко съзнание, способността ни да придобиваме знания за външния свят. Но това физическо тяло има много повече работа от това просто да ни предостави знания за външния свят чрез нашите сетива и мозък; то има редица дейности за извършване, които формират *основата* на съзнанието, но които се случват изцяло извън сферата на мозъка. Същото важи и за етерното тяло, и за астралното тяло.

Ако сега ясно осъзнаваме, че всичко, което ни заобикаля във външния свят, е дух, че духът, както толкова често сме подчертавали, е в основата на всичко материално, етерно и астрално, тогава трябва да си кажем: Точно както самото его, като духовна същност, работи отвътре, докато човешкото същество се развива в своите три основни члена, така и – нека ги наречем духовни същности или духовни дейности, няма значение – трябва да е работило върху нашето физическо тяло, етерно тяло и астрално тяло, преди егото да се утвърди и да продължи да работи върху това, което вече е било обработено. По този начин ние гледаме назад към времена, когато, така да се каже, точно такава дейност е протичала върху нашето астрално тяло, етерно тяло и физическо тяло.

Как се осъществява една дейност днес от егото навън в тези три члена. Тоест, трябва да говорим за факта, че духовното творение, духовната дейност, е работила върху това, в което сме обгърнати, придавайки му форма, движение, форма и всичко останало, преди егото да е успяло да се установи в него. Трябва да говорим за факта, че в човешкото същество има духовни дейности, които предшестват дейността на егото, и че ние носим в себе си духовни дейности, които са предпоставка за дейността на егото и които са били налице преди егото да може да се намеси. Затова нека за момент отделим всичко, което нашето его е изработило от трите члена на нашето същество - сетивната душа, интелектуалната или емоционалната душа и съзнателната душа - и разгледаме структурата, вътрешното движение и дейността на тези три обвивки на човешките същества, тогава трябва да кажем, че върху нас е била упражнявана духовна дейност преди дейността на егото.

Следователно, в духовната наука говорим за факта, че в човешките същества, каквито съществуват днес, си имаме работа с индивидуална душа, душа, преплетена с его, което прави всеки човек самостоятелна индивидуалност. И говорим за факта, че преди хората да станат такива самостоятелни егосъщества, те са били продукт на групова душа, душевно същество, точно както и днес говорим за групови души в животинското царство. Там казваме: Това, което търсим във всяко отделно същество като индивидуална душа, намираме при животните в това, което е в основата на цял вид или род в животинското царство. Цял животински род споделя обща животинска душа.

Групова душа. Това, което е индивидуалната душа при хората, е видовата душа при животните.

Така, преди едно човешко същество да стане индивидуална душа, друга душа – за която сега получаваме знания само чрез духовната наука – е работила в рамките на своите три основни компонента. Тази душа е била предшественикът на нашето собствено его. И този предшественик на нашето его, тази групова или видова душа на човечеството, която след това е предала на егото трите основни компонента, върху които е работила – физическото тяло, етерното тяло и астралното тяло – за да *бъдат* допълнително обработени от егото, трансформирани, обработени и регулирани физическото, етерното и астралното тяло по много подобен начин от собствената си душеподобна същност. И *последната* дейност, лежаща в основата на човешкото същество, преди да бъде надарено с его, последните влияния, които предшестват раждането на егото, сега са залегнали в това, което наричаме човешки език. Следователно, ако започнем от нашия живот на съзнание, от нашия интелектуален и емоционален живот, от нашия живот на чувства и погледнем какви са неговите предпоставки, стигаме до душевна работа, която все още не е била проникната от нашето его и чийто резултат намираме заложен в това, което днес се изразява в езика.

Каква е външната основа на това, което наричаме четирите члена на човешката природа? Как се проявява то чисто външно във физическото тяло? Физическото тяло на растението изглежда различно от физическото тяло на човешкото същество. Защо? Защото в растението присъстват само физическото тяло и етерното тяло, докато в човешкото физическо тяло...

Астралното тяло и егото все още работят. Това, което работи вътрешно, също така оформя и преобразува физическото тяло съответно. Какво е въздействало върху нашето физическо тяло, като е било проникнато от етерно тяло или жизнено тяло?

Това, което наричаме съдова или жлезиста система в нас самите, е, при хората и животните, външният физически израз на етерното или жизненото тяло; тоест, етерното тяло е архитектът или създателят на това, което наричаме жлезиста или съдова система. Астралното тяло, от своя страна, е създателят на това, което наричаме нервна система. Следователно, имаме право да говорим за нервна система само когато в едно същество присъства астрално тяло. Сега, какъв е изразът на егото у хората? Това е кръвоносната система и по-специално при хората това, което можем да наречем кръв под влиянието на вътрешната жизнена сила. Всичко, което егото постига в човек, ако трябва да се оформи във физическото тяло, преминава през кръвта. Ето защо кръвта е толкова „специална течност“. Когато егото развива чувствителната душа, интелектуалната душа и съзнателната душа, това, което егото е способно да оформи и конфигурира, прониква само във физическото тяло, защото егото има способността да се намесва и да работи в него индиректно чрез кръвта. Нашата кръв е медиаторът за астралното тяло и егото и всички техни дейности.

Кой би се усъмнил, дори при повърхностен поглед върху човешкия живот, че човекът, работейки от своето его в съзнателната душа, интелектуалната душа и сетивната душа...

Дали умът също преобразява и трансформира физическото си тяло? Кой не би видял във физиогномичния израз проявление на това, което работи и живее вътре? И кой не би признал, че дори вътрешната мисъл, когато обхване цялата душа, продължава да има трансформиращ ефект върху мозъка ни през целия живот на човек? Нашият мозък се адаптира към нашето мислене; той е инструмент, който се оформя според нуждите на нашето мислене. Но ако вземем предвид какво човек може в момента да развие, артистично да оформи, от собственото си его във външното си същество, това е много малко. Малко е това, което можем да постигнем от кръвта си, като я задвижим от това, което наричаме вътрешна топлина.

Тези духовни същества, които предшестваха работата на нашето его, успяха да постигнат повече. Защото те успяха, така да се каже, да използват по-ефективни средства и по този начин, под тяхно влияние, човешката форма се разви по такъв начин, че тя е, в своята цялост, израз на това, което тези духовни същества, работещи преди човешкото его, са създали от човечеството. В каква среда са работили тези същества? Те не са работили в друга среда освен във въздуха. Точно както ние работим във вътрешна топлина, карайки кръвта си да пулсира и по този начин да я привеждаме в действие в нашата собствена форма, така и съществата, работещи върху нас преди нашето его, приведоха в действие въздуха. И от работата на тези същества върху нас чрез въздуха възникна нещо, което всъщност ни даде нашата форма като човешки същества.

Може да ви се стори странно да говорим тук за духовни дейности, действащи върху хората чрез въздуха в далечното минало. Казах вече: Това, което възниква в нас като наш собствен духовен и умствен живот, бихме разбрали погрешно, ако го приемахме просто като понятия и не знаехме, че е извлечено от целия външен свят. Всеки, който би твърдял, че понятията и идеите възникват в нас, когато няма идеи отвън, би трябвало също така да твърди, че може да изтегли вода от чаша, която не съдържа вода. Нашите понятия биха били просто пяна, ако бяха нещо различно от това, което също живее в нещата отвън и което присъства в нещата като техни закони. Това, което събуждаме в душите си, ние черпим от заобикалящата ни среда. Следователно можем да кажем: Всичко, което материално ни заобикаля, е пропито и преплетено с духовни същности.

Колкото и странно да звучи: това, което ни заобикаля като въздух, не е просто веществото, което ни разкрива химията, а духовни същества и духовни дейности, които действат в него. И както можем да оформим физическото си тяло донякъде чрез топлината на кръвта, излъчвана от нашето его – защото това е същественото – така и тези същества, които са предшестващи егото, са оформили мощно външната форма на нашето физическо същество чрез въздуха. Това е, което е съществено за нас. Ние сме човешки същества чрез ларинкса си и чрез всичко, свързано с него. Това, което ни се явява отвън като този прекрасен артистичен орган на ларинкса, във връзка с другите гласни и вокални органи,

Това, което се оформя в езикови инструменти, се изковава от това, което въздухът е духовно. *Гьоте* още е казал това по отношение на окото: „Окото е образувано от светлината за светлината!“ – Ако, в Шопенхауеровия смисъл, човек просто подчертава: „Без светлочувствително око, впечатлението за светлина не би съществувало за нас“ – той казва само половината истина. Другата половина е, че нямаше да имаме око, ако в далечното минало светлината не беше, така да се каже, пластично оформила окото от неопределени органи в нас. Следователно, в светлината не трябва просто да виждаме онази абстрактна същност, която днес физически се описва като светлина, а в светлината трябва да търсим онази скрита същност, която е способна да създаде око за себе си.

Това е същото в друга сфера, както когато говорим за факта, че въздухът е пропит и обитаван от същество, способно в рамките на определено време да отпечата върху човечеството сложния орган на ларинкса и всичко, свързано с него. И всички други аспекти на човешката форма – до най-малкия детайл – са били оформени и пластично формирани по такъв начин, че човечеството, на сегашния си етап, е, така да се каже, по-нататъшно проявление на своите речеви органи. Речевите органи са нещо, което е, на първо място, истински решаващият фактор във формата на човечеството. Следователно, именно езикът издига човечеството над животинското, защото това духовно същество, което наричаме дух на въздуха, макар че наистина е оформяло и е действало в рамките на животинското, не го е направило по такъв начин, че тази дейност да достигне точката, в която речевият организъм може да се развие като това, което човечеството притежава. Всичко, с изключение на това, което егото несъзнателно...



Например, това, което мозъкът е усъвършенствал в сетивата – всичко, освен това, което представлява его активност – е дейност, която предшества тази его активност на човека, дейност, която е имала за цел да развие човешкото тяло, така че то да бъде по-нататъшен израз на този орган на речта. Сега няма време да обясняваме защо например птиците, въпреки съвършената си песен, са останали на етап, в който по своята форма не могат да бъдат израз на този орган, който ние най-общо наричаме гласов орган.

Така виждаме как човекът вече е бил вътрешно организиран в своите речеви органи, преди да стигне до сегашното си мислене, ум и воля – тоест до всичко, свързано с егото. Сега ще ни е разбираемо, че тези духовни дейности са могли да формират физическото тяло само по такъв начин, че човекът в крайна сметка е станал, така да се каже, придатък на своите речеви органи, тъй като те са развили астралното тяло, етерното тяло и физическото тяло чрез влиянията и конфигурацията на въздуха. След като човекът е станал способен да притежава в себе си орган, който съответства на това, което наричаме духовна същност на въздуха, точно както окото съответства на духовната същност на светлината, той е могъл да конфигурира в него това, което неговото его – като интелект, съзнание, усещане и ум – е отпечатало върху себе си. Следователно, трябва да търсим тройна дейност в несъзнаваното, дейност, така да се каже, предхождаща егото, за физическото тяло, етерното тяло и астралното тяло. Намираме улики за това, като знаем, че това е била груповата душа и че

груповата душа е работила върху животното по несъвършен начин.

Това е, което трябва да вземем предвид, когато изследваме работата на тази умствена дейност в астралното тяло, което се намира пред егото. Трябва да мислим за егото като напълно изключено, но правейки това, трябва да вземем предвид това, което груповото его е изработило сякаш от тъмна подземна дълбочина. Там, в астралното тяло, желанието и удоволствието стоят едно срещу друго на несъвършено ниво. И желанието би могло, така да се каже, да бъде оживено, да се трансформира във вътрешна способност, защото то вече е имало предшественик в астралното тяло на човешкото същество.

Точно както желанието и удоволствието съществуват в астралното тяло, така и образността, символиката и външните стимули стоят в опозиция в етерното тяло. Същественото е, че ние разбираме тази дейност на нашето етерно тяло, която предшества егото, като различна от дейността на егото в етерното тяло. Когато нашето его е активно като интелектуална или емоционална душа, на настоящия етап от човешкото развитие, то търси, така да се каже, истина, която е възможно най-вярно отражение на външните неща. Това, което не съответства точно на външните неща, се счита за невярно. Тези умствени дейности, които предшестват дейността на нашето его, не действат по този начин; те действат по-символично, по-образно, както работят сънищата. Например, един сън може да включва някой, който сънува, че е произведен изстрел, и след като се събуди, вижда, че столът до леглото му е паднал. Това, което е външно събитие и впечатление – падналият стол – се трансформира в съня в символ, в произведения изстрел. Ето как са работили те.

Духовните същности, лежащи пред Аза, са символични, точно както ние работим, когато се издигаме до по-висша духовна дейност чрез посвещение или освещаване, където отново се опитваме - но сега с пълно съзнание - да си проправим път от чисто абстрактния външен свят към символизма, към образността.

След това тези духовни същества са работили върху човешкото физическо тяло, трансформирайки човешкото същество в това, което може да се нарече съответствие на външни събития, външни факти и имитация. Имитацията е нещо, което откриваме например при децата, когато другите членове на душата са все още недоразвити. Имитацията е нещо, което принадлежи към подсъзнателната същност на човешката природа. Следователно, ние трябва да основаваме ранното образование върху имитацията, защото при хората, преди егото да започне да създава ред във вътрешните си дейности, имитативният стремеж е налице като естествен инстинкт.

Това, което сега беше обяснено – подражателният импулс във физическото тяло във връзка с външни дейности, символизирането в етерното тяло във връзка с външни стимули и това, което можем да наречем съответствие на желанието и удоволствието в астралното тяло – всичко това си представяме разработено с помощта на инструмента въздух и вложено в нас по такъв начин, че в ларинкса ни и в целия ни гласов апарат е възникнал пластичен, артистичен отпечатък от него. Тогава ще можем да си кажем: Тези същности, лежащи пред егото, са действали върху човека по такъв начин, че чрез въздуха са го оформили и структурирали по такъв начин, че...

В тази тройна посока въздухът в човека би могъл да се изрази.

Ако разгледаме способността на речта в най-истинския смисъл на думата, трябва да се запитаме: Звук ли е това, което произвеждаме? – Не, това не е звук. Това, което правим, е, че от нашето его задвижваме и оформяме това, което е било образувано и структурирано в нас от въздуха. Точно както задвижваме окото, за да възприема това, което външно се явява като светлина, докато самото око съществува за това възприятие на светлината, така виждаме как вътре в нас, от нашето его, се задвижват органите, образувани от духовния елемент на въздуха. Ние задвижваме органите чрез егото; ние се намесваме в органите, които съответстват на духа на въздуха, и трябва да чакаме, докато духът на въздуха, от който са образувани органите, ни отекне обратно – като ехо от нашата дейност с въздуха – звукът. Ние не произвеждаме звука, както отделните части на тръбата не произвеждат звука. Ние генерираме от себе си това, което нашето его може да разгърне като дейност чрез използването на онези органи, образувани от духа на въздуха. Тогава трябва да оставим на духа на въздуха да го задвижи отново чрез дейността, чрез която са били създадени органите, така че словото да отекне.

Така виждаме как човешкият език трябва да се основава на това тройно съответствие, което споменахме. Но на какво трябва да съответства? На какво точно трябва да се основава имитацията във физическото тяло? Имитацията във физическото тяло трябва да се основава на факта, че ние възпроизвеждаме това, което възприемаме като

Ние възприемаме външните дейности като външни неща и имитираме в движенията на гласните си органи това, което ни прави впечатление, така че произвеждаме всичко, което първоначално чуваме, като звук, като чрез принципа на физическото тяло имитатори на това, което ни прави външно впечатление, точно както художникът имитира сцена, която се състои от съвсем различни елементи от цвят и платно, светлина и тъмнина. Точно както художникът имитира със светлина и тъмнина, така и ние имитираме това, което ни се приближава външно, като привеждаме в имитативно движение органите си, онези органи, които са били образувани от елемента въздух. Следователно, това, което произвеждаме в звука, е истинско подражание на същността на нещата, а нашите съгласни и гласни не са нищо друго освен образи и имитации на това, което ни прави впечатление отвън.

Това, което тогава имаме в етерното тяло, е образен процес. Това, което можем да наречем символизъм, се вплита в етерното тяло. Следователно, трябва да разберем, че първите елементи на нашия език първоначално са възникнали чрез имитация, но след това са били доразвити, така да се каже, чрез освобождаване от външни впечатления и последваща обработка. В символизма, както и в сънищата, етерното тяло обработва това, което вече не прилича на външни впечатления, и в това се крие продължаващият ефект на звука. Първо, етерното тяло обработва това, което е просто имитация; след това това, което е просто имитация, се трансформира самостоятелно в етерното тяло, така че по този начин става независимо. Така е.

Това, което сме преработили вътрешно, вече е само символично, представяйки външните впечатления по метафоричен начин. Ние вече не сме просто имитатори.

И накрая, се появява трети елемент. Желанието, афектът, всичко, което живее вътрешно, се изразява в астралното тяло и това от своя страна допълнително трансформира тона. Тоест, вътрешните преживявания излъчват, така да се каже, отвътре в тона. Болка и радост, удоволствие и скръб, желание, желание - всичко това излъчва в тона и чрез това субективният елемент навлиза в тона. Това, което е просто подражание, това, което е било доразвито като езиков символ в самостоятелно еволюиралия тонален образ или словесен образ, сега се трансформира допълнително, като е проникнато от това, което човекът преживява вътрешно като болка и радост, удоволствие и скръб, ужас и страх и т.н. Винаги трябва да има външно съответствие, което се освобождава от душата в тона. Но когато душата вътрешно изразява това, което преживява, оставяйки го да резонира, така да се каже, в тона, тогава тя първо трябва да търси съответното външно преживяване. Следователно, трябва да кажем: Третият елемент, където вътрешните, душевни емоции като удоволствие и скръб, болка и радост, ужас и т.н. се изразяват в звук, първо трябва да търси съответния си израз. При имитацията се имитира външното впечатление; вътрешният звуков образ или това, което е възникнало като символ, е по-нататъшно развитие. Но това, което човек би предизвикал само от вътрешна радост, болка и т.н., би било просто еманация, на която нищо не би могло да съответства. Какво представлява съответствието между външното битие и вътрешния опит – тоест какво се случва тук – можем непрекъснато да наблюдаваме у нашите деца.

Обърнете внимание, когато децата се учат да говорят. Можем да видим как детето започва да превежда нещо, което чувства, в звук. Когато детето за първи път извика „Ма“ и „Па“, това не е нищо друго освен вътрешна трансформация на емоцията в звук. Това е просто израз на вътрешно чувство. Но когато това дете се изрази по този начин и след това, например, дойде майката, детето осъзнава, че това, което се изразява вътрешно като радост, като се трансформира в звука „Ма“, съответства на външно събитие. Детето, разбира се, не пита как се случва това, че в този случай то съответства на бързането на майката напред. Тук вътрешното преживяване на радост или болка и външното впечатление се съчетават и това, което излъчва отвътре, се слива с външното впечатление. Това е трети начин, по който езикът работи. Следователно можем да кажем: Езикът е възникнал отвън навътре чрез имитация, точно както е възникнал чрез това, което може да се нарече добавяне на външна реалност към това, което изразява нашето вътрешно „аз“. Защото това, което е довело до образуването на думите Мама и Папа от вътрешен израз – Ма, Па – защото този израз се е чувствал задоволен в прилива на майка или баща, се случва в безброй случаи. Където човек види, че нещо следва вътрешен израз, там за него това, което е израз на вътрешната същност, се свързва с нещо външно.

Всичко това се случва без намесата на егото. Едва по-късно егото поема тази дейност. По този начин виждаме какво се крие пред егото, работейки върху онази конфигурация, която е в основата на човешкия езиков израз. И тъй като егото е там

След като основата на езика е установена, самият език се структурира според природата на егото. По този начин изказванията, съответстващи на сетивното тяло, са пропити от сетивната душа; образите и символите, съответстващи на етерното тяло, са пропити от интелектуалната душа. Човешките същества вливат в звука това, което преживяват в интелектуалната душа, и вливат в него и това, което преживяват в съзнателната душа, което първоначално е било просто имитация. По този начин постепенно са възникнали онези области на нашия език, които са представяне на това, което изобразяват вътрешните преживявания на душата.

Следователно , за да разберем същността на езика, трябва да сме наясно, че нещо живее в нас, така да се каже, което предшества егото и цялата му дейност, и че егото едва тогава е вляло в него това, което може да развие. Не бива обаче да твърдим, че езикът съответства точно на това, което произлиза от егото, и че езикът съответства точно на нашето духовно същество, на всичко интимно в нашата индивидуална същност. По-скоро трябва да сме наясно, че никога не можем да видим непосредствения израз на егото в езика. Символично, например, духът на езика работи в етерното тяло, а имитативно във физическото тяло – всичко това заедно с това, което духът на езика изработва от сетивната душа, като изстиска вътрешните ѝ преживявания, така че в звука имаме еманация на вътрешен живот. Всичко това, взето заедно, би трябвало да оправдае нашето твърдение: Езикът не се развива според природата на съзнателното его в съвременния смисъл, а по-скоро, ако вземем предвид



искаме да сравним развитието на езика с нещо друго, можем да го сравним само с художественото произведение. Точно както не можем да изискваме имитацията, която един художник прави, да съответства на реалността, така не можем да изискваме езикът да възпроизвежда това, което е предназначен да представи. В езика имаме нещо, което отразява само това, което е външно, точно както картината, точно както един художник, обикновено отразява това, което е външно. И можем да кажем: Преди човечеството да е било самосъзнателен дух в съвременния смисъл, един художник е бил активен в нас, действайки като дух на езика. Поставили сме егото си в пространство, където преди това е упражнявал дейността си един художник. Само по себе си това е донякъде метафорично, но отразява истината в тази област. Ние разглеждаме подсъзнателна дейност и усещаме, че там имаме нещо, което ни е превърнало в говорещия човек като произведение на изкуството. И следователно трябва да разбираме езика по аналогия с произведение на изкуството. Не трябва да забравяме, че можем да разбираме всяко произведение на изкуството само по начина, по който средствата на въпросното изкуство позволяват. Следователно, езикът също непременно ще ни наложи определени ограничения. Ако човек вземе това предвид, би било невъзможно от самото начало да се появи произведение, родено от педантична строгост, като например „Критика на езика“ на *Фриц Маутнер*. Тази критика на езика изхожда от напълно погрешни предпоставки, а именно, че ако се пренебрегнат човешките езици, те по никакъв начин не предават точно обективната реалност. Трябва ли тогава? Възможно ли е изобщо да го правят? Именно...

Малко неща позволяват на езика да представя реалността толкова ефективно, колкото изображенията, когато изобразяват външната реалност върху платно с цветове, светлина и сянка. Човек трябва да схване с артистична чувствителност това, което е в основата на човешката дейност: духът на езика.

Всичко това може само да се скицира. Но ако човек знае, че един творец работи в рамките на човечеството, оформяйки езика, тогава ще разбере – колкото и различни да изглеждат отделните езици – че дори в отделните езици на човечеството, художественото чувство е действало по най-различни начини. Тогава ще разберем как този дух на езика – нека сега наречем това същество, действащо във въздуха, дух на езика – когато се е проявявал в хората на относително ниско ниво, е действал подобно на атомистичния дух, който се стреми да сглоби всичко от отделните му части. По този начин имаме възможността езикът да е структуриран по такъв начин, че цялото изречение да е съставено от отделни звукови образи.

Например, в китайския език имаме звуците *\*shi\** и *\*king\**, които заедно представляват два атома на езиковата формация. Едната сричка, *\*shi\**, означава песен или песен; другата, *\*w\**, би означавала книга. Ако комбинираме тези два звука, *\*shi\*-king*, това би било подобно на комбинирането на *\*Lied\** и *\*Buch\** в немския език. Това атомизиране би довело до нещо, което, когато се разглежда като цяло, става *\*Lieder-Buch\** (песенник). Това предоставя малък пример за това как китайският език формира своите понятия и идеи.

Ако вземем предвид това, което разгледахме днес,

След като сме обработили душите си, сега можем да разберем как един чудесно сложен език като семитския например трябва да се разглежда в неговата същност. В семитските езици имаме за основа определени звукови модели, които по същество се състоят само от съгласни. А сега хората вмъкват гласни в тези звукови модели. Така че, за да обясним това само с един пример, ако вземем съгласните *q, t, l* и вмъкнем *a* и след това *#*, тогава, докато думата, образувана единствено от съгласните, е просто имитация на външно звуково впечатление, вмъкването на гласните би създало: *qatal* = убивам.

По този начин тук имаме забележително взаимопроникване, при което убиването, като звуков образ, е възникнало просто от външния процес, имитиран от речевите органи; това е първоначалният звуков образ. След това, това, което душата трябва да развие допълнително и което може да бъде преживяно само вътрешно, се доразвива чрез добавяне на нещо отвътре. Звуковият образ се доразвива, така че убиването може да се проследи до даден субект. По този начин целият семитски език е фундаментално съставен и изразява това, което изброихме като взаимодействие на различните елементи на езикообразуване в цялата структура на езика. В символизма, който е предимно ефективен в семитския език – тоест, това, което открихме ефективни в етерното тяло като езиков дух – ни се разкрива цялата отличителност на семитския език, който допълнително развива всички имитирани отделни звукови образи и ги превръща в символи чрез вмъкването на гласни.

Следователно, по същество всички думи в семитските езици са образувани по такъв начин, че се отнасят, подобно на символи, до това, което ни заобикаля във външния свят. За разлика от това, всичко, което се появява в индоевропейските езици, е по-вдъхновено от това, което нарекохме вътрешен израз на астралното тяло, вътрешната същност. Астралното тяло е нещо, което е свързано със съзнанието. Когато човек се противопоставя на външния свят, той се разграничава от външния свят. Ако човек се противопоставя на външния свят само от гледна точка на етерното тяло, той се слива с него, е едно цяло с него. Само когато нещата се отразяват в съзнанието, ние се разграничаваме от нещата. Това действие на астралното тяло с всичките му вътрешни преживявания е чудесно изразено в индоевропейските езици, за разлика от семитските езици, от факта, че те имат глагола \* *sein*\*, признанието на това, което съществува без нашата намеса. Това е възможно, защото човек се разграничава със своето съзнание от това, което прави външно впечатление. Следователно, ако някой изрази на семитски езици например „Бог е добър“, това не би било възможно директно, защото не може да се възпроизведе думата „е“, която изразява битие, тъй като тя вече произтича от противопоставянето между астралното тяло и външния свят. Етерното тяло просто представя нещата. Следователно, на семитски езици би трябвало да се каже: „Бог, Доброто“. Противопоставянето между субект и обект не е характеризирано. Тези езици, които се различават от външния свят и съдържат като съществен елемент факта, че гоблен от възприятия се простира върху външния свят —

Най-широко разпространените езици са предимно индоевропейските езици. Те от своя страна имат реципрочно въздействие върху хората , подкрепяйки техния вътрешен живот – тоест всичко, което може да се нарече предразположение за развитие на силна индивидуалност, силно его. Това вече е изразено в самия език. Всичко, което успях да ви предложа, може да бъде прието от някои само като незадоволителни намеци, по простата причина, че човек би трябвало да говори две седмици, ако иска да представи всичко по-подробно по тази тема. Всеки, който обаче често е посещавал тези лекции и е схванал същността на въпроса, ще види, че подобно предложение, направено днес, не е неоправдано. То е предназначено само да покаже как може да се стимулира духовно-научно изучаване на езика, което в крайна сметка води до заключението, че езикът не може да бъде разбран по друг начин, освен чрез опит да се разбере с художествена чувствителност, която човек трябва да е придобил. Следователно, всяка наука ще се провали, ако не се стреми да пресъздаде това, което художникът на езика е постигнал в човечеството, преди егото да може да влезе в действие. Само художествената чувствителност може да схване тайните на езика, точно както художествената чувствителност може само да пресъздаде. Незучените абстракции никога не могат да направят едно произведение на изкуството разбираемо. Само онези идеи проблясват в произведенията на изкуството, които като идеи са способни плодотворно да възпроизведат това, което художникът е изразил с други средства, с цвят, звук и т.н. Само художествената чувствителност разбира художника и само художниците на езика разбират.

Творческият и духовен аспект на възникването на езика. Това е едно от нещата, които хуманитарните науки трябва да допринесат по отношение на езика.

Другият момент е нещо, което има практическо значение. Ако разберем как езикът е възникнал от вътрешен, предчовешки творец, ще можем да се издигнем до точката, в която, където и да искаме да говорим или да представим нещо чрез език, който претендира за валидност, трябва да позволим и на това артистично чувство да действа. В днешната ни епоха обаче, когато не сме напреднали много по отношение на живия опит с езика, това почти не се усеща. Днес всеки вярва, че щом изобщо може да говори, има право да изразява всичко. Но трябва да сме наясно, че отново трябва да създадем пряка връзка в душите си между това, което искаме да изразим чрез езика, и как го изразяваме. Трябва да събудим отново твореца на езика в нас във всички области. Днес хората са доволни, ако това, което искат да кажат, е изразено под каквато и да е форма. А колко хора имат някаква представа за това, което е абсолютно необходимо в хуманитарните науки: че артистичното чувство за езика е от съществено значение за всяко изразяване! Опитайте се да разгледате истинските представяния на хуманитарния материал. Ще откриете, че всеки, който е писал такива неща като истински, неподправен учен в областта на хуманитарните науки, наистина е работил върху артистичното изработване на всяко изречение и че глаголите не са просто добавени произволно в началото или края.

То стои. Там ще откриете, че всяко такова твърдение е раждане, защото е предназначено да бъде преживяно вътрешно, духовно, не просто като мисъл, а като непосредствена форма. И ако проследите връзката на представеното, ще видите, че в три последователни твърдения средното не е просто добавено към първото, а третото на свой ред към предходното, а ще откриете, че този, който представя духовната наука, има не само първото твърдение, но и третото твърдение вече напълно оформено в своята концепция, преди да оформи средното, защото ефектът на средното твърдение е предназначен да зависи от това, което остава като ефект на първото твърдение и може от своя страна да премине към следващото твърдение.

В хуманитарните науки е невъзможно да се твори без художествено ефективно чувство за език. Всичко друго е вредно. Въпросът е, че трябва да се освободим от робското си робство към думите. Но не можем да направим това, ако мислим, че всяка дума би могла да изрази мисълта, която имаме, защото тогава вече грешим в езиковото си развитие. От думи, които са изцяло оформени от сетивния свят, никога не можем да извлечем това, което е предназначено да изрази свръхсетивни факти. Всеки, който може да попита: Как всъщност може човек да изрази етерното тяло или астралното тяло съвсем конкретно чрез една дума? – все още не е разбрал нищо. Само този, който постъпва по такъв начин, че да си каже: Ще науча какво е етерното тяло, ако първо си позволя да ми се каже нещо за него от една гледна точка и съм наясно, че това са художествено оформени отражения;

И след това същото нещо ми е представено от три други перспективи. Така че сме представили едно и също нещо от четири различни ъгъла, което означава, че в представянията, които даваме чрез езика, като обикаляме, така да се каже, темата, ние създаваме художествени отражения на нея. Ако човек не е наясно с това, няма да получи нищо друго освен абстракции и ригидно възпроизвеждане на това, което вече знае. Следователно, развитието в хуманитарните науки винаги ще бъде свързано с това, което можем да наречем по-нататъшно развитие на вътрешното чувство и вътрешната творческа сила на нашия език.

В този смисъл хуманитарните науки ще имат благотворно въздействие върху днешния стил на езика, ще трансформират нашия ужасяващ стил на езика, който няма абсолютно никаква представа какво е артистична езикова способност. В противен случай толкова много хора, които едва могат да говорят и пишат, не биха започнали да пишат. Отдавна е изчезнало осъзнаването от страна на хората, че например писането на проза е нещо много по-висше от писането на стихове; само че прозата, написана днес, е, разбира се, много по-нисък вид проза. Но хуманитарните науки са там, за да вдъхновяват в онези области, които са свързани с най-дълбоките сфери на човечеството. Защото хуманитарните науки ще работят в тези области по такъв начин, че да изпълнят това, за което са мечтали най-великите личности. Хуманитарните науки ще могат да завладеят свръхсетивните светове чрез мисълта, ще станат способни да превеждат мисълта в звук по такъв начин, че и нашият език отново ще бъде средство за комуникация –



Тя може да се превърне в средство за разбиране на това, което душата възприема в свръхсетивното. Тогава духовната наука ще бъде това, което ще доведе до истината, в широка сфера, за това, което казва поговорката за една от най-важните области на човешката душа:

безкрайно дълбока.

И неговият крилат инструмент е думата!

## СМЯХ И ПЛАЧ Берлин, 3

февруари 1910 г.

В поредица от лекции върху духовно-научни факти, на някои може да им се стори, че темата, която ще се обсъжда днес, е незначителна. Но именно това често е недостатъкът на подобни разсъждения, които се издигат до по-висшите сфери на съществуването: че детайлите от живота, непосредствените реалности на деня, се пренебрегват от наблюдателите. Обикновено хората се радват, когато лекции от този род говорят за безкрайността или крайността на живота, за най-висшите качества на душата, за великите въпроси на световната и човешката еволюция – и може би дори за по-висши въпроси. И те не са склонни да се занимават с така наречените ежедневни въпроси, като тези, поне привидно, които ще ни занимават днес. Но който се опита да проникне в сферите на духовния живот, следвайки описания в тези лекции път, ще се убеждава все повече, че именно този спокоен, поетапен подход – от най-познатото към по-малко познатото – е много полезен. Нещо повече, вече можете да заключите от спомена за много явления, че най-важните улове на човечеството, че съзнанието на човечеството като цяло, в това, което обикновено се нарича смях и сълзи, в никакъв случай не е нещо просто обичайно.

*Изкуствен интелект*

То вижда. Защото това съзнание , което действа в легендите и великите традиции на човечеството – и толкова често действа далеч по-мъдро от индивидуалното човешко съзнание – притежава великата личност, станала толкова важна за източната култура, Заратустра, надарен с известната „усмивка на Заратустра“; и легендарното съзнание вижда нещо специално във факта, че този велик дух е влязъл в света усмихнат. И от дълбоко чувство за световна история, то свързва този факт на усмивката на Заратустра с по-нататъшното наблюдение, че всички създания на земята са се радвали на тази усмивка и че всички зли духове и противници на земята са бягали от усмивката на Заратустра. – Ако сега преминем от такова съзнание, действащо в рамките на легендарната традиция, към творенията на един-единствен велик ум, можем да си спомним и онази фигура, в която *Гьоте* е влял по-голямата част от собствените си чувства и въображение: фигурата на Фауст. След като Фауст е изпаднал в най-дълбокото отчаяние на цялото съществуване и е бил близо до унищожението на собственото си същество, Гьоте кара тази фигура да възкликва, чувайки великденските камбани: „Сълзата блика, земята ме има отново!“ Като символ на състоянието на духа, което позволява на Фауст, след мисли за най-лошото, за най-мъчителното отчаяние, да се завърне, така да се каже, в света: като символ на реинтеграцията на човека в земните условия, поетът Гьоте ни представя тук сълзата.

Така виждаме, че В всъщност може да бъде смислено свързано, стига човек само да иска да помисли за това.

към това, което се обозначава със смеха и сълзите. Но може да се смята, че е по-удобно да се спекулира директно за природата на духа, отколкото да се търси в онези откровения, в които го намираме, когато разглеждаме света такъв, какъвто е непосредствено около нас. И можем да намерим духа – и преди всичко духа на човека – в неговата същност именно в онзи израз на човешката душа, който се проявява в смеха и сълзите. Това, което се появява пред очите ни в това своеобразно откровение на душата, може да бъде разбрано само ако човек наистина разглежда тези два изрази на човека като изрази на неговия вътрешен духовен живот. Но за това човек трябва не само да признае такова духовно същество, но и да го разбере. Всъщност всички лекции, изнесени тук в този зимен цикъл, са посветени на разбирането на това духовно същество на човека. Затова е необходимо само накратко да се загатне днес за това как ние, от духовно-научна гледна точка, разглеждаме природата на човека. Защото, за да разберем смеха и сълзите, трябва да разгледаме и тази същност на човека в хуманитарен смисъл.

Видяхме как човекът ни се представя, когато го разглеждаме в неговата цялостна същност, състояща се от физическото му тяло, което той споделя с цялата минерална природа; етерното му или жизнено тяло, което той споделя с цялата растителна природа; освен това, астралното тяло, което той споделя с животинската природа и което е носител на удоволствие и скръб, радост и болка, на ужас и удивление, а също и на всички идеи, които...

Ежедневно , от събуждането до заспиването, тези емоции се променят и се променят във вътрешния ни живот. Така за нас същността на човешкото същество първоначално се състои от тези три външни обвивки; и в тази обвивка живее това, което прави човечеството корона на земното творение: човешкото его. Това его след това работи във вътрешния живот, който е съставен от трите душевни члена: сетивната душа като най-нисш член, следващият член, интелектуалната или емоционалната душа, и третият член, съзнателната душа; и видяхме също как егото работи върху тези душевни членове, за да доведе човечеството до все по-голямо съвършенство.

Каква е основната причина за цялата тази работа *на* егото в човешката душа?

Нека разгледаме това „аз“ в различните му проявления. Пред това човешко „аз“, пред най-дълбокия център на неговия духовен живот, се появява някаква видимост, някакъв предмет или същество от външния свят. Азът не остава безразличен към това същество или предмет, а се изразява по определен начин; той преживява това или онова вътрешно, в душата си. Един предмет му харесва или не. Азът може да се радва на някакво събитие или може да изпадне в най-дълбока скръб; може да се отдръпне от ужас и страх, или може да се взира с любов или да прегърне събитието или съществото. Той може да има вътрешното преживяване: разбирам процес, който се изправя пред мен, или: не го разбирам.

Ако подслушваме „аз-а“ в неговата дейност от събуждането до заспиването, тогава виждаме *как той* се опитва да се хармонизира с външния свят.

Когато един обект ни харесва, когато в нас се зароди чувството: „Това е същество, което ни топли“ – тогава между нас и обекта се изплита връзка; нещо се преплита с нас и с обекта. Ние правим това по същество с целия свят около нас. Цялото ни ежедневие ни се явява, по отношение на нашите вътрешни душевни процеси, като създаване на хармония между нашето егo и останалия свят. Това, което преживяваме в обектите и съществата на външния свят и което се отразява в процесите на нашия душевен живот, не само влияе на трите ни душевни члена, защото егoто пребивава в тях, но и влияе на астралното тяло, етерното тяло и физическото тяло. Често сме цитирали например как връзката, която егoто установява между себе си и всяко същество или обект, не само раздвижва емоциите на астралното тяло, не само привежда в движение теченията и движенията на етерното тяло, но и се простира във физическото тяло. Или не би ли трябвало човек да има възможност да наблюдава например как човешката личност може да пребледнее, когато се приближи нещо ужасно? Какво друго се е случило, освен че връзката, която егoто е установило между себе си и ужасното нещо, връзката, която е изковало между себе си и обекта, е проникнала във физическото тяло и е задействала кръвта по различен начин от обикновено? Кръвта, така да се каже, се е отдръпнала от външното тяло и по този начин е причинила бледността. Другото нещо също е...

Вече беше споменат един особено характерен пример: изчервяването. Когато вярваме, че трябва да установим такава връзка между себе си и съответното същество в обкръжението си, че най-много бихме искали за момент да се заличим, така че да не можем да бъдем видени, кръвта се издига до лицето ни. В тези два случая специфичен ефект върху кръвта се получава от това, което представлява връзката на егото с външния свят. Бихме могли да цитираме много примери за това как това, което егото преживява във външния свят, се изразява в астралното тяло, етерното тяло и физическото тяло.

Тъй като егото търси хармония или специфична връзка между себе си и околната среда, възникват доста специфични капани по отношение на такива взаимоотношения. Например, бихме могли да кажем за определени взаимоотношения с нашата среда: Ние намираме правилната позиция на егото по отношение на този или онзи обект или същество. Дори когато имаме страх от дадено същество, и с право, можем да кажем: Нашето его чувства, ако само има възможност след това да обмисли правилно тази връзка, че е било в хармония със своята среда, дори в чувството си на страх. В частност обаче нашето его чувства хармонията си със своята среда, когато например се стреми да разбере този или онзи аспект на външния свят и е способно чрез своите понятия, чувства, усещания и т.н. наистина да се просветли за онези обекти, за които търси разбиране. Тогава егото чувства, сякаш е обединено с обектите, за които се просветлява. Тогава то чувства, сякаш е над себе си.

Отвъд себе си, сякаш потопено в предмети , то чувства, че връзката е истинска. Или пък егото живее с други хора, с които влиза в много специфични взаимоотношения, взаимоотношения, които цени. Егото се чувства удовлетворено, блажено във връзка с всеки от тези други хора във връзката, която е установило; то чувства, че съществува хармонична връзка между него и външния свят. Тази връзка първоначално се изразява в егото, като то се чувства комфортно и пренася този комфорт във физическите си тела, астралното тяло или етерното тяло.

Възможно е обаче азът да не е в състояние да установи тази хармония, т.е. връзката, която бихме могли да наречем нормална в определен смисъл. Ако не може веднага да намери тази нормална връзка, тогава азът може по този начин да се окаже в определена ситуация. Да предположим, че азът намира нещо във външния свят, някакъв обект или същност, с която не може да влезе в такава връзка, че например да разбере нещото, че да признае съществуването на тази същност или факт като легитимно с неговите понятия и представи. Да предположим, че азът търси връзка с външния свят; но не стига до позиция действително да намери такава връзка, която да формира нормална връзка между аз-а и външния свят. В такава ситуация нашият аз въпреки това ще трябва да заеме определена позиция в себе си по отношение на това нещо от външния свят. Нека разгледаме конкретен случай: Срещаме някаква същност от външния свят, която не искаме да разберем, поради причината, че...



Защото проникването в неговата същност не изглежда да си струва усилието на нашето его, защото чувстваме, така да се каже, че ако искаме да проникнем в неговата същност, бихме се отказали от твърде много от собствената си когнитивна и разбирателна сила. Докато се обръщаме към друго същество, казвайки: Искан да напругна силата си, за да те разбера, искам да се потопя в теб, да обединя с теб това, което е в мен - с това същество ние твърдим, че не си струва усилието да се потопим. Бихме пропиляли силите на разбирането си, ако искаме да се потопим в него. Тогава трябва да си извоюваме много специална позиция, трябва да издигнем един вид разделителна стена. С едно същество като описаното, ние не искаме да практикуваме тази преданост; не искаме да се потопим в него; тоест, искаме да се освободим от това същество, стоящо пред нас, да се запазим свободни; искаме да се намерим в себе си, не чрез потапяне, а като отклоним силата си от това същество и, в собственото си самосъзнание, се издигнем над съществото, осъзнавайки го. Когато се намираме в такава връзка с едно същество, чувството, което трябва да ни обземе, е чувството за освобождение от това същество. С едно същество, което разбираме и в което се потапяме – било чрез силата на познанието, било чрез любов или състрадание – ние не усещаме отдръпване на егото; напротив, чувстваме се привлечени от това същество. Но със същество като току-що описаното, ние чувстваме, че нашето его би загубило нещо, ако се потопи в другото същество; там трябва да концентрираме енергиите си.

С такова осъзнаване, ясновидското наблюдение може да възприеме как егото, така да се каже, отдръпва астралното тяло от впечатленията, които биха могли да му бъдат направени от околната среда или от това друго същество. Това същество, разбира се, ще направи отпечатък върху нашето физическо тяло, освен ако не си затворим очите или не си запушим ушите. Но тъй като имаме по-малък контрол над физическото си тяло, отколкото над астралното си тяло, ние за момент отдръпваме астралното си тяло от физическото тяло, всъщност дори от етерното тяло, като по този начин го предпазваме от докосване от другото същество. Това отдръпване *на* астралното тяло, което иначе изразходва енергията си във физическото тяло, за да държи силите си заедно, изглежда за ясновидското осъзнаване като разширяване на астралното тяло; то сякаш се разтяга в такова освобождение. Когато се издигнем над едно същество, ние позволяваме на астралното си тяло да се разшири, да стане отпуснато, като еластична субстанция, докато иначе го държим напрегнато. С разширяването на астралното тяло ние се освобождаваме от всякаква връзка с въпросното същество; ние се отдръпваме, така да се каже, в себе си, издигайки се над цялата ситуация. И тъй като всичко, което се случва в астралното тяло, се изразява във физическото тяло, това отдръпване на астралното тяло се изразява и във физическото тяло; а израз на разширяването на астралното тяло във физическото тяло е смях или усмивка; така че всеки смях или усмивка, които могат да възникнат от никое друго настроение освен описаното, са свързани с еластична...

Разширяването на астралното тяло. – Следователно можем да кажем: Това, което се появява в човешкото същество като смях или усмивка чрез разширяването на астралното тяло и неговия физиономичен израз, е издигане над случващото се в околната среда, защото не искаме да упражняваме разбиране и според целия начин, по който се отнасяме към въпросния въпрос, не бива да упражняваме разбиране и за него. Следователно, в крайна сметка, всичко, което не е предназначено да предизвика разбиране у нас, трябва да доведе до такова разширяване на астралното тяло и по този начин да предизвика смях. – Хумористични списания са имали навика да изобразяват определени публични личности с огромни глави и много малки тела, като по този начин гротескно изразяват какво е означавал въпросният човек за своето време. Да се разбере това би било невъзможно, защото няма закон, който да свързва толкова голяма глава и толкова малко тяло. Ако се задълбочим в тази тема с нашите когнитивни сили, това би било напразно усилие, защото бихме пропиляли способността си за разбиране. Единственото удовлетворение в това е да се издигнем над обекта, или по-скоро да се освободим от впечатлението, направено върху физическото ни тяло, вътре в егото, и да разширим астралното тяло. Защото това, което егото преживява, то първоначално проектира върху най-интимната си обвивка, астралното тяло; и физиогномичният израз на това е смехът.

Възможно е обаче да не можем да намерим връзка с обкръжението си, която търсим, и да имаме право да търсим такава според цялостното ни състояние на ума. Да предположим, че имаме

За известно време обичахме една личност; тази личност не е свързана само с нашите действия, но много специфични душевни преживявания са свързани със съществуването на тази личност и с връзката на нашата личност с нея. Да предположим, че тази личност ни е отнета за известно време. С отнемането на тази личност, част от нашите собствени душевни преживявания отпада; нещо, което означава връзка между нас и същество от външния свят, отпада. Нашата душа, чрез това състояние на ума, което се е развила чрез връзката с тази личност, има право да търси тази връзка, защото се е тренирала да я има. Сега тя вече не може да я има. Нещо е било откъснато от това его и това, което е било откъснато, причинява нещо в последното, което от своя страна се предава на *астралното* тяло. И тъй като нещо сега е отнето от астралното тяло, защото то търси връзка с външния свят, която не може да намери, то сега се свива навътре; или по-скоро, егото компресира това астрално тяло.

това с ясновидско осъзнаване, когато у човек се появи скръб или болка поради загуба: как егото, лишено от нещо, компресира астралното тяло. Точно както разпръснатото астрално тяло става отпуснато и по този начин придобива физиогномичния израз във физическото тяло, който трябва да се опише като смях или усмивка, така и компресиращото астрално тяло ще проникне по-дълбоко във всички сили на физическото тяло. Това наистина е така. Когато астралното тяло се компресира, то компресира физическото тяло.

Заедно. И физическият израз на свиването на егото в себе си, и по този начин на астралното тяло в себе си, и по този начин на физическото тяло в себе си, е набирането на сълзи . Астралното тяло, което сякаш е съдържало празнини в себе си и се стреми да запълни тези празнини, като се свива, извличайки вещества от заобикалящата го среда, по този начин свива физическото тяло заедно с него и изтласква веществата на физическото тяло навън в разкъсването. Какво е тогава разкъсването едновременно? – Егото е загубило нещо в скръбта, в загубата. То се свива, защото е станало по-бедно, защото може да чувства своята индивидуалност по-слабо от преди; защото то чувства собственото си битие толкова по-силно, колкото по-богато е на преживявания с околния свят. Ние не само даваме нещо на нещата, които обичаме, но и обогатяваме собствената си душа чрез любовта си. И тъй като преживяванията на нашата любов се откъсват от нас и астралното тяло развива празнини и се свива, то се стреми, чрез този натиск, упражняван в себе си, да си възвърне силата, която е загубило чрез загубата. То се стреми да се обогати, като се събере, защото е обедняло чрез това, което е загубило. Това, което се появява в сълзата, не е просто изпускане на сълзи, не е просто отваряне навън, а нещо, което би могло да се нарече заместител на обеднелото его. Докато преди егото се е чувствало обогатено от външния свят, сега то се чувства по-силно в продукцията, която самото то генерира, чувства се като нещо, изтласквайки сълзите. Това, което личността е загубила по отношение на самосъзнанието...

След като е загубило нещо духовно, егото се стреми да компенсира, като се подтиква към вътрешно творчество, към производството на сълзи. Следователно, сълзата е, в известен смисъл, компенсация, заместител на обедняването на аза. Така можем да кажем: ако аза, преживял загуба, може да проникне до сълзата, ако издигне съзнанието си чрез осъзнаването на загубата си в сълзата, тогава тази сълза дава на аза определено подсъзнателно чувство за благополучие. Може дори да се каже: сълзата е, в известен смисъл, повод за вид вътрешно удоволствие. Чрез сълзата се създава равновесие. Ще сте запознати с това как, когато човек се чувства наистина нещастен в скръбта, той намира вид утеха в сълзата, защото сълзата е нещо, което може да му предложи определен заместител. И ще знаете също как е много потрудно за някои хора, за които се казва, че не могат да плачат, да понасят скръбта и болката, отколкото за тези, които могат да получат вътрешна утеха чрез сълзи при всяка възможност.

Така виждаме, че именно егото не може да намери желаната връзка с външния свят и трябва или да се издигне до вътрешна свобода, или да се оттегли в себе си, за да намери сила чрез вътрешна загуба. Виждаме как именно егото, централното същество на човешкото същество, се изразява в смях и сълзи. Следователно можем да разберем също, че егото, което прави човека човек, е в известен смисъл предпоставка за истински смях и истински сълзи.

Когато наблюдаваме раждането на дете, откриваме, че то не се смее нито през първите няколко дни.

...все още може да плаче. Истинският смях и истинските сълзи се появяват едва от тридесет и шестия или четиридесетия ден от живота. Преди това детето не може да се смее или да плаче; и причината за това е следната: Въпреки че е определено какъв вид его от предишно въплъщение живее в това конкретно дете, това его не упражнява веднага своето формиращо влияние върху човека в първите дни от живота; то не действа веднага по такъв начин, че да търси взаимоотношения с външния свят. Човешките същества са поставени в живота по такъв начин, че това, което е в тях и около тях, произлиза от два източника. Единият източник е този, който съдържа всички качества и дейности на човека, които той наследява от баща, майка, дядо и т.н. - накратко, качествата и дейностите от наследствената линия. Но в рамките на това, индивидуалността, егото на човека, което преминава от живот в живот, от въплъщение във въплъщение, развива своите психически качества. Когато видим човек да навлиза в съществуване при раждането си, първоначално сме поразени от неопределения характер на неговата физиономия и от това колко неопределен този човек един ден ще се прояви като таланти, предразположения и специални качества. Но ние също така виждаме как творческият, активен аз, който е донесъл сили на развитие от предишни животи, все повече усъвършенства тези неопределени черти и модифицира наследеното. По този начин виждаме как наследените качества се сливат с тези, които преминават от въплъщение в въплъщение. Сега можете да намерите по-подробно описание на човешкото развитие с известна яснота в наскоро публикуваната ми книга „Тайното знание -

„Обществото в общи линии “ може да се намери там, където в първите части тези неща се обсъждат по начин, подходящ за настоящото разбиране на хората.

Така виждаме как се развива егото в детето. Но е необходимо време, за да се трансформира егото в детето, както физически, така и психологически. Следователно, човек навлиза в съществуването по такъв начин, че през първите няколко дни той проявява само наследените си характеристики. В тези ранни дни егото остава дълбоко скрито, чакайки, докато може да интегрира в неопределената физиономия това, което е пренесло от предишни животи, това, което може да изработи ден след ден, година след година.

Преди детето да приеме своя индивидуален характер, уникален за този човек, е невъзможно егото да изрази каквато и да е връзка с външния свят чрез смях и сълзи. Защото егото е това, което има значение, най-индивидуалният елемент, който търси връзка, който иска да намери хармония, съгласие с обкръжението си. Трябва да е егото, което в смеха или усмивката се стреми да се освободи от обектите; трябва да е егото, което в търсена връзка, която не може да намери, компресира вътрешното същество на човешкото същество в произтичащата от това загуба. Само егото може да се изрази в смях или сълзи. От това виждаме, че си имаме работа с най-дълбоката, най-съкровена духовност на човешкото същество, когато разглеждаме разкритията на човешкото същество в смеха или сълзите.

Тези, които обичат да слагат всичко на едно място и следователно отказват да признаят каквито и да било реални разлики между хората и животните, естествено ще...



и в животинското царство. Но който наистина разбира нещата, ще се съгласи с немския поет, който казва, че животните не могат да се накарат да плачат, а най-много да вият, и не да се смеят, а само да се усмихват. В това се крие дълбока истина, която, когато бъде казано с думи, се изразява чрез факта, че животните не се издигат до онази индивидуална индивидуалност, присъща на самото им същество, а се управляват от закони, които, макар и да наподобяват тези на човешкото същество, са толкова дълбоко вкоренени в животното, че остават външни за него през целия му живот. Животните не постигат индивидуалност. Тази съществена разлика между хората и животните вече беше спомената тук. Казано е, че това, което ни интересува в животните, може да се обобщи в техните родови или видови характеристики. Опитайте се да разберете дали това, което ни интересува предимно в животните, също показва такива съществени разлики - например между лъвчетата, лъвските бащи, лъвските дядовци и т.н. - каквито откриваме при хората. Това, което виждаме при животните, е обхванато от техните видово-специфични характеристики. В човешкия свят обаче всеки човек е уникален индивид и това, което ни се струва у животните като вид или род, трябва да ни интересува у всяко отделно човешко същество. Тоест: В човешкия свят всеки човек има своя собствена индивидуална биография. Това ни интересува толкова, колкото и видовата или родовата биография у животните. Разбира се, имало е собственици на кучета и на котки, които са твърдяли, че могат да напишат и биография на куче или котка. Но аз имам и учител.

Познавах човек, който редовно възлагаше на учениците си задачата да напишат собствена биография. Въпросът не е, че една мисъл може да се приложи към всичко, а по-скоро, че нашето разбиране се бори с факта, че схващаме кое е същественото за дадено нещо или същество. До животинското ниво биографично индивидуалното е несъществено; но при хората то става съществено, защото при хората основното е това, което се развива като индивидуалност от живот в живот, докато при животните то се развива само от вид в вид. Ако такова значение на биографичния елемент не се признава, то не е защото това значение не е толкова важно, колкото това, което приписваме на естествените закони на външния свят, а по-скоро защото този, който не го признава, не може да възприеме тежестта на никакви явления.

В хуманитарните науки наричаме това, което преминава от вид на вид при животните, това, което живее от род на род, групова душа или групово его на животното, което считаме за нещо реално. И казваме, че животното няма своето его в себе си, а извън себе си. В сферата на хуманитарните науки не отричаме животинското его, а по-скоро говорим за групово его, което ръководи животното отвън. При хората, от друга страна, говорим за индивидуално его, което прониква в най-съкровения сърцевина на човешките същества и отвътре ръководи всяко отделно човешко същество като основополагаща индивидуалност по такъв начин, че човекът влиза в лична връзка със съществата в неговата среда. Тази обща връзка,

Състоянието, което животинността може да създаде за себе си, водено от външното групово его, също има типичен, общ характер. Това, което това или онова животно обича или мрази, от което това или онова животно се страхува, има общ, типичен характер и се модифицира само по определени незначителни начини, например при нашите домашни животни или при животните, които живеят редом с хората. Но какво означават любовта и омразата за хората по отношение на тяхната среда, какво означават страхът и ужасът за душата, какво са симпатията и антипатията – това е нещо, което хората развиват в своята индивидуалност, в своето его, което напредва от въплъщение в въплъщение, по индивидуален начин. Следователно, конкретната връзка, чрез която човек се освобождава от някакво същество в своята среда, която след това намира физиогномичен израз в смеха, или другата връзка, при която търсим нещо и вече не можем да го намерим и която намира своя физиогномичен израз в плача, е винаги нещо, което само човешкото его може да разгърне. Следователно можем да кажем също: колкото повече детето се освобождава от чисто животинското, от чисто зверското, толкова повече се разкрива неговата индивидуалност, толкова повече се разкрива неговата човечност в смеха или в сълзите, стичащи се от очите му. Ако разглеждаме живота в неговата истина, не бива да търсим най-важното в грубите факти на живота, не в сходството на костите и мускулите между хората и животните, нито в сходството на други органи до известна степен, ако искаме да се произнесем в полза на превъзходното положение на човечеството над земните същества; а трябва да гледаме там, където виждаме фините-

Да възприемем фактите, да търсим същностните характеристики на човешката природа. За онези, за които факти като смеха и сълзите изглеждат твърде незначителни, за да се приложат към истинската характеристика на човечеството и животинското, трябва да се каже: Няма как да се помогне на онзи, който не може да се издигне до царството на фактите, които имат значение, ако искаме да разберем човечеството в неговата духовност.

Тези факти, които ни застават тук от духовно-научна гледна точка, наистина могат да хвърлят светлина върху определени постижения в естествените науки, но само ако тези факти бъдат поставени в по-голямо, духовно-научно цяло. Нещо друго е свързано със смеха и сълзите у хората. Всеки, който наблюдава смеха и сълзите у хората, ще открие, че тези изрази на човешката природа не само показват физиогномичния израз на смях или скръб, но и включват промяна, модификация на дихателния процес. Когато човек е тъжен до степен да пролее сълзи и когато тъгата му води до такова свиване на астралното тяло, че физическото тяло също е свито, тогава може да се наблюдава, че вдишването става все по-кратко и че издишването се случва с дълги вдишвания. Обратното е вярно за смеха; там наблюдаваме дълго вдишване и кратко издишване. По този начин дихателният процес се променя. И това не е просто образ, а съответства на по-дълбока реалност, когато казваме: Когато смеещ се човек-

Когато астралното тяло се отпусне и когато физическото тяло също се отпусне в по-фината си структура, се случва нещо подобно, както когато създаваме празно пространство, като изпомпваме въздуха от него и след това го излагаме на външния въздух: въздухът свисти в него. По този начин при смеха се случва един вид освобождаване на външната физичност и след това, при дълго вдишване, въздухът прониква навътре. При плача е обратното: ние компресиране астралното тяло – а също и физическото тяло – и резултатът е, че дългото издишване се предизвиква от компресията с едно бързо движение.

Така виждаме как, от своя страна, това, което се преживява психологически у човека чрез присъствието на егото, е свързано с физическите проявления на живота и се простира във външната физическа сфера.

Ако разгледаме тези физиологични факти, пред нас се осветлява един забележителен факт от хуманитарните науки, който е намерил своя образен израз – както обикновено се случва с хуманитарните факти – в религиозните текстове на човечеството. Нека си припомним онзи важен пасаж от Стария завет, където е описано как човекът бива издигнат до сегашната си човечност, когато Яхве или Йехова го кара да вдъхне живот в него, като по този начин го прави жива душа. Това е моментът, в който се загатва за развитието на личността в голям мащаб. В Стария завет природата на дихателния процес е представена като израз на истинската личност на човека; дишането е свързано с

донесе със себе си вътрешната душевност на човека. Когато видим как човешкото „аз“ намира особен израз в смеха и сълзите, ни става ясна интимната връзка между човешкия процес на дишане и вътрешната анимация на човека и от тази гледна точка ние гледаме на религиозните текстове със смиренито, което ни дава такова по-дълбоко, истинско разбиране.

В духовната наука всички тези документи първоначално са без значение за нас. Защото дори ако голяма катастрофа ги унищожи всички, духовното изследване притежава средствата да открие, чрез самото духовно изследване, какво е в основата им. Духовното изследване никога не зависи от документи. Когато обаче фактите бъдат установени и впоследствие човек разпознае в документите неоспоримия, фигуративен израз на това, което е открил преди това чрез духовната наука, независимо от документите, тогава разбирането ни за тези документи расте. Тогава човек си казва: Това, което се обсъжда там, не би могло да влезе в текстовете, освен чрез същества, които са знаели какво духовният изследовател може да преоткрие в тях; и то говори, през хилядолетията, духовен изследовател на духовен изследовател, духовно прозрение на духовно прозрение! Именно чрез това разбиране човек придобива правилната позиция спрямо тези документи. И когато се разказва как Бог е вдъхнал живия си дъх върху човека, като по този начин го е направил вътрешно себеоткриващо се същество, ние откриваме именно от такова размишление като това върху „Смях и сълзи“ колко е вярно

Такъв факт, изобразен по образен начин, се отнася до човешката природа.

Ще споменем само няколко точки, тъй като в противен случай това би ни отклонило твърде много. Например, някой би могъл да каже: Подхождате към цялата дискусия от грешен край, защото е трябвало да започнете там, където външните факти говорят сами за себе си. Трябва да търсите духовния елемент там, където той се проявява само като чисто природно явление, например, когато човек е гъделичкан. Ето го и най-основния факт на смеха. Как съгласувате това с всичките си фантазии за разширяването на астралното тяло — и така нататък?

О, тогава разширяването на астралното тяло наистина се случва. Защото всички неща, изброени като характеристики, са налице, макар и на подчинено ниво. Когато човек е гъделичкан по стъпалото на крака си, това е факт, който не може да схване с интелекта си. Той не го иска, той го отхвърля. Ще може да го разбере само ако се гъделичка сам. Но тогава не се смее; защото тогава знае причината. Ако обаче някой друг го гъделичка, това е нещо неразбираемо. Егото се издига над това, стреми се да се освободи от него и се стреми да отърве астралното тяло от него. И именно това освобождаване на астралното тяло от неподходящо докосване се изразява чрез немотивиран смях. Това е именно освобождение, спасяване на егото на елементарно ниво от онази атака, упражнявана върху нас, когато ни гъделичкат по стъпалото на крака, където разбирането ни по въпроса в крайна сметка е недостатъчно.

Всеки смях на шега или на нещо комично е на едно и също ниво. Смейем се на шегата, защото смехът ни позволява да я разберем по правилния начин. В шегата се събират неща, които не могат да бъдат съчетани в сериозния живот; защото ако бяха логически разбираеми, нямаше да са смешни. В шегата се събират взаимоотношения, които, освен ако човек не е напълно невеж, не предизвикват непременно нашето разбиране, а по-скоро ни предизвикват именно да използваме известна игривост на ума, за да свържем съчетаните неща. В момента, в който почувстваме, че притежаваме тази игривост, ние се освобождаваме и се издигаме над съдържанието, присъщо на шегата. Ще откриете този акт на освобождение, на издигане над всяко явление, където и да се проявява смехът. И ще откриете *основния* принцип в сълзите: че човек търси нещо, което не може да намери, и затова се свива в себе си.

Този вид отношение към външния свят обаче, както току-що беше описано, може да бъде оправдано или неоправдано. Може да искаме да се освободим от определено оправдание, като се смеем; или, поради нашата особеност, може да не искаме да разберем въпросния процес, или може да не сме в състояние да го разберем. Тогава смехът не е присъщ на природата на нещата, а на нашето несъвършенство. Това става очевидно, когато някой неразвит човек се смее на друг, защото не може да го разбере. Когато един неразвит човек вижда в другия баналните и еснафски неща, които той смята за...



правилното нещо , той смята, че е излишно да подхожда към него с разбиране; той се стреми да се освободи от него – може би точно защото не иска да го разбере. Затова лесно ни става навик да се освобождаваме от всичко чрез смях. Това често е и природата на някои хора: те се смеят и се оплакват от всичко; не искат да разберат нищо; те се надяват в астралните си тела и по този начин постоянно се смеят. Това е абсолютно същият фундаментален факт. От една страна обаче може да изглежда оправдано да не се иска да се проникне в разбирането на нещо, а от друга страна, може да е неоправдано. Може също така да се дължи на несъвършенствата на модата нещо да не изглежда съвсем подходящо за обикновено поведение, за което човек може да има разбиране. Тогава човек се усмихва, смятайки се за по-висш от едно или друго нещо. По този начин смехът не е задължително да изразява оправдано чувство на отдръпване, но може да изразява и неоправдано отдръпване. Това обаче не променя фундаменталния факт, който характеризира смеха.

Може също така да се случи някой да разчита на това, което представлява човешкото изразяване. Да предположим, че някой, като говорещ, разчита на това, което речта му е предназначена да предизвика, като например съгласие или нещо подобно. В този случай той естествено разчита на това, което човешката душа може да изпита. Сега, в отделни случаи, може да е оправдано да се посочат неща, които са толкова понисши или толкова далеч под разбирането на определени слушатели, че човек може да ги характеризира без...

Между душите на слушателите и тези теми се изковава особено интимна връзка; по-скоро човек ще помогне на слушателите да се освободят от това, което се крие под повърхността на това, което говорещият би трябвало да разбере. В този случай говорещият може да очаква слушателите да споделят неговата позиция на отхвърляне по отношение на въпросните теми. Но има и говорещи, които винаги искат смехът да е на тяхна страна. Чувал съм говорещи да казват: „Където и да искам да спечеля, ще стимулирам мускулите на смеха, така че смехът да е на моя страна“ – и който има смеха на своя страна, наистина е спечелил! Но това може да произтича и от вътрешна нечестност. Защото, ако някой се обръща към смеха, той се обръща към нещо, чрез което човек би трябвало да се издигне над нещо. Човек също така взема предвид суетата на хората – дори и да не са наясно с нея – когато представя въпроса по такъв начин, че те не са принудени да се потопят в него и им е позволено да му се смеят само защото е сведен до ниво, където изглежда по-нисш. По този начин, разчитането на смеха може да произтича от принцип на нечестност. И по определен начин човек понякога може да спечели хората, като събуди у тях онова чувство на благополучие и удоволствие, което беше описано в днешната лекция като свързано със сълзи. Когато им бъде представена загуба, така да се каже, само за въображението, човек чувства, че може да си каже: Сега ти е позволено да търсиш нещо, което всъщност не можеш да намериш! Те се чувстват подсилени в своя егоизъм, в своя егоизъм, от натиска на егото; и много разчитат на мира-

Емоцията често, в голям мащаб, е нищо повече от експлоатация на човешкия егоизъм. Следователно всички тези неща могат да бъдат използвани зле, защото емоцията и болката, скръбта, презрението и подигравките, придружени от смях или сълзи, са свързани с това, което укрепва и освобождава егото, тоест с човешкия егоизъм. Следователно, когато тези неща се утвърдят, егоизмът може да бъде адресиран, да бъде обжалван; и тогава именно егоизмът може да разруши това, което свързва хората.

Така виждаме, че в смеха и това, което е в основата на смеха, човешкото его се чувства свободно издигнато, а в сълзите и това, което е свързано с тях, азът се чувства компресиран. Но в други лекции видяхме и как егото не само работи върху сетивната душа, интелектуалната душа и съзнателната душа, но и как чрез тази работа то самото става все по-съвършено и по-силно. Следователно лесно ще разберем, че смехът и сълзите могат в известен смисъл да бъдат средства за образование. Издигайки се до смеха, егото ще призове силите на своето самоосвобождение, на своята възвишеност и на това да бъде затворено в света. В сълзите то може да се образова, за да се обедини с това, към което принадлежи; и като чувства липсата по отношение на това, към което принадлежи, то въпреки това се обогатява по различен начин със собственото си его, като се компресира. О, в смеха и сълзите следователно се крият едновременно средства за образование за егото и за силите на егото. Азът, така да се каже, се издига в своята свобода и взаимосвързаност със света, като излъчва-

Затова не е чудно, че сред големите образователни средства за човешкото развитие са онези произведения и човешки творения, които работят именно за събуждане на онези душевни сили, които стоят в основата на смеха и сълзите.

В трагедията виждаме нещо, което всъщност компресира астралното тяло, за да внесе твърдост и вътрешно единство в нашето его, докато в комедията е представено нещо, което разширява астралното тяло, тъй като човечеството се издига над глупавото, над това, което се срива в себе си, и по този начин се стреми да освободи егото. Виждаме как е свързано с развитието на човечеството, че чрез трагедията и комедията на душата се представят изкуствени творения.

Всеки, който може да наблюдава човешката природа и същност, дори в най-малките неща, ще види, че ежедневните преживявания могат да го доведат и до разбиране на по-големи истини. Такива неща, които се появяват пред нас в изкуството, например, ни показват, че в човешката природа имаме нещо, което се люлее напред-назад като махало между това, което се изразява в сълзи, и това, което се изразява в смях. Само чрез това движение азът се развива по-нататък. В статично положение на махалото, той не би растел или се развивал по-нататък, а би се поддал на вътрешна смърт. Правилно е за човешкото развитие азът да може да се освободи, от една страна, чрез смях, а от друга страна, все още да търси себе си в своята загуба, в сълзи. Когато обаче има напрежение между два полюса на

Ако трябва да се търси баланс, той също трябва да бъде намерен. Следователно, азът може да се намери напълно само в баланс, никога в трептене между „екстатично“ и „опустошено“; той може да се намери само в състояние на равновесие, което може да доведе и до двете.

трябва постепенно да се превърнат в водачи и лидери на собственото си съществуване в хода на своето развитие. Когато разбираме смеха и сълзите, ние ги схващаме именно като духовни откровения и можем да кажем: Човешките същества стават наистина прозрачни за нас, когато видим как в смеха търсят външен израз на вътрешно чувство на освобождение и как в сълзите се изразява вътрешно чувство на сигурност, когато аз-ът е загубил нещо във външния свят. Така в смеха и сълзите имаме два полюса, чрез които ни се разкриват мистериите на света.

И ако се запитаме: Какъв е крайният смисъл на смеха на човешко лице? – тогава знаем, че това е духовното откровение, че човечеството се стреми към освобождение, че не се оставя да бъде оплетено в неща, недостойни за него, а се издига с усмивка на лице над това, на което никога не трябва да стане роб. И сълзата на лицето на човек е за нас духовният израз на духовния факт, че дори когато човек чувства, че нишката между него и всяко същество във външния свят е скъсана, той все още търси тази нишка в загубата си; че когато иска да затвърди егото си в сълзата, той иска да изрази именно в нея: Аз принадлежа на света и светът принадлежи на мен, защото не мога да понеса да бъда откъснат от света.

Сега разбираме как освобождението, което се издига над всичко ниско и зло, би могло да се изрази чрез „усмивката на Заратустра“ и как би могло да се каже: при тази усмивка всички създания на земята се зарадваха и духовете на злото избягаха! Защото тази усмивка е световноисторическият символ на духовното издигане на свободното его-същество над това, в което не е предназначено да се заплита. И всичко на земята може да се зарадва, когато това, което е неговата същност, може да се издигне с усмивката на заратустра-същество. Но тогава, когато егото има момент, в който казва: Съществуването е безполезно; не искам нищо повече общо със света! - и когато силата, която извиква думите в съзнание - „Светът принадлежи на мен, аз принадлежи на света!“ - тогава проблещи в душата му - тогава такъв израз може да се намери в думите на Гьоте: „Сълзата напират! Земята ме има отново!“ Той предава чувството, че не трябва да бъдем изключени от всичко, което е Земята, че трябва да усетим взаимосвързаността със света, която намира израз в сълзите, пролети, когато ни бъде отнет. Това е оправдано в дълбоките мистерии на света.

Сълзата по лицето на човека може да прогласи неговата взаимосвързаност със света, а смехът по лицето му може да прогласи освобождението на човека от всичко ниско и което се стреми да го завладее.

## КАКВО Е МИСТИК?

Берлин, 10 февруари 1910 г.

Съществува широко разпространено объркване относно термина, използван за обобщение на днешната лекция. Неотдавна чух някой с определен научен опит да казва: „Е, човек със сигурност може да причисли Гьоте към мистиците, тъй като Гьоте призна, че има нещо тъмно и непонятно.“ И може да се каже, че преценката на мнозина е по същество уловена от такъв израз. Това, което по света не се нарича „мистика“, и особено не „мистично“! Ако човек не знае нещо ясно, ако има неясно, мъгляво разбиране за него, колебаещо се между невежеството и доста неясно, мрачно предчувствие, той казва: това нещо е мистично или тайнствено; Когато човек е изкушен, от известно самодоволство на мисълта и психологическото изследване, да заключи, че не знае нищо наистина за нещо, а след това, както е очевидно за много хора, да забрани на всички останали да знаят каквото и да било за него, тогава той казва: това е просто мистичен въпрос. Накратко, това, за което му е позволено най-много неясно чувство, много често се определя като предмет на мистицизма.

Ако обаче терминът „мистицизъм“ се използва дори по отношение на историческия му произход в

Имайки предвид това, трябва да придобием съвсем различно разбиране за това, което значимите умове на човечеството са разбирали под мистика, и най-вече за това, което те вярват, че притежават в мистиката. Тогава ще можем да наблюдаваме, по-специално, че вече има хора, които не наричат обекта на мистиката нещо непостижимо и неясно, а по-скоро определят като обект на мистиката именно това, което може да се постигне чрез определена висша яснота, чрез определена по-ярка светлина на душата ни, и че именно там, от яснотата, която другите науки могат да осигурят, започва яснотата на мистиката. Това е убеждението на онези, които вярват, че наистина са притежавали мистика. Сега срещаме мистика в най-древните времена на човешкото развитие. Обаче това, което се е наричало мистика, например, в рамките на вече споменатите тук мистерии – да кажем мистерии на египтяните, мистерии на азиатските народи и гърците – е толкова далеч от днешното въображение и целия ни начин на мислене, че е донякъде трудно да се дефинира мистиката от самото начало, когато се говори за тези древни форми на мистично преживяване. Най-близо ще се доближим до разбирането му днес, ако първо разгледаме формите на мистицизма, които все още са близки до сегашното ни разбиране, както се появяват сред немските мистици, започвайки с Майстер *Екхарт* – около 13-ти и 14-ти век – и достигайки определен зенит в лицето на несравнимия мистик *Ангелус Силезиус*. Ако потърсим мистицизма там, ще открием, че тези



Мистицизмът търси истинско разбиране на най-дълбоките основи на света; и търсенето на онези мистици, които все още са най-добре разбрани днес, трябва да бъде замислено по особен начин. То е търсене на причините за съществуване чрез чисто вътрешно преживяване на душата, познание, търсено преди всичко чрез освобождаване на душата от всички впечатления на външния свят и външни възприятия, чрез отдръпване, така да се каже, от живота на външния свят и опит за слизване в най-дълбоките дълбини на душевния живот. Ако такъв мистик може да забрави, за дълго или кратко време, всичко, което сетивата му предават, всичко, което интелектът му може да му каже за това, което сетивата му предават, ако напълно отклони вниманието си от целия външен свят и живее изцяло в собствената си душа, а след това търси това, което остава и все още може да бъде преживяно, когато душата е напълно сама със себе си: тогава такъв мистик се чувства на пътя към знанието, което търси, и вярва, че чрез такъв вътрешен живот на това, което душата създава в себе си и е способна да задвижи в себе си, той може не само да види това, което човек може да мисли, чувства и желае в обикновения живот, но вярва, че може да зърне, зад цялото това обикновено мислене, чувстване и воля, основата, от която е произлязла душата: а именно, божествено-духовната основа на нещата. И тъй като такъв мистик вижда душата като най-ценната форма на съществуване, защото вижда в душата това, което преди всичко може да се нарече дете на божествената духовност в най-истинския смисъл на думата, той вярва, че има сигурен път.

да притежава, ако погледне отвъд обикновения живот на душата към източника, от който тази душа е произлязла и към който вярва, че трябва да се върне. С други думи, мистикът вярва, че като се потапя във вътрешния живот на душата, той намира божествената основа на света, която не може да намери, като анализира външните явления на природата и се опитва да ги разбере с интелекта. Такъв мистик вярва, че това, което се представя на външните сетива, образува воал, през който човешкото разбиране не може директно да проникне до божествения произход; но че това, което човек преживява в душата, е много по-тънка тъкан, много по-тънък воал и че по пътя навътре човек може да проникне до това, което е божествената основа на света, която също трябва да лежи в основата на външните явления. Това е мистицизмът, който под формата на преживяване първоначално ни се характеризира като мистичния път на Майстер *Екхарт*, пътят на *Йоханес Таулер* и пътят на *Сузо*; и след това по-нататък през мистицизма на тази епоха, до гореспоменатия *Ангелус Силезиус*.

Трябва обаче да е ясно, че тези умове и личности, търсейки знания по този път, не са вярвали, че ще открият само това, което може да се счита пряко и непосредствено за резултат от вътрешно психологическо изследване. Всъщност, в лекциите тази зима, ние разгледахме това вътрешно психологическо изследване по най-различни начини и от много различни гледни точки; успяхме да посочим, че когато човек се вгледа в това, което е оправдано да прави,

За да наречем човешки вътрешен живот, първо трябва да открием най-тъмните дълбини на душата, където тя все още е отдадена на афекти като ужас, страх, безпокойство и надежда – това, което можем да наречем спектър от удоволствие и страдание, радост и болка. Казахме, че обобщаваме тази част от живота на душата в това, което се нарича сетивна душа. По-нататък обяснихме как в тъмните дълбини на живота на човешката душа трябва да се прави разлика между това, което се нарича интелектуална или емоционална душа, в която човек навлиза, когато егото, центърът на живота на душата, обработва външни впечатления, когато позволява, в мълчаливо отдаване, на това, което може да възникне в сетивната душа, да действа и да се балансира. Казахме, че това, което се нарича вътрешна истина, се абсорбира в интелектуалната душа. Когато егото продължава да работи във вътрешна дейност върху това, което е придобило по този път към интелектуалната душа, тогава егото си проправя път нагоре към съзнателната душа, където е възможно само ясното себепознание, където е възможно това, което води от чист вътрешен живот към знание, към истинско знание за света. По този начин, когато разглеждаме тези три члена на душевния живот, ние сякаш разполагаме с тъканта на това, което откриваме, когато за първи път се потопим директно във вътрешното си „аз“. Откриваме как егото действа върху тези три члена на душата.

Тези, които като мистици са търсели знание по описания начин, са вярвали, че ще намерят нещо друго, като се потопят в дълбините на душата. За тях току-що споменатото е било просто един вид воал, през който

Човек трябва да премине през него, за да достигне до източника на съществуване. И преди всичко, тези, които са били посочени, са вярвали, че когато достигнат до източника на съществуване на душата, ще преживеят като вътрешно събитие това, което е изобразено във външната история като събитието на живота и смъртта на Христос.

Сега, следното е спорно, ако това мистично съзерцание се случва в душата, дори и само в средновековния смисъл: Пътят на такъв мистик е, че той първо се изправя срещу външния свят с неговите многобройни впечатления от зрението, слуха и другите сетива. Той си казва: Имам светлина, цвят, звук и топлина надлъж и нашир пред себе си и всичко, което сетивата ми ми предават; и първо обработвам това, което сетивата ми ми предават, с интелекта си. Но в това отношение аз винаги съм отдаден на външния свят; не мога да проникна в неговата плътна тъкан до източника, от който произлиза това, което ми се представя като звуци, цветове и усещания. Душата ми обаче запазва в своите възприятия това, което са образи на този външен свят; преди всичко душата ми запазва в себе си това, което е възприела и почувствала по време на тези впечатления. За нашата душа впечатленията от външния свят не остават това, което бихме могли да наречем студени, трезви възприятия. Защото едно нещо ни докосва по такъв начин, че ни изпълва с удоволствие, друго – по такъв начин, че ни изпълва с болка; едното ни докосва със симпатия, а другото – с антипатия. С нашите интереси и с целия ни вътрешен живот, нашето его, така да се каже, ни насочва към света, който ни прави впечатления, които понякога ни възвисяват, а понякога ни смазват.

Когато ние, като мистици, първоначално се отдръпнем от този външен свят, ние запазваме идеите и спомените, които ни дават вътрешни образи на външния свят, но също и това, което сме получили в нашите усещания и чувства като субективно впечатление от външния свят. Там стоим, както би казал мистикът, с всичко, което външният свят ни е повлиял. Така първоначално живеем с това, което външният свят генерира в душата ни от сутрин до вечер, и с това, което възниква в душата ни като удоволствие и болка. Така вътрешният живот първоначално ни се явява като повторение и отражение на външния живот.

Остава ли душата ни празна, ако се стреми да забрави всичко, отразено обратно към нея от външния свят, ако изтрие всички впечатления и възприятия за външния свят? Именно това е преживяването на мистика: че има друга възможност за душата – че ако тази душа, така да се каже, забрави не само всички спомени, но и всичко, което чувства като симпатия и антипатия, тогава все още има възможност нещо да остане в нея. Така мистикът чувства, че впечатленията от външния свят, с неговите ярки образи и тяхното въздействие върху душата, първоначално са живият елемент, който ни приема във вътрешния ни живот; че те са потиснали нещо, което съществува в тайните дълбини на душата. Това чувства мистикът. Той си казва: Ако сме предадени на външния живот, тогава този живот във външния свят действа като силна, мощна светлина, която завладява и гаси по-фините, вътрешни преживявания на душата, точно както силна светлина гаси по-слаба светлина. И тогава, когато всички ние имаме впечатленията от

външния свят, тогава иначе преекспонираната вътрешна искра проблясва, както го казва Екхарт - тогава не изпитваме нищото в душата си, а по-скоро изпитваме нещо в душата си, което преди сякаш не е било там, което е било незабележимо поради силния шум на външния свят.

Но това, което преживяваме в себе си, пита се мистикът, търсейки яснота, може ли да се сравни с това, което преживяваме във външния свят? Не, не може да се сравни. То се различава коренно от това, което преживяваме във външния свят. Ние стоим по отношение на всички неща във външния свят по такъв начин, че първоначално не можем да проникнем в тяхната вътрешна същност; те всъщност ни представят само външната си повърхност. Така можем да мислим: дори да възприемаме само цветовете и звуците, зад тях има нещо, което първоначално трябва да се разглежда като скритата същност на нещата. Но с това, което преживяваме в душата, когато елиминираме впечатленията и представите за външния свят, ситуацията е такава, че ние самите сме в него, че ние самите сме в него, че не можем да кажем, че то просто ни показва външната си повърхност. Защото точно това, което иначе ни позволява да подозираме скрита вътрешност, липсва в истинското вътрешно преживяване. И ако имаме дара да се отдадем на това, което блести вътре, тогава то се разкрива в истинската си същност по такъв начин, че се различава от всичко, което ни се изправя във външния свят. Последното ни се разкрива като възникващо и отминаващо, като цъфтеж и увяхване, като раждане и умиране. Но когато наблюдаваме това, какво се разкрива в душата, когато това малко

една малка искра започне да пламти, ние осъзнаваме в самата материя, че всички понятия за възникване и отмиране, раждане и смърт, са неприложими; че пред нас се изправя нещо независимо, пред което всички понятия за възникване и отмиране, за цъфтеж и увяхване, за външно и вътрешно, с които се сблъскваме във външния свят, вече нямат никакво значение. Така ние не схващаме повърхността, външния аспект на откровението на нещото в душата, а схващаме самото нещо в неговата истинска същност и именно чрез това вътрешно познание можем да постигнем увереност в това, което е нетленно в нас самите, което е равностойно в нас на това, което трябва да формираме за себе си като понятие за дух, в което цялата материя има своята изначална основа. Мистикът преживява това по такъв начин, че казва: „Следователно, аз трябва да убия в себе си, да преодоля в себе си всички преживявания, които иначе имам; обикновеният душевен живот трябва да умре в мен и смъртта трябва да се разпространи; тогава истинската душа се възнеса, победителката над раждането и смъртта.“ И това пробуждане на вътрешната сърцевина на душата след смъртта на обикновения духовен живот се преживява от мистика като вътрешно пробуждане, като задгробен живот на това, което му е представено в образа, който историята предава в живота, смъртта и възкресението на Христос. Така мистикът вижда събитието Христос, разгръщащо се в него на духовно и психологическо ниво, като вътрешно мистично преживяване.

Сега , ако следваме мистиците по този път, трябва да сме наясно, че мистицизмът, практикуван по този начин, неизбежно води до това, което може да се нарече определено единство във всяко преживяване. Това е просто в природата на нашия вътрешен живот, че ние...

От многообразието на сетивните импулси, от многообразието на надигащите се възприятия и чувства, от многообразието и изобилието от мисли, ние се придвижваме към опростяване, по простата причина, че егото, центърът на живота, живее в душата, постоянно се стремейки да създаде единство в целия ни вътрешен живот. Затова трябва да си кажем: Напълно ясно ни е, че когато мистикът върви по пътищата на душевния опит, те му се представят по такъв начин, че всичко многообразно и всичко многообразно се стреми към единството, което просто е дадено от егото, живеещо в нас. Следователно, у всички мистици ще открием ясно изразен мироглед, който би могъл да се нарече духовен монизъм, стремеж към единство. И тъй като мистикът се издига до осъзнаването, че вътрешното душевно същество има качества, коренно различни от качествата на външно проявяващия се свят, той също така изпитва, така да се каже, в себе си сходството на това, което е в душата като нейна сърцевина, с божествено-духовната основа на света, която той следователно представлява като единно цяло.

Разказаното трябва да се приеме само като разказ. Невъзможно е твърденията на един мистик да се предадат по друг начин, в съвременен смисъл, освен от гледна точка на мистично преживяване, от мистичните преживявания, които собствената душа преживява като свое най-първично преживяване. Само тогава човек може да сравни непознатите неща, които мистикът ни казва, със собствените си преживявания. Но външната критика е невъзможна, защото човек може да научи какво е преживяно само ако самият той не го е преживял.



е преживял. Но ако изхождаме от перспективата, която винаги е била в основата на нашите лекции, пред нас се открива ясен път, път, по който мистикът върви. За нашата душа тя се представя като път към вътрешния живот; и това е, на първо място, ако разглеждаме нещата само исторически, както са се развивали в човешката история, именно един от пътищата. Дори ако човек смята този или онзи път за правилен, той е един от пътищата, които човешкият дух е поел, за да изследва нещата, и ще може да получи яснота относно действителния отговор на въпроса: Какво е мистицизъм? - само ако хвърли светлина и върху другия път, който може да бъде поет. Пътят на мистика води до единство, до божествено-духовно същество. Това е резултат от това, че той е поел по пътя навътре, където азът е единството на душевните преживявания. Другият път, чрез който трябва да се осветли мистичното изследване на съществуването или основите на съществуването, е пътят, по който човешкият дух винаги се е опитвал - да проникне през завесата на външния свят, за да достигне основите на съществуването. Преди всичко, наред с много други неща, именно човешкият интелектуален труд се е опитвал, чрез това, което сетивата могат да видят и което ежедневно разбиране може да схване, да осмисли по-дълбоко онова, което се крие под повърхността на нещата. Къде, естествено, в крайна сметка води такъв път, за разлика от мистицизма? Такъв път, като се вземат предвид всички съответни фактори, в крайна сметка не може да доведе до нищо друго освен до множеството и многообразието на...

Да се прави извод от външни проявления също така сочи към множество духовни основи на съществуването. Следователно, в по-ново време, онези, които, подобно на *Лайбниц* или по-късно *Хербарт*, са тръгнали по този път чрез мисълта, са открили, че е невъзможно да се обясни изобилието от външни проявления от каквото и да е единно единство. Накратко, те са открили това, което трябва да се опише като истинска антитеза на целия мистицизъм: те са открили монадологията; те са стигнали дотам, че да гледат на света, или по-скоро на царството на първичните основи на света, като на множество монади, на духовни същности.

Така Лайбниц, великият мислител на 17-ти и 18-ти век, казва : „Когато погледнем какво ни се изправя в пространството и времето, вече не можем да се справим, ако вярваме, че то произлиза от едно-единствено цяло; много единици трябва да работят заедно.“

И чрез взаимната дейност на монадите, които той си представя мислено, чрез дейността на един монадичен свят, идва това, което се представя на окото, ухото и външните сетива. Днес това не може да бъде разгледано по-подробно, но по-задълбоченото разглеждане на развитието на ума би разкрило, че всички онези, които са търсили единство по пътя навън, първоначално по същество са се предавали на заблуда – заблудата, че са проектирали това, което се преживява само мистично навътре, единство, навън като проекция или вид сянка, вярвайки, че единството, което са намерили по вътрешния път, също лежи постижимо чрез мисълта, в основата на външния свят и може да бъде намерено и там. Но здравето мислене не намира

Мистицизмът не намира за възможно да постигне единство във външния свят чрез мисъл, а по-скоро открива, че това, което ни се изправя в пъстрото многообразие, трябва да възникне чрез взаимодействието и играта на различни същности, които си влияят взаимно, чрез монади. По този начин мистицизмът води до единство, защото егото в нас функционира като единно цяло; защото функционира като център на душата. По подобен начин пътят през външния свят задължително води до множественост, до монадология, така да се каже, до осъзнаването, че много духовни същества трябва да работят заедно, за да осъществят нашия мироглед, защото от самото начало, като човешки наблюдатели на света, когато гледаме навън, ние придобиваме знание за външния свят чрез множество органи и множество индивидуални наблюдения.

Тук стигаме до точка, която трябва да бъде изрично заявена, точка с безгранична важност и значение, но която е била твърде малко разглеждана в историята на интелектуалния живот: Мистицизмът води до единство; но фактът, че той разпознава божествената същност като единство, произтича от вътрешната конституция на душата, от егото. Егото отпечатва своя печат на единство, когато човек гледа на божествения дух като на мистик. Погледът към външния свят води до множеството монади. Но само нашето възприятие и начинът, по който външният свят се изправя пред нас, води до множество и следователно Лайбниц и Хербарт възприемат основните структури на света като множество. Това, което се очертава от позадълбоченото проучване на този факт, е, че единството и множеството са понятия, които не трябва да се прилагат там, където човек действително търси...

Божествено -духовната основа на света се предполага; че единството и множествеността изобщо не са предназначени да характеризират тази божествено-духовна основа; че тази божествено-духовна основа не може да бъде характеризирана, ако трябва да се характеризира нейната същност, като се каже, че е единна, или че е монадологична или умножаваща се. По-скоро трябва да кажем, че тя надхвърля това, което първоначално са единството и множествеността; множествеността и единството са понятия, които дори не достигат до мястото, където трябва да се схване божествено-духовното.

Това обаче установява принцип, който може да хвърли светлина върху голяма част от това, което се нарича конфликт в светогледа, конфликтът между монизма и монадологизма. Те толкова често се появяват като противоположни възгледи в светогледа. Само ако онези, които спорят и дебатират, бяха наясно, че работят с неадекватни понятия по отношение на фундаменталната природа на вселената, щяха да могат да хвърлят правилната светлина върху предмета на своята дискусия.

Сега, така да се каже, открихме същността на истинския мистицизъм. Можем да кажем: това е вътрешно преживяване, но вътрешно преживяване от такъв вид, че е предназначено да доведе мистика до истинско знание. Макар че той може да не каже, че е вярно, когато описва обекта на своето преживяване като единство, защото *формата* на единство възниква само от самия себе си, той въпреки това може да каже, че като някой, който стои в него, изпитва духовна субстанциалност в себе си.

Ако сега преминем от това общо описание и характеризиране на мистицизма към отделните мистици, често ще открием едно и също нещо, поради което...

Именно на това се позовават противниците на всякакъв мистицизъм. Откриваме, че вътрешният опит приема индивидуални форми във всеки човек, във всяка отделна личност; тоест, преживяванията, вътрешните душевни преживявания на един мистик не съвпадат напълно с душевните преживявания на друг. Сега, с ясно мислене, човек не е нужно да се изненадва особено от този факт, защото фактът, че двама души преживяват нещо различно, не означава непременно, че въпросът, който обсъждат, е неверен. Ако един човек погледне дърво отдясно, а друг същото дърво отляво и го опишат, това ще бъде едно и също дърво, но всеки ще го опише по различен начин и въпреки това всяко описание може да е вярно. От този прост образ може да се разбере и защо душевните преживявания на отделните мистици се различават: мистикът не се явява пред вътрешния си опит като, така да се каже, напълно празен лист. Дори ако идеалът му е да умъртви и изкорени външните преживявания и напълно да оттегли вниманието си от тях, въпреки това е вярно, че тези преживявания оставят следа в него и не е безразлично дали някой, който става мистик, е преживял това или онова. Остава важно дали мистикът е израснал над този или онзи фолклорен персонаж, дали е преживял това или онова в живота. Дори ако сега изхвърли всичко, което е преживял, от душата си, това, което преживява вътрешно, пак ще получи израз на това, което е преживял преди. Той също трябва да го опише с понятия, идеи и думи, които носи със себе си от предишния си живот. Това със сигурност може да варира между различните мистици.

Ще бъде същото, което ще преживеят, дори ако го опишат, използвайки различни средства, основани на предишни преживявания. И само за онези, които са способни, чрез собствения си вътрешен опит, да пренебрегнат индивидуалното в описанието и представянето, ще бъде възможно да разпознаят, че колкото и различно да се изразяват различните мистици, това, което преживяват, реалността на преживяването, е фундаментално едно и също; точно както ако снимките на дърво от различни страни изглеждат различно, но все пак едно и също дърво е основният източник.

Съществува обаче и друг момент, който в известен смисъл е възражение срещу мистичното преживяване; и тъй като това не трябва да се описва от гледна точка на симпатия или антипатия, а по-скоро по обективен начин, трябва да се признае, че това възражение е оправдано срещу всякакъв мистицизъм. Тъй като мистичното преживяване трябва да бъде интимно, вътрешно преживяване на душата и тъй като мистикът включва остатъците от своите индивидуални преживявания и събития отпреди да стане мистик, обикновено ще бъде изключително трудно това, което един мистик казва, бидейки толкова дълбоко обвързан със собствената си душа, да бъде правилно разбрано и напълно прието от друга душа. Най-интимните аспекти винаги ще трябва да останат интимни до известна степен във всякакъв мистицизъм и ще бъдат изключително трудни за комуникация; дори с най-висока степен на разбиране и готовност за компромис, пак ще бъде трудно. Защо? Това ще стане ясно от...

Това е фундаментално така, защото, макар че преживяванията на различните мистици по време на мистичното им пътешествие са еднакви, стига и двамата мистици да са напреднали достатъчно – и всеки, който има добра воля да формира собствено убеждение, ще разпознае, че и двамата мистици сочат към едно и също нещо – това, което единият мистик и другият са преживели преди мистичното си преживяване, е различно. Следователно – тъй като мистичното преживяване е оцветено от предходното преживяване – изразите, характерът на представянето, които не произлизат от мистичното преживяване, а от предмистичния живот на мистика, винаги ще останат донякъде неразбираеми за нас, освен ако не се стремим да разберем и мистика по такъв начин, че да се задълбочим в неговия предмистичен опит; освен ако не разберем защо той представя мистичните си преживявания точно по този начин. Това обаче отклонява вниманието ни от универсално валидното към личен интерес към мистика. Това е факт, който до известна степен наблюдаваме и в историята на развитието на мистицизма. Можем да кажем, че особено при най-интимните мистици трябва да пренебрегнем идеята, че това, което те представят като свое знание, такова каквото е, може да бъде прехвърлено и прието от друг човек. Трудно е да се обобщава; мистичното знание не може лесно да се превърне в общо знание за света.

това може само да засили интереса към индивидуалността, личността на мистика и можем да открием, че е безкрайно очарователно да съзерцаваме мистичната личност, доколкото тя се разкрива в

То отразява общия мироглед. По този начин , това, което мистикът представя и което той цени само защото го води до основите и източниците на съществуване, ще ни е по-малко интересно от гледна точка на обективните аспекти, които ни разказва за света; и ще ни стане интересно именно във връзка с отделния човек, във връзка със субективното, тоест с мистичната индивидуалност. За някой, който разглежда мистика и неговия мистицизъм, истински ценното е именно това, което самият мистик се стреми да преодолее: личното, непосредственото, неговата връзка със света. Със сигурност можем да научим безкрайно много за дълбините на човешката природа, като изследваме, така да се каже, историята на човечеството, преминавайки от мистик към мистик; но ще ни бъде трудно - това не може да се подчертае достатъчно - да кажем: този или онзи мистик ни предоставя това или онова, което, както той го казва, може да има непосредствена валидност за нас.

Може би монадологията, която има за цел да разсъждава върху външния свят, общ за всички хора, е в обективна противоположност на мистицизма . Следователно, човек има усещането по отношение на тези монадологични системи, че макар в тях да може да се случват грешки, човек може да ги обсъжда и да прави заключения от субективната си гледна точка. В този смисъл грешка от страна на монадолога би била поне мислима само по отношение на етапа им на развитие.

По този начин описаният тук мистицизъм може да бъде безкрайно привлекателен, но въпреки това обективно ще разгледаме неговите граници, когато



Нека току-що казаното за характера му подейства върху душата ви.

различно измерение, когато го съпоставим с това, което, така да се каже, извличаме от по-дълбокия духовен живот на нашата съвременна епоха като истински метод на духовната наука за проникване до фундаменталните принципи на съществуването. Защото човек може истински да разбере нещо, което представлява определени трудности поради финесът на своите понятия, само когато може да го съпостави с нещо друго, което е свързано с него.

В тези лекции често се казва , че има изкачване към висшите светове. В известен смисъл тук имаме троен път. Загатнахме за пътя навън и след това за пътя навътре, който не е бил поет от мистиците на древните мистерии, но със сигурност от средновековните мистици, и по този начин успяхме да изясним границите на последните. Сега искаме да насочим вниманието си от тези два пътя към това, което тук може да бъде описано като истински духовно-научен или духовно-изследователски път.

Вече беше казано, че това духовно-научно познание се състои в това, че човек не просто поема по път нито навън към основите на това, което се разкрива на сетивата, т.е. към монадите; нито навътре към това, което се проявява като основи на собствения му душевен живот, към мистичното единство на света; а беше подчертано, че духовно-научният метод се състои в това да се каже, че човек може не само да следва пътища, които неговите непосредствено съществуващи знания правят възможни, но и той е в

Скрити, дремещи познавателни сили; и започвайки от тях, той намира пътища, различни от посочените два. Какво прави някой, който следва един от двата маркирани пътя? Той казва: Е, аз оставам човек, какъвто съм; такъв съм станал. Мога да изляза и да се опитам да проникна през завесата на сетивния свят и да напредна към дълбините на съществуването; мога да залича външните преживявания и след това да възкреся искрата, която е само заглушена и преекспонирана от външния свят, която иначе убягва на вниманието. Но това, което е в основата на духовно-научното познание, е, че човек не иска да остане това, което е с познавателните си сили, а по-скоро казва: Точно както наистина съм се развил до това, което съм днес, така наистина мога, ако само приложа подходящия метод, да развия себе си в душата си, да развия по-висши познавателни сили, отколкото вече притежавам. Ако човек комбинира току-що казаното с мистичния начин на познание, би трябвало да каже: Разбира се, ако човек премахне външния живот на душата, може да стигне до вътрешната искра и да наблюдава как тя след това свети и оживява, когато другата е премахната; но човек все още само наблюдава това, което вече е там. Духовно-научното изследване обаче би казало на мистика: Не, ние не просто правим това; ние наистина стигаме до искрата, но не спираме дотук, а по-скоро се стремим да развием методите, които могат да разгърнат тази искра в много по-ярка светлина. Ние поемаме по пътя навън и навътре; развиваме нови когнитивни сили, като по този начин продължаваме

Не е веднага пътят навън или навътре. За разлика от средновековния мистицизъм, монадологията и древните мистерийни доктрини, съвременните хуманистични изследвания се характеризират с развитието на вътрешни когнитивни способности, обединявайки двата пътя – външния път и вътрешния път – с искрата на мистика, като по този начин изковават единен път, който води и до двете цели по един и същи начин. Защо е така?

Това се случва, защото развитието на висши когнитивни способности, чрез метод на съвременната духовна наука, води индивида през три етапа на познание. Първият етап, който надхвърля обикновеното познание, се нарича имагинативно познание. Вторият етап е вдъхновеното познание, а третият етап е това, което наистина се нарича интуитивно познание. Как се получава първият етап на знание? Какво прави човек в душата, за да развие висши когнитивни способности? От начина, по който се случва, можете да видите как монадологията и мистицизмът се превъзхождат от този път на познание, развит чрез съвременните духовно-научни изследвания. Примерът, който води особено лесно до разбирането на имагинативното познание, вече е споменат няколко пъти тук. Това е просто пример от методите, които духовният учен прилага към себе си; това е един пример сред многото, който е най-добре илюстриран чрез представянето на случващото се между учител и ученик като диалог.

Учителят, който искал да култивира у ученика онези висши когнитивни способности, които водят до въображение -

се води един ученик по този начин, човек би казал: Вижте растението; то расте от земята и разгръща лист след лист, докато разцъфне. Сравнете това растение с човек, когато застане пред вас. Човешките същества имат нещо, което липсва на растението; те имат предимството, че светът се отразява в тях чрез техните идеи, чувства и усещания; те притежават това, което бихме могли да наречем човешко съзнание. Но те са трябвало да купят това човешко съзнание на цена: а именно, че по пътя си към превръщането си в хора са трябвало да поемат страсти, импулси и желания, които могат да ги доведат до грешка, несправедливост и зло. Растението, така да се каже, расте според вродените си закони; то разгръща съществото си според тези вродени закони и стои пред нас в зелената си сочност, целомъдрено, без ние да можем да му припишем, освен ако не сме фантазори, страсти, импулси и желания, които биха могли да го отклонят от правилния път. Но нека сега разгледаме какъв е външният израз на човешкото съзнание, на човешкото его – ако разгледаме кръвта, как циркулира през човека като зелен хлорофилен сок през растение, тогава трябва да кажем: Кръвта пулсира и циркулира през човека, бидейки израз както на неговото издигане към по-високи нива на съзнание, така и на неговите страсти и желания, които го влаче надолу. И сега учителят по духовна наука би могъл да каже на своя ученик: Представете си, че човешкото същество се развива по-нататък, че човешкото същество, чрез своето его, става господар на грешката, злото и грозотата, на всичко, което иска да го завлече надолу към злото, че то пречиства и очиства своето същество.

Афекти и страсти. Представете си истински идеал, към който човек се стреми, където кръвта му вече няма да бъде израз на никакви страсти, а по-скоро на това вътре в него, което е господар на всичко, което може да го дърпа надолу; тогава червената му кръв може да се сравни с това, което се е случило със зеления растителен сок в червената роза. Точно както червената роза ни представя растителния сок в целомъдрена чистота, показвайки ни на по-съвършено ниво това, което растението представлява на по-несъвършено ниво, така и червената кръв на пречистен и очистен човек би представлявала това, което е, когато човекът е станал господар на всичко, което го дърпа надолу.

Тези чувства и идеи могат да бъдат събудени от духовния учител в ума, в душата на духовния ученик. Ако духовният ученик не е сух, трезвен ученик, не е пръчка, ако може да възприеме и почувства цялата мистерия, която ни се представя в такова сравнение, тогава това ще подейства върху душата му, тогава ще бъде преживяване за него, това, което се явява пред душата му като символ за преживяване на духовно съзерцание. Този символ може да бъде розенкройцерският кръст: черният кръст, който е предназначен да изрази това, което е убито в нисшата природа на човека; и розите като червената кръв, която е била пречистена и очистена до целомъдрен израз на неговата висша душа в самия него. Черният кръст, преплетен с червени рози, по този начин се превръща в символично обобщение на това, което душата преживява в този диалог между духовен ученик и учител. Ако духовният ученик е придобил такъв символ с кръвта на душата си, чрез

на всички идеи, чувства и усещания да работят върху душата му, вътрешно оправдавайки способността си да обобщи нещо в розенкройцерския кръст, тогава ще види, че такъв образ – и други подобни образи – събуждат нещо в душата му. Това е нещо, което вече не е просто духовна искра, а нова сила на разбиране, която му позволява да вижда света по нов начин. Той не е останал заседнал в това, което е бил в предишния си живот, а е развил душата си. И ако прави това отново и отново, накрая стига до въображаемото знание, което му показва, че има нещо друго там, в света. Така се развива нов вид знание, за разлика от знанието, което той вече притежава, когато остава заседнал в това, което е бил досега.

А сега нека разгледаме как се е стигнало до този път. Дали човекът е казал: Ще изляза навън и ще търся основите на нещата? – Той го е казал само отчасти. Казал си е: Сега ще отида във външния свят и няма да търся основите на нещата, няма да търся молекули и атоми, дори няма да взема от външния свят това, което той ми предлага, а ще запазя нещо от това, което този външен свят ми предлага. Черният кръст не е нещо, което би възникнало в душата, ако човек няма дървото отвън; червената роза е нещо, което душата никога не би могла да построи, ако няма външно впечатление от червената роза. Така обаче, че-

Съдържанието на душата е взето от външния свят.

можем да кажем, както направи мистикът, че сме изкоренили всичко външно, че сме отклонили напълно вниманието си от външния свят; можем да кажем, че сме взели от външния свят това, което самият той може да ни даде – не сме затворили портата към външния свят, а сме му се предали – но не сме го приели такъв, какъвто ни го дава; защото никъде в действителност няма розенкройцерски кръст. Това, от което сме образували розенкройцерския кръст като символ, присъства във външния свят; самият розенкройцерски кръст не е във външния свят. Къде тогава е причината да сме съчетали тези две – розата и дървото – в един единствен символ? Тази причина се крие в действието на нашата собствена душа. Ние имаме това, което можем да изпитаме в собствената си душа, когато я предадем на външния свят, и това, което можем да изпитаме във външния свят, когато не просто го гледаме такова, каквото е, а когато се потопим в него – по този начин ние мистично преживяваме вътрешно това, което възниква от сравняването на растението с развиващия се човек. Въздържали сме се от директното поемане на това душевно преживяване като мистика, а вместо това сме предложили тези душевни преживявания на това, което външният свят може да предложи, и с помощта на това, което душата може да даде навътре, сме оформили символ за себе си. В този символ мистичният вътрешен живот и външният живот са се слели. Никога не бива да казваме, че розенкройцерството е истина по отношение на сетивния свят, нито на вътрешния свят; защото никой не би могъл във вътрешния свят,

Ако не получавааше впечатления от външния свят, той би изградил розенкройцерски кръст. Този символ възплъщава това, което душата може да преживее и научи в себе си, и това, което може да получи отвън. Този символ сега стои пред нас по такъв начин, че първоначално не води директно към външния свят, нито директно към вътрешния свят, а по-скоро действа като сила. Ако го поставим пред душата си в медитация, тази сила поражда ново духовно око и сега виждаме в духовния свят, който преди не можехме да намерим нито вътре, нито отвън; и първоначално получаваме представа, че това, което е в основата на външния свят и това, което сега можем да преживеем чрез имагинативно познание, е същото, идентично с това, което имаме и вътре в себе си.

Ако сега се издигнем до вдъхновено знание, тогава трябва да се отървем от нещо от нашия образ. Трябва да направим нещо, пряко подобно на целия процес на мистика, който се обръща навътре. Трябва да забравим розата и дървото на кръста. Това е трудна процедура, но може да се осъществи. Трябва да премахнем целия символ, в неговата същност, от съзнанието си. Но това, което ще бъде трудно за постигане, трябва да успее.

Именно умствената дейност беше необходима, за да се представи гореспоменатото сравнение пред душата под формата на символ. Трябва да наблюдаваме самата душа, какво е направила, за да представи черния кръст, представляващ човечеството, което трябва да бъде победено, пред нея; трябва да визуализираме нейните вътрешни преживявания във формирането на символи. Следователно, когато човечеството...



Мистично потопен във вътрешните си преживявания, той достига до вдъхновено прозрение. И тогава, в ново качество, способността за вдъхновение, той преживява не само появата на искрата в него, но и как тя го озарява в мощна, пламтяща сила на познанието, чрез която той преживява нещо, което се разкрива като напълно свързано с, но и напълно независимо от неговото вътрешно „аз“. Защото той не е наблюдавал дейността си като нещо чисто вътрешно, а като нещо, което е практикувал във външен свят. Така, дори тук, в този мистичен остатък, присъства това, което е просто прозрение за вътрешния свят и все пак прозрение за това, което е свързано с външния свят.

Сега идва задача, която е противоположна на работата на мистика. Тук трябва да направим нещо подобно на обикновената естествена наука; трябва да излезем във външния свят. Последното е трудната част, но е необходимо, ако искаме да постигнем интуитивно познание. Тук човек трябва да отклони вниманието си от собствената си дейност; трябва да забрави какво е направил, за да осъществи розенкройцерския път. Но ако човек има търпение, ако изпълнява упражненията си достатъчно дълго и правилно, ще види, че нещо остава зад него, нещо, за което знае с абсолютна сигурност, че е напълно независимо от собствения му вътрешен опит, не е субективно оцветено, а води го нагоре към нещо, независимо от субективната му личност, нещо, което чрез своята обективна същност показва, че е същото като това, което е центърът на човешките същества, на човешкото его. В интуитивното познание, за да го постигнем, ние изхождаме от

Излизаме от вътрешното си „аз“ и въпреки това достигахме до нещо, което е идентично с нашето собствено вътрешно същество. По този начин се издигаме от това, което преживяваме вътрешно, към духовната сфера, която сега преживяваме не вътрешно, а във външния свят.

В първия етап, имагинативното познание, индивидът се занимава с нещо, което е едновременно мистицизъм и монадология, нещо, което го издига над мистицизма и монадологията. При вдъхновеното познание той прави стъпка на по-висш план, стъпка, която мистикът, който остава като човешко същество, точно както е, прави на понисък план. При интуитивното познание духовният ученик прави стъпка, която го води, на правилно ниво, а не директно във външния свят, какъвто е. По този начин, в духовно-научното изследване, във възхода чрез въображение, вдъхновение и интуиция, ние ще преодолеем именно онези аспекти, които съставляват сенчестите страни както на монадологията, така и на обикновения мистицизъм.

И сега можем да отговорим на въпроса: Какво е мистицизъм? Това е начинание на човешката душа да намери божествено-духовния източник на съществуване чрез потапяне в собственото си вътрешно „аз“. По същество дори духовно-научното познание трябва да следва този мистичен път. Ясно е обаче, че не бива да се впуска в този път твърде рано, че първо трябва да направи необходимите подготовки, за да може да го предприеме вътре в душата. По този начин можем да кажем: Мистицизмът е такова начинание, произтичащо от законен импулс и подтик на човешката душа, нещо формално съвсем правилно; то се предприема твърде рано от човешката душа само ако тази душа първо не се е опитала да постигне напредък в имагинативното разбиране.

Ако човек се стреми да задълбочи обикновения човешки живот чрез мистицизъм, опасността се крие в това да не се е освободил и откъснал достатъчно от себе си, за да предложи нещо различно от индивидуално оцветен образ на света. Ако обаче човек се е издигнал до въображаемо познание, тогава той е излял вътрешното си същество в нещо, извлечено от външния свят; там той е спечелил правото да бъде мистик. Следователно, всеки мистицизъм трябва да се предприема на подходящия етап от човешкото развитие. Вредите от мистицизма стават очевидни, когато човек се опита твърде рано да направи това, което е в основата на мистичното познание.

Следователно, можем да кажем: В това, което съществува като легитимен мистицизъм, ние имаме за духовната наука етап в изучаването на това каква е истинската цел и намерение на духовно-научното изследване. Едва ли нещо друго може да ни научи толкова много за целта и намеренията на духовното изследване, колкото всеотдайното съзерцание на мистиците. Човек може да се стреми да се издигне чрез мистиците до прозренията на духовното изследване. Не бива обаче да вярва, че истинският духовен изследовател, когато разпознае нещо като легитимно наречено мистицизъм, тогава отрича всяко развитие. Мистицизмът изглежда на духовния изследовател като нещо легитимно; обаче човек трябва да се издигне до определена степен на развитие, ако искаме методите му да водят не до субективни резултати, а до такива, които сега могат да се считат за истинска истина за духовния свят. Така най-накрая може да се каже, че въпросът: Какво е мистицизъм? – е отговорен по този начин.

Възможно е мистицизмът да е начинание на човешката душа, което често се предприема твърде рано в нейното развитие. В такъв случай е малко необходимо да се говори за опасностите, които преждевременното мистично потапяне може да донесе. Преждевременното мистично потапяне е спускане в дълбините на човешката душа, преди индивидът да е започнал да позволява на вътрешния си свят да се слее с външния. По този начин те често неоправдано се изолират от външния свят. Това по същество може да бъде само изискан и изтънчен егоизъм. Това е вярно и за много мистици, когато те отклоняват вниманието си от външния свят и се отдават на вътрешни екстази и възторзи, издигания и освобождения, които изпитват във вътрешния си живот, в онова златно настроение, което може да се излее върху душата, когато тя наистина се наслаждава на вътрешното си същество. Този егоизъм обаче може да бъде преодолян, когато азът е принуден първо да надхвърли себе си и да насочи дейността си във формирането на символи към външния свят. Следователно, символизмът на въображаемото познание ще доведе до истина, която се освобождава от егоистичния си характер. Опасността, която в крайна сметка може да сполети мистика – човек да стане ексцентричен или изискан егоист на по-високо ниво – е опасност, която може да възникне, когато мистичното търсене на знание се предприеме на недостатъчно развит етап. Мистицизмът е оправдан и това, което Ангелус Силезий е вярно:

Когато се издигнеш над себе си и позволиш на Бог да поеме контрола, / Тогава възнесението ще се случи в духа ти -

Чакай малко. - Вярно е, че чрез развитието на душата човек достига не само до вътрешното си аз, но и до духовните сфери, които лежат в основата на външния свят. Той обаче трябва да приеме това издигане над себе си с пълна сериозност и не трябва да бърка тази трансцендентност с просто размишление в себе си, каквото вече е налице у човека. Трябва да приемем с пълна сериозност първата част на твърдението „Когато се издигнеш над себе си“, както и втората част „и Бог го позволява да се случи“. Но ние не позволяваме на Бог да се случи, ако се отдръпнем от който и да е аспект на божественото откровение, а по-скоро, ако обединим вътрешния и външния свят като две страни на божествено-духовните откровения. Ние не позволяваме на Бог да се случи истински, ако просто се отдръпнем от външния свят, а по-скоро Му позволяваме да се случи, ако можем да пожертваме вътрешното си аз на това, което може да се излее към нас като откровение от външния свят. Ако поддържаме това отношение по отношение на нашето духовно-научно познание, тогава правилно приемаме и второто твърдение на Ангелус Силезий: Ние позволяваме на духовно-божествената основа на външния и вътрешния свят да ни управлява; и едва тогава можем да се надяваме, че и третата част ще се изпълни за нас, че ще бъдем издигнати чрез възнесение, тоест ще стигнем до духовно царство, което не е оцветено нито от нашия вътрешен, нито от външния свят, а е от същата основа като всичко, което безкрайният звезден свят излъчва ярко към нас отвън, това, което обгражда нашата земя в атмосферата, това, което расте зелено като растения, това, което живее чрез реките като същества и изпълва моретата; но което едновременно с това...

Божествено -духовното живее, когато мислим и разсъждаваме, чувстваме и желаем за света това, което е божествено-духовно във външните и вътрешните сфери. Така виждаме, особено в такъв пример, че не е достатъчно просто да приемем твърдение като това на Ангелус Силезиус, а че трябва да усвоим това твърдение на правилното ниво, където то е уникално и напълно разбрано от нас по най-истинския и пълен начин. Тогава ще видим, че мистицизмът, защото съдържа истинската същност, наистина ни води до мястото, където сме готови постепенно да съзрем духовните сфери и че мистицизмът, в най-висшия и истински смисъл, може да реализира в нас това, което може да бъде търсено и открито в това красиво твърдение на Ангелус Силезиус:

Когато се издигнете над себе си и наистина позволите на божествено-духовната основа на света да надделее във вас, тогава във вас ще се осъществи възнесението към божествено-духовните начала на съществуването.

## СЪЩНОСТТА НА МОЛИТВАТА Берлин, 17

февруари 1910 г.

В лекцията „Какво е мистицизъм?“, изнесена тук преди осем дни, лекторът обсъди онзи особен вид мистично съзерцание, появило се през Средновековието, от времето на Майстер *Екхарт* до това на *Ангелус Силезиус*. Този особен вид мистично съзерцание се характеризира с опита на мистика да се освободи и да стане независим от всички онези преживявания, които са стимулирани в душата ни от външния свят, и с опита да проникне до онова преживяване, което му разкрива, че дори ако всичко в душата ни, което произлиза от обикновените събития на деня, е угаснало и душата, така да се каже, се оттегли в себе си, в тази човешка душа остава един собствен свят – свят, който винаги е там, просто осветен от външните преживявания, които иначе действат толкова мощно и непреодолимо върху нас, и който следователно първоначално се появява само като слаба светлина; светлина толкова слаба, че вероятно дори не се забелязва от много хора. Поради тази причина мистикът първоначално нарича тази вътрешна душа „искра“. Но той е наясно, че тази незабележима искра от неговите душевни преживявания може да се разпали в могъщ пламък, който след това осветява източниците и дълбините на съществуването; с други думи, това води човека по пътя към собствената му душа, към познанието за собствения му произход, което със сигурност може да се нарече „познание за Бога“.

Освен това, тази лекция посочи как мистиците от Средновековието първоначално са приемали, че тази искра, така да се каже, трябва да расте сама, точно както е. За разлика от това, беше подчертано как това, което днес се нарича „духовно изследване“, се стреми към развитието – съзнателното развитие на тези вътрешни душевни сили, насочени към човешката воля – и се издига до по-висши форми на познание, които описахме като въображаемо, вдъхновено и интуитивно познание. Така това средновековно мистично съзерцание ни се яви като отправна точка на истинското висше духовно изследване, което, макар първоначално да търси духа чрез развитието на вътрешния аз, е водено отвъд този вътрешен аз именно по начина, по който то поема по свой собствен път; и е водено до това, което е в основата на всички явления и факти като източници и основи на съществуването и към което самите ние принадлежим с душите си. Така този средновековен мистицизъм ни се яви като един вид предварителен етап към истинското духовно изследване. И който има способността да се потопи в интимността на един Майстор Екхарт, който има способността да разпознае каква неизмерима сила на духовното прозрение е донесло това мистично съзерцание на *Йоханес Таулер* ; *който е способен да види колко дълбоко в мистериите на битието са били водени по-късно Валентин Вайгел* или *Якоб Бьоме* от всичко, което са могли да извлекат от подобно мистично съзерцание – разбира се, отивайки отвъд него –; който е способен да разбере в какво се е превърнал един Ангелус Силезиус именно чрез такова мистично съзерцание, как е успял не само да



във великите закони на духовния световен ред, но и да оценят завладяващата, трогателна красота, която Ангелус Силезиус постигна в изказванията, които му беше позволено да направи за мистериите на света: който разпознае всичко това, ще оцени силата на вътрешния живот на човешката природа, която се крие в този средновековен мистицизъм, и безкрайната помощ, която този мистицизъм може да предложи на онези, които желаят сами да вървят по пътищата на духовното изследване. Така, особено в светлината на онази лекция преди осем дни, средновековният мистицизъм ни се струва като великото, чудно подготвително училище за духовно изследване. И как би могло да бъде иначе? Дали духовният изследовател желае нещо друго, освен да осъществи, чрез собствените си вътрешни сили, онази малка искра, за която говореха мистиците? Той се различава от мистиците само по това, че те вярваха, че могат да се предадат със спокойна душа на тази малка, светеща искра, така че тя сама по себе си да започне да гори и да свети все по-славно. Докато духовният изследовател е наясно, че човек трябва да приложи своите способности и сили, които са поставени във волята му от мъдростта на света, за увеличаване на тази искра,

Ако мистичното настроение е по този начин добра подготовка и навсякъде насочва към духовно изследване, тогава можем, от друга страна, да кажем: Подготовката, предварителен етап към онова мистично съзерцание, каквото се е появило през Средновековието, е онази дейност на душата, която би трябвало да разгледаме по-отблизо днес и която наистина може да се нарече молитва. И би могло да се каже: Как мистикът става способен на своето съзерцание чрез факта, че

Ако той вече е работил върху душата си по определен начин – може би несъзнателно , но въпреки това – така че вече носи със себе си предразположение към мистично съзерцание, тогава този, който иска да работи за това мистично съзерцание, който иска да върви по пътища, които в крайна сметка могат да доведат до това мистично съзерцание, ще може да намери предварителен етап в истинската молитва.

Въпреки това, поради духовното развитие през последните векове, същността на молитвата е била неразбрана по безброй начини от различни интелектуални течения . Следователно днес няма да е лесно да се проникне до истинската природа на молитвата. Ако вземем предвид, че цялото духовно развитие през последните векове е свързано с това, което би могло да се нарече възход на особено егоистични интелектуални течения, които са засегнали широки кръгове, тогава няма да е изненадващо, че самата молитва е била въввлечена в егоистичните желания и копнежи на човечеството. И може да се каже: молитвата едва ли е по-лесно да бъде неразбрана от нещо друго, отколкото чрез това да бъде пропита с някаква форма на егоизъм. Тази лекция ще се опита да разгледа молитвата напълно независимо от каквато и да е партийна принадлежност или друга ориентация, чисто от гледна точка на духовната наука.

Ако някой иска да научи за молитвата – това е само за предварително разбиране – може да се каже: Докато мистикът предполага, че ще намери някаква малка искра в душата си, която след това може да продължи да свети и гори чрез мистичното му потапяне, молещият се иска именно това.

тази искра , този самодостатъчен вътрешен живот . И молитвата, какъвто и да е произходът ѝ, доказва своята ефикасност именно като стимулира душата постепенно или да открие тази искра на мистика, ако тя съществува и, макар и скрита, свети в душата, или да я изведе наяве. Ако искаме да изследваме нуждата от молитва, същността на молитвата, *трябва обаче да се задълбочим в една характеристика на човешката душа в нейните дълбини, за която казахме в една от предходните лекции, че е напълно приложима поговорката на древногръцкия мъдрец Хераклит :* „Никога няма да намериш границите на душата, дори и да изминеш всичките ѝ пътища; толкова необятно е това, което тя обхваща със своите мистерии.“ И дори ако молещият се първоначално търси само тайните на душата, все пак може да се каже: От онези най-съкровени чувства, които могат да бъдат развълнувани от молитвата, дори най-наивният човек може да зърне нещо от безкрайния простор на душевния живот. Трябва да схванем тази душа, каквато живее в нас и ни тласка напред, в нейното развитие по следния начин:

Трябва да разберем, че нещо като душата, която живее в състояние на динамично развитие, не просто произхожда от миналото и напредва в бъдещето, а че във всеки момент от настоящия си живот носи в себе си нещо от миналото – и дори, по някакъв начин, нещо от бъдещето. Последиците от миналото се простират до момента, който наричаме настояще, особено за живота на душата.

Последиците, които се втурват към нас сякаш от бъдещето. За някой, който се вгледа по-дълбоко в живота на душата, може да изглежда сякаш в човешката душа постоянно се срещат две течения: едното течение, което се издига от миналото, но и другото, което идва към нас от бъдещето. Възможно е в други области на живота идеята за събития, втурващи се към нас от бъдещето, първоначално да се смята за просто блян и фантазия. Защото е лесно, макар и тривиално, да се каже: Това, което се случва в бъдещето, все още не е тук; следователно не можем да кажем, че това, което ще се случи утре, „се втурва към нас“, докато можем много добре да кажем: Това, което се е случило в миналото, разпростира своите последици в настоящето. За последното, разбира се, е много лесно да се намери оправдание след оправдание. Кой би отрекъл, че животът ни днес е резултат от живота ни вчера? Кой би отрекъл, че днес сме под влиянието на нашето старание или небрежност от вчера или онзи ден? Никой не би отрекъл нахлуването на миналото във вътрешния ни живот. Но не бива да се отрича и реалността на бъдещето, ако виждаме в собствените си души реалността на подобно нахлуване на бъдещи събития, преди те дори да се случат. Или не съществува ли такова нещо като тревога за нещо, което очакваме утре, или страх от нещо, което може да се случи утре? Не е ли това нещо като чувство, усещане, което изпраща към бъдеще, дори и да ни е непознато? Във всеки момент, когато душата се страхува и тревожи, тя доказва...

Те се характеризират с реалността на своите чувства и усещания, тъй като не само се съобразяват с последиците от миналото, но и в себе си с жизнената реалност на това, което се втурва в тях от бъдещето. Това са само изолирани индикации. Всеки, който иска да измери живота на душата, ще открие много неща, които може би противоречат на абстракциите на разума, които казват: бъдещето все още не е тук; следователно, то все още не може да има ефект, но които се разкриват в своята жива реалност, когато погледнем директно към непосредствения живот на душата.

В душата ни два потока се сливат, така да се каже, от миналото и бъдещето, образувайки – кой би могъл да отрече това, наблюдавайки себе си? – нещо като „водовъртеж“, подобно на сливането на два потока във външния свят. Ако сега разгледаме по-отблизо какво живее от миналото в душата ни, трябва да кажем: Душата ни е оформена от впечатлението от минали преживявания. Днес сме такива, каквито сме приложили преживяванията от миналото, и носим наследството от миналите си действия, чувства и мисли в душите си. Ние сме такива, каквито сме станали. Ако сега искаме да погледнем назад от настоящата си перспектива към по-ранните си преживявания, особено към онези преживявания, в чието създаване и приложение за душата ни самите ние сме участвали, ако позволим на паметта си да се скита в миналото, много често, след самоанализ, ще стигнем до преценка за себе си и ще кажем: Сега сме такива; И такива, каквито сме, сме способни...

На някои неща, случили се в миналото ни, ние самите не сме в състояние да кажем „да“; станали сме способни да не сме съгласни с някои неща сега, може би дори да се срамуваме от някои минали действия. Когато по този начин съпоставим настоящето си с миналото си, ще ни обземе чувство, което бихме могли да наречем: О, има нещо в нас, което е безкрайно по-богато, безкрайно по-значимо от това, което сме създали от себе си чрез нашата воля, нашето съзнание, нашите индивидуални сили! Защото, ако в нас нямаше нещо, което надхвърля това, което сме създали от себе си, не бихме могли нито да се самообвиняваме, нито да се саморазпознаваме. Трябва да кажем: В нас живее нещо, което е по-голямо от това, което сме използвали в себе си досега! Когато превърнем подобна преценка в чувство, ще погледнем към това, което ни е познато, към това, което можем да наблюдаваме в миналите си действия и преживявания; и това може да лежи ясно пред нас – толкова ясно, колкото ни позволява паметта – и ние ще можем да сравним тази яснота, тази привидна реалност, с нещо в нас, което е по-голямо от привидното, с нещо в душата, което иска да си проправи път, което ни води да се издигнем над себе си и да се преценим от гледна точка на настоящето. Накратко, ще усетим нещо в себе си, което надхвърля самите нас, когато погледнем към онова течение, което тече от миналото в душата. И тази интуиция за нещо по-голямо в нас е по същество първият проблясък на вътрешното чувство за Бог в душата; чувство, че в нас живее нещо, което е по-голямо от всичко, което първоначално е подчинено на нашата воля и което води до...

че чувството за Бог се пробужда в нас, че гледаме към нещо, което ни води отвъд нашето тясно ограничено ego към духовно-божествено аз. Ето как говори съзерцанието на миналото, превърнато в чувство, в усещане.

Как говори това, което бихме могли да наречем поток на бъдещия поток в душата, когато го трансформираме в чувство, в усещане?

Това ни говори още по-ясно и фундаментално. Докато, когато поглеждаме назад към минали събития, нашите усещания и чувства се проявяват като пренебрежителна преценка, като съжаление, като може би срам, пред лицето на бъдещето усещанията и чувствата за тревожност и страх, за надежда, за радост присъстват от самото начало. Но във връзка с тези чувства, самият поток от събития все още не е налице за индивида; той все още не го разбира. Тук той може още по-лесно да трансформира понятието, идеята, в чувство, отколкото в първия случай. Защото самата душа прави това. Тъй като тя ни дава само чувствата за реалност във връзка с бъдещето, нашите чувства и усещания за бъдещето се появяват като нещо, което извира от непознат поток, за който знаем, че може да ни повлияе по един или друг начин, може да ни даде това или онова. Ако сега трансформираме това в правилното възприятие за това, което със сигурност идва към нас от тъмната утроба на бъдещето, и ако усетим как то се влива в душата ни и как нашите емоционални светове му се противопоставят, тогава усещаме как душата ни непрекъснато се разпалва от преживяванията, които идват към нас от бъдещето. Тук усещаме още по-интензивно как нашите

Душата може да стане по-богата и по-всеобхватна, отколкото е; ние вече усещаме в настоящето, че нашата душа със сигурност ще обхване безкрайно по-богато и мощно съдържание в бъдещето. Ние вече се чувстваме сродни с това, което ни очаква от бъдещето, и трябва да се чувстваме сродни с него. Трябва да чувстваме душата си равна на цялото съдържание, което бъдещето все още може да ѝ даде.

Ако разгледаме миналото и бъдещето в тяхното влияние върху настоящето, тогава ни става ясно как душата, чрез интуицията, расте отвъд себе си. Следователно ще открием, че е разбираемо кога душата, поглеждайки назад към миналото, осъзнава онази значителна сила, която действа в нея и която тя все още не е в състояние да схване; че може да развие настроение, фундаментално чувство към това, което се разкрива в резултат на миналото. Когато душата – било то в осъждане или в разкаяние и срам за себе си – почувства мощната сила, вливаща се в нея от миналото, тогава се поражда това, което бихме могли да наречем преданост към божественото, което ни гледа от миналото. И тази преданост към божественото, което ни гледа от миналото, което можем да усетим като нещо, което ни действа, но което нашето съзнание все още не е в състояние да схване, поражда едно молитвено настроение – защото има две молитвени настроения – това молитвено настроение, което можем да опишем като това, което води до близост с Бога. Защото какво може да желае душата, когато тихо и интимно се отдава на тези усещания и чувства към такова минало? Ще може да желае това, което е оставило неизползвано, това



не е проникнала в своето его, нито е станала присъстваща в него. Душата ще може да си каже: Ако това по-могъщо същество беше в мен, днес щях да бъда различен; то не живееше в мен, не присъстваше в мен. Божественото, което усещам, не беше нещо, което принадлежеше на моя вътрешен живот; следователно не станах такъв, че да мога да си кажа „да“ днес. Когато душата се чувства така, тя е обзета от онова настроение, чрез което си казва: Как мога да внеса в тази душа това, което наистина е живяло във всичките ми действия и преживявания, но което ми е било непознато? Как мога да привлека това непознато нещо, което моето его не е схванало? Когато това настроение е изразено в душата, било то чрез чувство, дума или идея, тогава имаме молитва към миналото. Тогава се стремим да се обърнем към божественото благочестиво по *начин* , *който е подходящ за нашето собствено същество*.

Към това, което успяхме да характеризираме като божественото, сияещо върху нас от потока на неизвестното бъдеще, сега има различно настроение. И ако искаме да го сравним с току-що характеризираното, тогава се питаме още веднъж: Какво ни води до молитвено настроение към миналото? Че сме останали несъвършени, въпреки че можем да усетим, че нещо божествено блести в нас; че не сме развили всички способности, не всички сили, които могат да произтекат от това божествено; нашите недостатъци, това, което ни прави по-малко от божественото, което блести в нас: това ни води до молитвено настроение към миналото. Какво ни прави по подобен начин непълноценни спрямо бъдещето? Какво ни пречи да...

Какво ще донесе бъдещето за нашето развитие, за нашето издигане към духовното?

Трябва само да помним, че именно тези чувства и усещания, които вече споменахме, гризат вътрешния ни живот: тревожност и страх от неизвестното бъдеще. Но има ли нещо, което може да се влее в душата като източник на сигурност пред лицето на бъдещето? Да, има. Но то ще окаже истински ефект в душата само когато се появи като молитвено разположение. И това е, което може да се нарече чувство на предаване на това, което влиза в душата ни от тъмната утроба на бъдещето. Нека не се разбираме погрешно в това отношение. Това не е химн на това, което може да се нарече предаване от дадена гледна точка, а по-скоро се характеризира един много специфичен вид предаване: предаване на това, което бъдещето може да ни донесе. Който гледа с тревога и страх на това, което бъдещето може да ни донесе, възпрепятства развитието си, възпрепятства свободното разгръщане на вътрешните си сили. Нищо не е наистина толкова вредно за свободното развитие на силите на душата, колкото страхът и безпокойството от неизвестното, което влиза в душата от потока на бъдещето. Само опитът може наистина да прецени какво може да донесе предаването на бъдещето. Какво е предаване на бъдещи събития?

В идеалния си вид, тази преданост би била онова състояние на ума, което винаги би могло да си каже: Каквото и да дойде, каквото и да ми донесе следващият час, следващата сутрин, не мога да го променя, поне не ако е напълно непознато за мен, поради страх или тревога. Очаквам го с най-съвършен вътрешен мир.

Почивайте си, с пълно спокойствие на ума ! Преживяването, което произтича от такова чувство на предаване на бъдещите събития, е, че този, който може да живее толкова спокойно, с пълно спокойствие на ума, обърнат към бъдещето, и въпреки това по никакъв начин не позволява на енергията или жизнеността му да страдат, е способен да разгърне силите на душата си по най-интензивен и свободен начин. Сякаш препятствие след препятствие пада от душата, докато тя все повече бива преодолявана от онова настроение, което сега е характеризирано като „предаване“ на събитията, идващи към нас от бъдещето.

Това чувство на подчинение не може да бъде дарено на душата с указ на властта, не с някакъв произволен акт, извикан от нищото. Това чувство на подчинение е резултат от това, което може да се нарече друго състояние на молитва, онова състояние на молитва, което е насочено към бъдещето и неговия пропит с мъдрост ход на събитията. Става въпрос за предаване на това, което човек нарича божествена мъдрост в събитията; за непрекъснато събуждане в себе си на мисълта, чувството, импулса на душата, че това, което предстои, трябва да бъде и че то трябва да има своите добри последици по някакъв начин: събуждането на това състояние на ума в душата и изразяването на това състояние на ума с думи, с чувства, с идеи – това е вторият вид състояние на молитва, състоянието на подчинение.

От тези настроения на душата трябва да се извлекат импулсите за това, което наричаме молитва. Защото тези импулси са присъщи на самата душа и по същество във всяка душа възниква молитвено настроение.

което се издига само леко над непосредственото настояще. Може да се каже, че молитвеното настроение е погледът на душата нагоре от преходното във времето настояще към вечното, което обхваща миналото, настоящето и бъдещето. Именно поради причината, че този поглед навън и животът отвъд настоящия момент е толкова необходим за човечеството, *Гьоте кара* своя Фауст да каже великите, значими думи на Мефистофел:

Ще кажа ли на момента: Остани още  
малко! Толкова си красива !

Тоест : бих ли могъл някога да се задоволя с това да живея само в настоящия момент?

Тогава можеш да ме оковеш във вериги, тогава  
с радост ще загина!

Може да се каже още: Фауст умолява за молитвено настроение, за да се освободи от оковите на своя спътник Мефистофел.

молитвеното настроение ни води, от една страна, до съзерцание на нашето тясно ограничено „аз“, което си е проправило път от миналото в настоящето и което, когато го погледнем, ясно ни показва колко безкрайно повече има в нас, отколкото сме използвали; а от друга страна, това съзерцание ни води в бъдещето и ни показва как безкрайно повече може да се влее в „аз“-то от непознатата утроба на бъдещето, отколкото това „аз“ вече е схванало в настоящето. Всяко молитвено настроение трябва да бъде доведено до едно от тези две настроения. Ако по този начин схванем молитвеното настроение и молитвата като израз на това настроение, тогава ще открием в самата молитва, че

Да открием силата, която ни води отвъд самите нас. Защото какво е молитвата, когато тя възниква в нас по този начин, ако не просветлението на онази сила в нас, която копнее да надхвърли това, което е било нашето его, в един-единствен миг! И когато егото е просто обхванато от този стремеж отвъд, тогава тази сила, силата на развитието, вече живее в него. Когато се поучим от миналото: Имаме повече в себе си, отколкото сме използвали! - тогава нашата молитва е вик към божественото: нека то бъде там, нека ни изпълни с присъствието си! Когато сме стигнали до това осъзнаване чрез чувство и усещане, тогава молитвата е причина за по-нататъшно развитие в нас. И тогава можем да причислим молитвата към силите за развитие на нашето собствено его.

тогава ни липсва онази отдаденост, която произтича от молитвата, която изпращаме към нашите съдби, които се втурват към нас от бъдещето и за които казваме: Те са ни предопределени от мъдростта на света. Отдаването пред това отношение на отдаденост работи различно, отколкото ако изпращаме страх и тревога към това, което е предназначено да ни дойде. Чрез тревогата и страха нашето развитие е възпрепятствано; с вълните от страх и тревога ние отхвърляме това, което иска да влезе в душата ни от бъдещето. Но ние го подхождаме с плодотворна надежда, за да може то да влезе в нас, ако живеем към него в отдаденост. По този начин, тази отдаденост, която привидно ни омаловажава, е мощна сила, която ни носи към бъдещето, така че

Бъдещето обогатява съдържанието на душата и издига нашето развитие на все нови нива.

Тук сме схванали молитвата като активна сила в нас самите. Следователно, виждаме в молитвата причина в нас, която води до незабавни последици, а именно растежа и развитието на нашето его. Тогава не е нужно да чакаме никакви конкретни външни последици; по-скоро сме наясно: със самата молитва сме спуснали в душата си нещо, което можем да наречем просветляваща и затопляща сила. Просветляваща сила, защото освобождаваме душата от това, което се втурва към нас от бъдещето, и я правим способна да приема това, което може да дойде при нас от тъмната утроба на бъдещето; ние имаме затоплящ ефект върху душата, защото можем да кажем: макар че в миналото сме пренебрегвали да разгърнем напълно божественото в нашето его, сега сме се проникнали с него в нашите усещания и чувства и то може да действа в нас. Молитвеното настроение, което произтича от осъзнаването ни за миналото, поражда онази вътрешна топлина на душата, за която могат да свидетелстват всички, които са способни да преживеят молитвата в нейната истина. И просветляващият ефект е очевиден у онези, които познават чувството на отдаване в молитвата.

Когато разглеждаме природата на молитвата по този начин, няма да се изненадаме, че великите мистици са намирали в отдадеността към молитвата най-добрата подготовка за това, което след това са търсели в мистичното съзерцание. Те са насочвали, така да се каже, разположението на душите си чрез молитва до онази точка, в която след това са ставали способни да изпитат характерната „искра“.

да го осветлим. Именно чрез съзерцание на миналото можем да разберем онази дълбока интимност, онази чудна близост на душата, която може да ни обземе в истинската молитва. Защото именно преживяването, срещите с външния свят, ни отчуждават от самите нас; това е точно същото нещо, което в миналото е пречило на по-могъщата сила в нас – нашето съзнателно аз – да се появи. Бяхме отдадени на външни впечатления, бяхме погълнати от многобройните аспекти на външния живот, които ни разпръскваха и ни пречеха да намерим своя център. Това е същото нещо, което е пречило на по-могъщата, по-силна божествена сила в нас да се разгърне. Но сега, когато разгръщаме това в себе си в такова състояние на божествена интимност, ние вече не се чувстваме отдадени на разсейващите влияния на външния свят. Това е, което ни изпълва с онази неописуема, чудна топлина на това да бъдем в себе си, като вътрешно блаженство, което наистина може да се нарече вътрешна божествена топлина. И както топлината в космоса се проявява физически като вътрешна топлина във висшите същества и по този начин превръща нисшите същества, които притежават същата топлина като обкръжаващата ги среда, във висши същества; както тази физическа топлина материално интернализира съществото, така и топлината на душата, породена чрез молитвата, превръща душата, изгубена във външния свят, в такава, която се съединява със себе си. В молитвата ние се стопляме от чувството за Бога в нас; ние не просто се стопляме, ние се озоваваме интимно в себе си.

Когато след това се обърнем към нещата от външния свят от другата страна, те ни се струват като...

Това винаги е преплетено с това, което може да се нарече „тъмната утроба на бъдещето“. Защото който изследва нещата по-внимателно, трябва да си каже: Във всичко, с което се сблъсква във външния свят, винаги има бъдеще. Навсякъде, така да се каже, нещо ни отблъсква, ако можем да таим страх и тревога за това, което може да ни сполети. Външният свят стои пред нас като плътен воал. Но ако култивираме чувство за предаване, молитвено разположение към това, което излиза от тъмната утроба на бъдещето, тогава можем да изпитаме как да се изправяме пред всички същества във външния свят със същото чувство на сигурност и надежда, което произтича от това чувство за предаване. Тогава можем да си кажем за всички неща: Мъдростта на света ще ни изгрее! Докато иначе тъмнината ни гледа от всичко, което срещаме, и тъмнината навлиза във възприятието ни, сега ще видим как чрез чувството за предаване в нас възниква усещането, че по същество само чрез това, което можем да копнеем и желаем в душите си като най-висше благо, мъдростта на света ще ни изгрее от всичко. Така можем да кажем: Надеждата за просветление от цялата обкръжаваща среда възниква за нас от настроението *на* молитва, изпълнено с отдаденост. И както тъмнината ни свързва в самите нас, както тъмнината ни показва изоставеност и ограничение дори във физическия свят, когато стоим някъде в мрака на нощта и около нас се разпростира мрак, така и когато настъпи утрото и светлината се изправи срещу нас, ние се чувстваме пренесени извън себе си; но не по такъв начин, че да се изгубим, а по-скоро сякаш...



Най-добрата воля на душата, нейният най-дълбок копнеж, сега можеха да бъдат изпълнени във външния свят. По този начин ние чувстваме това предаване на света, който ни отчуждава от самите нас, победени от топлината на молитвата, която ни обединява със самите нас. И когато позволим на топлината на молитвата да се разгърне в нас, до степен на чувството на предаване, което молитвата може да проникне, тогава топлината на молитвата се разпалва в светлината на молитвата. Сега ние отново излизаме от себе си и знаем: когато сега се обединим с външния свят и насочим погледа си към всичко в нашата среда, тогава не се чувстваме разпръснати и отчуждени от себе си в него; по-скоро чувстваме как това, което е най-добро за нашата душа, изтича навън от нея и се чувстваме обединени с това, което свети от нашата среда.

Тези две молитвени течения могат да бъдат изразени дори по-добре образно, отколкото концептуално, например, ако си спомним разказаното за Яков в Стария завет: онази мощна, разтърсваща душата борба на Яков през нощта. Струва ни се сякаш самите ние сме предадени на многообразната природа на света, в която душата ни първоначално се губи и която ѝ пречи да се върне към себе си. Когато стремежът да намерим себе си най-накрая се пробужда, тогава идва борбата на нашия висш аз срещу низшия аз; тогава емоциите се покачват и спадат; но след това ние си проправяме път през точно това молитвено настроение и накрая идва онзи момент, показан ни в разказа за Яков, когато вътрешната нощна борба на душата му е уравновесена, осветена и става хармонична, както го огрява утринното слънце. Така работи.

Наистина, това е истинската молитва в човешката душа.

Когато разглеждаме молитвата по този начин, тя е свободна от всякакви суеверия. Защото тогава тя е най-доброто нещо, което душата ни може да разгърне, това, което директно внася сила в душата ни. Разглеждана по този начин, молитвата е предварителният етап на мистичното съзерцание, точно както самото мистично съзерцание е предварителният етап на всичко, което можем да наречем духовно изследване . И от характеристиките на молитвата ще ни стане ясно и това, което често е било споменавано тук: че ние по същество обременяваме душите си с грешка след грешка, ако вярваме, че можем да намерим божественото, Бога, така да се каже, мистично само в себе си. Тази грешка обаче често е била допускана от мистици, а също и от други християнски настроени хора от Средновековието. Те са я допускали, защото настроението на молитвата, именно през Средновековието, е започнало да се пропива с егоизъм; с онзи егоизъм, чрез който душата си казва: Искан да ставам все по-съвършен и да не мисля за нищо друго освен за това все по-нарастващо съвършенство. По същество това е само ехо от онзи егоистичен копнеж за чисто вътрешно съвършенство, когато едно заблудено теософско течение говори днес за това, че човек може да намери Бог в собствената си душа, ако само пренебрегне всичко външно.

Видяхме, че има две течения в молитвата: едното води до затопляне на вътрешното ни същество, другото, в чувство на отдаденост, ни отвежда навън в света и ни води директно към просветление и истинско познание. Всеки, който разглежда настроението на молитвата по този начин, скоро ще види, че знанието, което ние

Опитът да се разбере с обикновените средства на разума е в известен смисъл безплоден в сравнение с друг вид познание. Който познава състоянието на молитва, познава онова отдръпване на душата в себе си, където тя се отделя от многообразния свят, който я разпръсква, където се събира в себе си и преживява в себе си това, което може да се нарече: пълна затвореност в себе си и битие със себе си, спомняйки си за това, което надхвърля момента, за това, което достига до душата от миналото и бъдещето. Всеки, който познава това настроение, където цялата ни обкръжаваща среда става неподвижна, безмълвна, където само най-красивите мисли и чувства, на които сме способни, държат душата заедно в себе си, където може би дори те в крайна сметка избледняват и в душата живее само едно фундаментално чувство, сочещо в две посоки: към Бога, който се обявява от миналото, към Бога, който се обявява от бъдещето – всеки, който познава тези настроения и знае как да живее с тях, знае също, че има такива велики моменти за душата, когато тя си казва: Сега пренебрегнах това, което мога съзнателно да постигна чрез мисленето си по отношение на интелигентността, пренебрегнах това, което мога да постигна чрез чувствата си, пренебрегнах онези идеали, които мога да схвана чрез волята си, на които досега съм бил обучен; изметох всичко от душата си. Бях предаден на най-висшите си мисли и чувства; изметох и тях от душата си и позволих само на току-що описаното фундаментално чувство да живее. Всеки, който познава такива чувства, знае как чудесата на природата ни изправят пред нас, когато гледаме природата с чисто око.

Докато се приспособяваме, нови усещания, непознати преди това, озаряват душите ни. Появяват се импулси на воля и идеали, които преди това са ни били чужди, така че най-плодотворните моменти се пробуждат в рамките на това фундаментално разположение.

Така молитвата, в най-истинския смисъл на думата, може да ни даде мъдрост, на която все още не сме способни в даден момент; тя може да ни даде способността за чувство и усещане, които все още не сме успели да култивираме. И ако молитвата подпомага нашето самообразование, тя може да ни даде сила на волята, към която все още не сме успели да се стремим. Ако обаче искаме да изпитаме такова молитвено разположение, тогава в душите ни трябва да се събудят най-великите мисли, най-славните чувства и импулси, на които сме способни, за да предизвикат такова разположение. И тук може само многократно да се посочи към онези молитви, които са били отправяни от древни времена или в най-тържествените моменти на човечеството.

В моята кратка творба „Отче наш“ ще намерите описание на съдържанието ѝ, което показва, че цялата мъдрост на света наистина се съдържа в „седемте молби“. Може би си мислите обаче: Тази малка книжка казва за молитвата „Отче наш“, че само този, който познава дълбоките източници на вселената, може да разбере „седемте молби“ на тази молитва; но със сигурност наивният човек, който се моли с молитвата „Отче наш“, не може да проумее тези дълбини! Но това не е необходимо. За да се появи молитвата „Отче наш“, е било необходимо всеобхватната мъдрост на света да бъде изразена с думи.

което би могло да се нарече „най-дълбоките тайни на света и на човечеството“. Тъй като това се съдържа в молитвата „Отче наш“, то е ефикасно в думите на молитвата „Отче наш“, дори ако човек е далеч от разбирането на дълбините на тази молитва. Това обаче е именно тайната на истинската молитва: тя трябва да бъде извлечена от мъдростта на света. И тъй като е извлечена от тази мъдрост, тя е ефикасна, въпреки че все още не я разбираме. Можем да я разберем, когато се издигнем до по-висшите нива, към които ни подготвят молитвата и мистицизмът. Молитвата ни подготвя за мистицизъм, мистицизмът за медитация и концентрация, а оттам сме насочени към същинската работа на духовното изследване.

Не е възражение да се каже, че човек трябва да разбира за какво се моли, за да има желания ефект молитвата. Това просто не е вярно. Кой разбира мъдростта на едно цвете, когато може да се радва на него? Не е нужно човек да прониква в мъдростта на цветето и въпреки това радостта може да се излее в душата, когато го погледне. Мъдростта е била необходима, за да съществува цветето; мъдростта не е първоначално необходима, за да се радваме на цветето. Мъдростта на света е необходима, за да се осъществи молитвата; но мъдростта не е по-необходима, за да може молитвата, когато е налице, да излее характерната топлина и светлина в душата, отколкото е необходима, за да ни донесе радост цветето. Но нещо, което не се е случило чрез мъдростта на света, не би могло да има тази сила. Самият начин, по който молитвата действа, ни разкрива дълбочината на молитвата.

Ако душата наистина трябва да се развива под влиянието на някой, който живее в нея, винаги може да се подчертае как всеки човек, независимо от етапа на развитие и образование, може да се възползва от истинската молитва. Дори най-наивният човек, който може би не знае нищо повече от самата молитва, може да позволи на молитвата да действа върху душата му. Самата молитва ще бъде това, което може да събуди сили, които го издигат все по-високо. Но човек никога не е напълно завършен с молитвата, независимо колко високо е положението му; защото тя винаги може да издигне душата на още едно ниво над сегашното ѝ състояние. А молитвата „Отче наш“ е молитва, която не само може да се моли, но може и да предизвика мистично настроение и да бъде обект на по-висша медитация и концентрация. Това може да се каже и за много други молитви. Обаче от Средновековието се е появило нещо, което може да оскверни молитвата и молитвеното настроение днес и което може да се опише само като „егоизъм“.

Ако човек се стреми само да се обърне навътре чрез молитва, да се усъвършенства само навътре – както са правили някои средновековни християни, а може би и днес – ако не желае да насочи погледа си навън, обратно към света, чрез просветление, тогава молитвата се разкрива като нещо, което едновременно води хората до изолация от света, до отчуждение и дистанция от него. Това е било така за мнозина, които са използвали молитвата в смисъл на фалшив аскетизъм и уединение. Такива хора не са искали просто да бъдат свършени в смисъла на розата,

Те се украсяваха не само за да разкрасят градината, но и желяеха да бъдат свършени заради самите себе си, да намерят собственото си блаженство в душите си. Който търси Бог в душата си и не желяе да се върне в света с тези новопридобити сили, ще открие, че подобно начинание по някакъв начин си отмъщава. И можете да намерите в различни писания, чиито автори познават само едното състояние на молитва, което води до вътрешна топлина – дори в писанията на *Майкъл де Молинос* – доста своеобразни описания на всякакви страсти и стремежи, изкушения, изпитания и диви желяния, които душата изпитва именно когато търси свършенство чрез вътрешна молитва, чрез пълно отдаване на това, което смята за свой Бог. Това може да се обясни само с факта, че когато човек търси Бог едностранчиво, опитва се да се обърне едностранчиво към духовния свят, иска да култивира само молитвеното настроение, което води до вътрешна топлина, а не и другото, което води до просветление, тогава другата страна си отмъщава. Ако погледна към миналото само със съжаление и срам и кажа: В мен има нещо мощно, което не съм развил напълно в предишните си преживявания, но с което сега искам да се изпълня, за да мога да стана свършен, тогава това желяние за свършенство със сигурност възниква по определен начин. Но другото, несвършеното, което пребивава в душата, се утвърждава като противодействаща сила, избухва още по-мощно и се разкрива като изкушение и страст. В момента, в който душата наистина се е намерила в

Вътрешна топлина и преданост към Бога, и търсене на Бога във всички дела, където Той Се разкрива, стремеж към просветление: там тя ще открие, че вече излиза от себе си и се отдалечава от тесния, егоистичен аз, и че се случва изцеление и успокояване на вътрешни страсти и бури. Ето защо е толкова вредно, когато егоизмът се промъква в настроението на молитва, мистично съзерцание или медитация. Ако искаме да намерим Бога и след това искаме само да Го задържим в душите си, става ясно, че нашият егоизъм е нездравословен, че е упорствал дори в най-висшите стремежи на душите ни; и тогава това егоистично настроение си отмъщава. Едва тогава можем да бъдем изцелени, когато, след като сме намерили Бога в себе си, безкористно излеем това, което сега притежаваме, върху света в нашите мисли, чувства, воля и дела.

Човек чува толкова често в наши дни – и не може да бъде предупреден достатъчно срещу това – особено в сферата на една погрешно разбрана теософия: Не можеш да намериш божественото във външния свят; Бог живее във теб! Просто се вгледай право в себе си и ще намериш Бог в себе си. Дори веднъж чух някой, който обичаше да ласкае слушателите си, като насочва вниманието им към Бога в собствените им души, да казва: Не е нужно да учите или преживявате нищо за великите мистерии на вселената; просто трябва да погледнете в себе си и там ще намерите Бог в себе си!

обаче да се твърди и нещо друго, нещо, което в крайна сметка може да доведе до истината. — Средновековен мислител



Той е намерил правилната дума, за да опише това чувство, което е правилно, когато се държи в рамките на своите граници. Нека бъдем наясно с това: Не онези неща, които са неверни, са най-вредни, защото неистината много скоро ще се разкрие като такава на човешката душа. Най-лошите неща са тези, които са верни при определени условия и които, когато се прилагат при неверни условия, представляват нещо изцяло невярно. В известен смисъл е вярно, че човек трябва да търси Бога в себе си; и тъй като е вярно, то има много по-лош ефект, когато не се държи в определените граници, в които трябва да се държи.

Един средновековен мислител е казал: Кой би търсил по света инструмент, който иска да използва, когато знае много добре, че се намира в собствения му дом? Би бил глупак, ако го направи. По същия начин, глупак би търсил инструмент за познаване на Бога по целия свят, когато той е в собствения му дом, в собствената му душа. Но обърнете внимание: именно инструментът се казва! Човек не бива да търси самия Бог в собствената си душа. Бог се търси чрез инструмента, а самият инструмент няма да бъде намерен никъде извън него. Той трябва да се търси в душата – чрез истинска молитва, чрез истинско мистично потапяне, чрез медитация и концентрация на различни нива – и с този инструмент човек трябва да се доближи до сферите на света: човек ще намери Бог навсякъде; защото Той се разкрива, когато човек има инструмента да го намери, във всички сфери на света и на всички нива на съществуване. Следователно, ние трябва да търсим инструмента на Бога в себе си и тогава ще намерим Бог навсякъде.

Размисли като тези върху „природата на молитвата“ не са популярни днес. В днешно време човек чува неща като: „Е, какво би могла молитвата да промени в хода на света, ако поискаме това или онова? Ходът на света следва необходимите закони, които не можем да променим!“ Всеки, който наистина иска да разпознае сила, трябва да я търси там, където е. Днес ние търсихме силата на молитвата в човешката душа и открихме, че тя е нещо, което тласка душата напред. И всеки, който знае, че духът действа в света – не фантастичният, абстрактен дух, а конкретният дух – и че човешката душа принадлежи към царството на духа, ще знае също, че не само материалните сили действат в света според външно необходими закони, но че всичко, което е духовно, също действа в света, дори когато ефектите на тези сили и същества не са видими за външното око или за външната наука. Следователно, ако укрепим духовния си живот чрез молитва, тогава трябва само да чакаме ефектите. Те ще се появят. Но само този, който първо е разпознал силата на молитвата като реалност, ще търси ефектите на молитвата във външния свят.

Всеки, който е разпознал това, трябва да опита следния експеримент. След като е презирал силата на молитвата в продължение на десет години от живота си, трябва да погледне назад към тези десет години без молитва; а след това да погледне назад към втори, също отминал, десетгодишен период, в който е разпознал силата на молитвата, и да сравни двете десетилетия: ще види как се е променил ходът на живота му.

Той е под влиянието на онази сила, която е влял в душата си чрез молитва. Силите се разкриват в своите ефекти. Лесно е да се отрекат силите, когато човек дори не предизвиква техните ефекти. Как би могъл да има право да отрича силата на молитвата, който дори не се е опитал да позволи на молитвата да действа в него! Или някой вярва, че познава силата на светлината, който никога не я е развивал или никога не се е доближавал до нея? Сила, предназначена да действа в и чрез душата, може да бъде разпозната само чрез нейното използване.

За да обсъдим по-нататъшните ефекти на молитвата – нека си признаем това съвсем откровено – настоящето време, колкото и непредубедено да е човек, все още не е подходящото. Защото елементите, необходими за разбирането, че общата молитва, тоест сливането на силите, произтичащи от молещата се общност, притежава повишена духовна сила и следователно повишена сила в действителност, все още не са се осъществили в рамките на нашето сегашно разбиране. Затова се задоволяваме с това, което днес се е представило на душите ни като вътрешна същност на молитвата. И това е достатъчно. Защото всеки, който има някакво разбиране за нея, със сигурност ще преодолее голяма част от това, което днес толкова лесно се повдига като възражение срещу молитвата.

Какви са тези възражения ? Те са в много посоки. Например, може да се каже: Сравнете активен човек в настоящето, който използва енергията си, за да помага на своите близки във всеки един момент, с човек, който тихо се оттегля в себе си и преработва енергиите на душата си в молитва: вторият може да се нарече безделник.

Срещу активния! - Простете ми, ако от известно чувство за духовно прозрение казвам, че има и друга гледна точка. Може да го изразя гротескно, но не е без основание. Всеки, който разбира връзките в живота днес, обаче, ще твърди, че мнозина, които пишат редакционни статии в този или онзи вестник, биха служили по-добре на своите ближни, ако се молят и работят върху усъвършенстването на душите си, колкото и гротескно да звучи това. Човек копнее за онези хора, които днес биха могли да се убедят, че би било по-мъдро за тях да се молят, вместо да пишат статии. Това би могло да се приложи и към много други, модерни в момента, занимания на интелектуалния живот.

Но разбирането на целия човешки живот изисква и разбиране на онази сила, която намира израз в молитвата, сила, която може да ни се разкрие особено, когато разглеждаме определени области от висшия духовен живот. Кой би могъл да не разпознае, ако не схваща молитвата по егоистично едностранчив начин, а по-скоро в широкия смисъл, който имаме днес, че молитвата по този начин е например компонент на изкуството? Разбира се, в изкуството има и друго настроение, което в комедията и хумора се издига над това, което трябва да бъде изобразено. Но в изкуството има и това, което се изразява по молитвоподобен начин: одата, химнът. Дори в живописа има нещо, което може да се нарече „нарисувана молитва“. И кой би могъл да отрече, че в гигантска, величествена катедрала пред нас се изправя нещо като замръзнала молитва, устремена към небето –

Случва ли се това? – Човек трябва да може да разбира тези неща във връзка с живота; тогава, във всяка молитва, когато я разглеждаме според нейната същност, ще виждаме това, което принадлежи към онези неща, които водят човека от крайността и преходността на живота му към вечността. Това е било усещано особено от онези, които са намерили пътя от молитвата към мистиката, като Ангелус Силезий, споменат днес и вече последния път. Когато става мистик, той дължи дълбоката истина и великолепната красота, топлата интимност и светлата яснота на своите мистични мисли – като тези в „Херувимският скитник“ – на подготвителната школа на молитвата, която е действала толкова мощно върху душата му. И какво е това, което фундаментално прониква и осветява целия такъв мистицизъм като този на Ангелус Силезий? Какво е то друго освен настроението на вечността, за което ни подготвя молитвата? И всеки човек, който се моли, може да усети нещо от това чувство, когато чрез молитвата е постигнал истински вътрешен мир, истинска вътрешност и след това освобождение от себе си; нещо от онова чувство, което ни позволява да погледнем от мимолетния миг към вечността, която обединява миналото, настоящето и бъдещето именно в нашата душа. Независимо дали човекът го осъзнава или не като човек на молитвата: когато насочва молитвата си към онези аспекти на живота, в които търси своя Бог, усещанията, чувствата, мислите и думите, в които се изразява молитвеното му настроение, ще бъдат пропити от това, което живее в духа на вечността в красивите думи на Ангелус Силезий, с които завършваме днешното си размишление.

може и което по същество може да изпита всяка истинска молитва като божествен аромат, като божествена сладост, дори често несъзнателно:

Аз самият съм вечността, когато оставя времето зад гърба си и се съединявам с Бога и Бог в мен.

## БОЛЕСТ И ИЗЦЕЛЕНИЕ Берлин,

3 март 1910 г.

От лекциите, които имах привилегията да изнеса тук тази зима, за тези, които бяха повече или по-малко редовни посетители, беше съвсем ясно, че тази поредица от лекции разглежда редица дълбоки въпроси за душата. Днешната презентация, за природата на *болестта* и природата на *изцелението*, *също ще бъде представена от гледна точка на въпроса за душата.*

Това, което може да се каже от гледна точка на хуманитарните науки за съответните факти от живота, доколкото те са просто физически изрази на духовни причини, е било обсъдено в по-ранни лекции – например в лекцията „Как разбираме болестта и смъртта?“, върху „разстройството на болестта“ и „здравната треска“. Днес ще разгледаме значително по-задълбочени въпроси, свързани с разбирането на болестта и изцелението.

Болестта, изцелението или дори фаталният изход от това или онова заболяване оказват дълбоко влияние върху човешкия живот. И ако многократно сме поставяли под въпрос всички предпоставки, духовните основи на нещата, които са в основата на нашите разсъждения тук, тогава със сигурност можем да се запитаем и за духовните причини за тези решаващи факти и преживявания на човешкото съществуване. С други думи, можем да зададем въпроса...

да повдигне въпроса: Какво казват хуманитарните науки за тези преживявания?

Тук обаче отново ще трябва да се задълбочим в цялостния смисъл на развитието на човешкия живот, за да разберем как болестта, здравето, смъртта и изцелението могат да се впишат в нормалния ход на човешкото развитие. Защото, по същество, ние виждаме тези явления като интегрирани в нормалното развитие на човечеството. Дали те може би допринасят за нашето развитие? С други думи, тласкат ли ни напред или назад в нашето развитие? Ще стигнем до ясно разбиране на тези явления само ако разгледаме цялостната природа на човечеството.

Често сме описвали тази цялостна природа тук като съставена от четирите реални члена *на* човешките същества: първо, физическото тяло, което хората споделят с всички минерални същества в тяхната среда, чиито форми произтичат от присъщите им физични и химични сили и закони. Вторият член на човешките същества винаги сме наричали етерно или жизнено тяло и сме могли да кажем, че хората, по начина, по който го наричаме, го споделят с всички живи същества, тоест с растителните и животинските същества в тяхната среда. След това сме споменавали астралното тяло, което хората имат като трети член на своето същество; то е носител на удоволствие и скръб, радост и болка, на всички усещания и идеи, които нахлуват и се появяват в нас от сутрин до вечер.



Мисли и така нататък. Човешките същества споделят това астрално тяло само с животинския свят около тях. И тогава винаги сме разглеждали най-висшия член на човешката природа, този, който ги прави венец на земното творение, носител на тяхното его, тяхното самосъзнание. Когато разглеждаме тези четири члена, първо можем да си кажем: Дори при повърхностно разглеждане, ни се струва известна разлика между тези четири члена. Физическото човешко тяло е пред нас, когато гледаме човека, когато гледаме себе си отвън. Външните физически сетивни органи могат да възприемат това, което наричаме физическо човешко тяло. С мисленето, свързано с тези физически органи, тоест с мисленето, което е свързано с инструмента на мозъка, ние можем да разберем това физическо тяло на човешкото същество. Следователно то ни се разкрива, когато го гледаме *отвън* .

Връзката с човешкото астрално тяло е съвсем различна. Вече разбрахме от предходните обяснения, че само за истинското ясновидско съзнание астралното тяло е, така да се каже, външен факт; че само това съзнание, чрез вече описаната няколко пъти тренировка на съзнанието, може да възприема астралното тяло по определен начин, подобно на физическото тяло. В обикновения живот човешкото астрално тяло не е възприемаемо отвън; от импулсите, желанията, страстите, мислите, чувствата и т.н., които нахлуват в него, окото може да види само техните проявления. За разлика от това, самият човек възприема тези преживявания на своето астрално тяло в себе си. Той възприема,

Това са, което наричаме импулси, желания, страсти, радост и болка, удоволствие и страдание. Следователно можем да кажем, че астралното тяло е свързано с физическото тяло по такъв начин, че в нормалния човешки живот виждаме първото отвътре , а физическото тяло - отвън .

етерното тяло и тялото на егото, стоят в определена връзка между тези крайности. Физическото тяло е чисто външно възприемаемо, астралното тяло - чисто вътрешно. Но средният член между физическото тяло и астралното тяло е етерното тяло. То не е възприемаемо отвън, но *действа* външно. В обикновения човешки живот то действа външно по такъв начин, че можем да кажем: Това, което астралното тяло развива по отношение на сили и вътрешни преживявания, първо трябва да бъде пренесено в етерното тяло; едва тогава то може да се намеси във физическите органи, във физическото тяло. По този начин етерното тяло действа като среден член между астралното тяло и физическото тяло. Това етерно или жизнено тяло води отвън навътре. Вече не можем да го видим с физически очи. Но това, което можем да видим с физически очи, е само инструмент на астралното тяло, защото етерното тяло действа външно във физическото тяло.

В известен смисъл това, което наричаме човешко его, сега се движи отново отвътре навън – докато етерното тяло се движи отвън навътре към астралното тяло. Защото именно чрез егото и това, което то прави от астралното тяло, човек става познавач на външния свят, физическата среда, от която

Самото физическо тяло произлиза от това. Животинският живот протича без индивидуално, без лично знание, защото животното не притежава това лично его; защото животното преживява всички свои преживявания на астралното тяло вътрешно, но не използва удоволствието и страданието си, симпатията или антипатията си, за да придобие знание за външния свят. Това, което наричаме удоволствие и страдание, радост и болка, симпатия или антипатия, наистина са преживявания на астралното тяло в животното; но животното не използва удоволствието си, за да се радва на красотата на света, а остава в онази стихия, която му дава утеха. Животното живее директно в своята болка; за хората болката води отвъд самите тях към просветление за света, защото егото ги насочва отново навън и ги събира с външния свят. Така виждаме как, от една страна, етерното тяло сочи навътре към астралното тяло на човешкото същество, а от друга страна, как човешкото его води навън към външния свят, към физическия свят, който ни заобикаля.

сме подчертавали, че хората водят живот на промяна. Можем да наблюдаваме тази промяна в живота всеки ден. От момента, в който човек се събуди сутрин, виждаме в душата му всички приливи и отливи на преживяванията в астралното тяло: радост и болка, удоволствие и страдание, усещания, идеи и т.н. Виждаме как вечер тези преживявания потъват в неопределен мрак, как астралното тяло и егото преминават в състояние на безсъзнание, или може би по-точно, подсъзнание. Вече подчертахме и основата за това, че

Човешките същества изпитват тези редуващи се състояния ежедневно. Ако разгледаме будния човек такъв, какъвто е от сутрин до вечер, физическото тяло, етерното тяло, астралното тяло и егото са преплетени, техните ефекти са преплетени. Когато човек заспи вечер, окултното съзнание възприема, че физическото и етерното тяло остават в леглото, а астралното тяло и егото, оттегляйки се от физическото и етерното тяло, се връщат в истинския си дом, духовния свят. Сега можем, в известен смисъл, да измислим друга терминология, която ще ни позволи да общуваме по подходящ начин относно текущите си спорове.

Можем да кажем, че това, което нарекохме физическо тяло и което трябваше да обозначим като това, което ни представя само външната си повърхност, излиза във физическия свят като външната личност по време на сън, отнасяйки със себе си етерното тяло, посредникът между външното и вътрешното. Следователно, при спящия човек не може да има посредничество между външното и вътрешното, защото етерното тяло, посредникът, е отишло във външния свят. Следователно, можем да кажем, в известен смисъл, че при спящия човек физическото тяло и етерното тяло са просто *външната* личност; можем в известен смисъл да обозначим физическото тяло и етерното тяло като цяло като „външната личност“, въпреки че етерното тяло е посредникът от външното към вътрешното. За разлика от това, можем да обозначим астралното тяло и егото в спящия човек като „вътрешната личност“. И можем да направим това също и в

Това правят будните хора, защото всички преживявания на астралното тяло се преживяват *вътрешно в нормално състояние* и защото това, което егото може да възприеме от външния свят в буден живот, се приема и от *вътрешното човешко същество*, за да бъде обработено там като знание. Външното става вътрешно чрез егото. Всичко това показва, че можем да говорим за „външен“ и „вътрешен“ човек; външният човек, състоящ се от физическо тяло и етерно тяло, вътрешният човек от егото и астралното тяло.

*смисъла и развитието* на така наречения нормален човешки живот . Нека се запитаме: Защо всяка нощ човек се връща в духовен свят с астралното си тяло и егото си ? Има ли това определен смисъл? Има ли навлизането в състояние на сън някаква цел за човешките същества? Такива неща вече бяха загатнати тук, но те са ни абсолютно необходими за настоящите ни дискусии. Трябва да разберем нормалното развитие, за да можем да прозрем привидно ненормалните закони на природата, които се проявяват в болести и изцеления. Защо всяка нощ човек навлиза в състояние на сън?

това само ако разгледаме цялостната връзка между астралното тяло и егото с това, което нарекохме „външна личност“. Нарекдохме астралното тяло носител на удоволствие и болка, радост и скръб, на стремеж, желание и страст, на всички надигащи се възприятия, идеи и усещания. Но ако

След като астралното тяло е носител на всичко това, как е възможно през нощта човек изобщо да няма тези преживявания, когато истинският вътрешен човек е толкова свързан с астралното си тяло, че физическото и етерното тяло не присъстват? Как е възможно тези преживявания след това да потъват в неопределен мрак? Каква е причината? – Причината е, че астралното тяло и егото, въпреки че са носители на радост и болка, преценка, въображение и т.н., не могат директно да преживеят всичко, на което са носители. В човешкия ни живот, за да имат свои собствени преживявания, астралното тяло и егото, в нормално състояние, зависят от потапянето си във физическото и етерното тяло. Това, което имаме пред себе си като душевен живот, не е нещо, което астралното тяло преживява директно. Ако беше така, щяхме да трябва да го преживеем и през нощта, когато сме заедно с астралното тяло. То е, така да се каже, ехо или отражение на това, което имаме пред себе си в душевния живот на деня. Физическото и етерното тяло отразяват обратно към нас, сякаш през огледало или ехо, това, което преживяваме в астралното тяло. Всичко, което душата ни извиква в нас от момента на събуждане до заспиването, може да бъде извикано само чрез виждане на нейните собствени преживявания, отразени в това огледало, образувано от физическото тяло и етерното или жизненото тяло. В момента, в който напускаме физическото и етерното тяло през нощта, ние наистина носим в себе си всички преживявания на астралното тяло, но не ги осъзнаваме, защото ефектът на отражението или ехото на физическото и етерното тяло е от съществено значение за осъзнаването.

Така, през целия ни живот, от сутринта, когато се събуждаме, до вечерта, когато заспим , ние виждаме взаимодействие между вътрешния и външния човек, между егото и астралното тяло, от една страна, и физическото тяло и етерното тяло, от друга. Силите, действащи в този процес, са силите на астралното тяло и егото. Защото физическото тяло, като сбор от физически структури, никога не би могло да създаде нашия душевен живот от себе си, нито пък етерното тяло. Силите, които предизвикват това отражение, идват от астралното тяло и егото, точно както това, което виждаме в огледалото, не произлиза от огледалото, а от това, което се отразява в огледалото. По този начин, всички сили, които влияят на нашия душевен живот, се намират в астралното тяло и егото, във вътрешния човек; и те са активни във взаимодействието между външния и вътрешния свят. През деня виждаме тези сили да работят върху нашия душевен живот, да взаимодействат, да се излъчват, така да се каже, към физическото и етерното тяло. Но също така ги виждаме да навлизат в състояние към вечерта, което наричаме „умора“. Виждаме ги изтощени, изтощени до вечерта. И не бихме могли да продължим живота си, ако не можехме всяка вечер да влизаме в различен свят от този, в който живеем от сутрин до вечер. В този свят, в който живеем от сутрин до вечер, ние можем, така да се каже, да изградим душевния си живот, да го призовем пред душата си. Можем да направим това със силите на астралното тяло. Но ние също така консумираме тези сили и не можем да ги възстановим от дневния живот –

заместим само от духовния свят; от света, в който влизаме всяка вечер. Това е целта на съня. Не бихме могли да живеем, без да влезем в нощния свят и да черпим от него силата, която изразходваме през деня. По този начин можем да кажем, че всяка нощ черпим от духовния свят онези сили, които консумираме от сутрин до вечер. С това отговаряме на въпроса: Какво носим във физическия свят, когато влизаме в етерното и физическото си тяло? – Това е, което знаем сега.

Не носим ли нищо от физическия свят в нощния? – Това е другият въпрос и е също толкова важен, колкото и първия.

За да отговорим на този въпрос обаче, трябва да разгледаме някои неща, които обикновеният човешки живот вече ни разкрива. В обикновения живот ние имаме това, което се нарича преживявания. Тези преживявания поемат особен ход в живота ни между раждането и смъртта. Как се проявява този ход? Можем да разгледаме пример, който е споменаван тук няколко пъти: примерът с ученето на писане. Когато слагаме химикал на хартия, за да изразим мислите си, ние практикуваме изкуството на писането. Можем *да* пишем. Но какво предполага това? Предполага, че сме имали цяла поредица от преживявания през определен период от съществуването си между раждането и смъртта. Нека помислим какво е трябвало да преживеем, за да можем да изразим мислите си, като слагаме химикал на хартия и всъщност „пишем“. Представете си всичко, през което сте преминали като дете, от



от първия тромав опит да държим писалката и да я поставим върху хартията и така нататък. Може да кажете: Слава Богу, че не е нужно да си спомняме всичко това ! Защото би било ужасно, ако трябваше да си спомняме всичко всеки път, когато пишем, всички неуспешни опити да правим щрихи, може би дори наказанията, свързани с тях, и така нататък, за да развием това, което наричаме изкуство на писането. Какво се е случило тогава? Това, което ние, в еминентния смисъл, наричаме развитие в човешкия живот между раждането и смъртта. Преминали сме през цяла поредица от преживявания. Тези преживявания са отнели много време; след това те, така да се каже, са се втвърдили, са образували екстракт и този екстракт е това, което наричаме „умение“ на писането. Всичко останало е потънало в неопределен мрак на забравата. Но не е нужно да го помним, защото от него е възникнал етап от развитието на нашата душа. Така нашите преживявания се сливат в екстракти, в есенции, които се проявяват като нашите умения, нашата компетентност и нашите способности в живота. Това е нашето развитие в съществуването между раждането и смъртта. Преживяванията първоначално се трансформират в психически способности, които обаче могат да бъдат изразени чрез външни физически средства. Целият личен опит между раждането и смъртта протича по такъв начин, че преживяванията се трансформират в способности или това, което наричаме мъдрост. Можем да визуализираме как се случва тази трансформация, като разгледаме периода от 1770 до 1815 г. Една голяма,

Едно забележително събитие в световната история. Голям брой хора са били съвременници на това събитие. Нека се запитаме как са реагирали тези съвременници на него. За някои преживяванията са минали незабелязано – те са останали безчувствени. Те не са превърнали тези преживявания в светско знание, в мъдрост. Други са развили от тях дълбока мъдрост, същност на живота.

Как се формират уменията и мъдростта в душата от преживяванията ? Като пренасяме преживяванията, такива каквито за първи път ни донесат, със себе си нощ след нощ в съня ни; в онези сфери, където душата или вътрешният човек пребивава между вечерта и сутринта. Там тя трансформира преживяванията през определен период в екстракти, в есенции. Всеки, който може да наблюдава живота, знае, че ако иска да овладее и комбинира поредица от преживявания в едно изкуство, тогава е необходимо да трансформира тези преживявания по време на съответните периоди на сън. Например, те могат най-добре да запомнят нещо, като го научат, спят върху него, научат го отново и отново спят върху него. Ако не могат да потопят *преживяванията* в състояние на сън, за да ги оставят да се проявят като умения или под формата на мъдрост или изкуство, тогава те са неспособни да претърпят каквото и да е развитие чрез тези преживявания.

Тук, на по-високо ниво, се сблъскваме с това, което е необходимо на по-ниско ниво: тазгодишното растение не може да стане растение за следващата година, освен ако не се върне в неопределеното състояние на земята и не порасне отново през следващата година. Тук развитието си остава повторение.

нещо. Където сме го изследвали при хората, това е истинско „развитие“; там преживяванията се потапят в нощната утроба на несъзнаваното и се изваждат отново – макар и в повторение, но за да бъдат накрая трансформирани до такава степен, че да могат да се появят като мъдрост, като способности, като житейски опит.

Ето как се е разбирал животът във времена, когато човек е можел да надникне по-дълбоко в духовния свят, отколкото позволява всяко външно наблюдение днес. Следователно, когато културните водачи от древността искат да ни предадат определени неща чрез образи, ние откриваме, че те намекват именно за такива забележителни принципи на човешкия живот. Нека се запитаме: Какво би трябвало да направи някой, за да предотврати поредица от ежедневни преживявания да запали огън в душата му и да се трансформира в някакъв вид способност? Нека се запитаме това например във връзка с едно много значимо преживяване на душата, това преживяване, което се развива, когато някой преживява определена връзка с друга личност за продължителен период от време. Тези преживявания с друга личност потъват в нощното съзнание и се прераждат от него като това, което наричаме любов към другата личност, която, когато е здрава, е сякаш извлечение от последователните преживявания. Чувството на любов към друг човек възниква от сбора от преживявания, свиващи се в една същност, сякаш вплитаме преживявания в тъкан. Какво би трябвало да направи някой, за да предотврати поредица от преживявания да се превърнат в любов? Той би трябвало да използва специално изкуство -

Той би трябвало да предотврати естествения процес през нощта, в който нашите преживявания се превръщат в същността, в чувството на любов; той би трябвало през нощта да разплете какво представлява тъканта на дневните преживявания. Ако е способен на това, тогава постига това, което е благоприятно за трансформирането на преживяването на другата личност в чувство на любов в душата му, преминава покрай душата му, без да оставя следа.

*Омир* се е опитал да посочи тези дълбини на човешката душа, като е представил образа на *Пенелопа* и срещата ѝ с ухажорите: тя обещава брак на всеки от тях, след като е завършила определена тъкан; тя избягва да спази обещанието си само като винаги разплита през нощта това, което е изтъкала през деня. Зърваме огромни дълбини на преживяване, където ясновидците са и творци. Днес това се оценява малко и подобни интерпретации на поети, които са били и ясновидци, се отхвърлят като произволни или дори като просто фантазии. Това не вреди на древните поети или на истината, а най-много пречи на нашето време, което по този начин е възпрепятствано да се потопи в дълбините на човешкия живот.

И така, вечер ние приемаме нещо в душата си, което също така изваждаме отново навън. Приемаме това, което душата развива между раждането и смъртта, издигайки го до все по-високи нива на способности. Но сега се питаме: Къде е границата на това човешко развитие? Можем да открием тази граница, като разгледаме как, когато човек се събужда сутрин, той винаги има едно и също физическо тяло и...

Същото етерно тяло се намира сутрин, с тези способности и предразположения, с онази вътрешна конфигурация, с която е било надарено от момента на раждането. Човешкото същество не може да промени тази конфигурация, тези форми и вътрешни форми на физическото и етерното тяло. Ако можеше да вземе физическото тяло, или поне етерното тяло, със себе си в състояние на сън, тогава би могъл да ги промени. Намират ги сутрин такива, каквито са ги оставили вечерта. Тук имаме ясна граница за това, което развитието може да постигне в живота между раждането и смъртта. Това развитие между раждането и смъртта е по същество ограничено до психическия опит; то не може да се разпростира до физическия опит.

Трябва само да сме наясно с това: дори някой да е имал достатъчно възможности да преживее външни преживявания, които биха могли да задълбочат музикалното му разбиране, преживявания, подходящи за развиване на дълбок музикален живот в душата му, той не би могъл да го развие, ако не се е родил с музикален слух, ако физическото и етерно формиране на слуха му не му е позволило да установи хармония между външното и вътрешното си аз. Трябва да сме наясно с това: за да бъде човек цялостен, всички отделни елементи от неговата природа трябва да образуват единство, хармония. Следователно можем да си кажем: всичко, което човек с немусикален слух има възможност да получи, преживявания, които биха могли да го издигнат на повисоко ниво на музикално преживяване, трябва да остане в душата му, трябва да бъде отхвърлено; не може да избяга, защото границата се очертава всяка сутрин—

Същността се крие във формата и вида на вътрешните органи. Ще разберем това, когато осъзнаем, че не става въпрос само за общата структура на етерното и физическото тяло, а за техните много фини конфигурации. Човек трябва да разбере, че всяка способност на човешката душа в нашия настоящ, нормален живот трябва да намери израз чрез орган; и ако органът не е оформен съответно, той не може да намери израз. Това, което физиологията и анатомията не могат да демонстрират – фината пластичност на органите – е именно същественият момент; те естествено се използват на анатомията и физиологията; но именно те са неспособни на трансформация между раждането и смъртта.

Следователно човекът е напълно безсилен да вложи във физическото и етерното си тяло това, което получава в астралното си тяло и егото си под формата на преживявания и събития?

Знаем, когато наблюдаваме човешките същества, че до известна степен те могат дори да оформят физическите си тела. Достатъчно е да погледнем някой, който е прекарал десет години в дълбоко вътрешно размишление; жестовете и физиономиите му ще са се променили. Но всичко това е ограничено от много строги граници. Винаги ли е ограничено от такива строги граници?

Че то не винаги е ограничено от най-строги граници, можем да разберем само ако се обърнем към един закон, който вече е споменаван тук няколко пъти, но който трябва да бъде посочван отново и отново, защото е толкова далеч от съвременния ни живот -

закон, който може да се сравни с другия закон, извоюван за човечеството в по-нисша област през 17 век.

До 17-ти век хората са вярвали, че по-нисши животни, насекоми и т.н. могат да растат от речна кал. Те са вярвали, че просто материя е причината за появата на земни червеи и насекоми. Това не е било само вярване на миряни, но и на учени. Ако се върнем към по-ранни времена, можем да открием как всичко е било систематизирано до такава степен, че например са били давани инструкции какво трябва да се направи, за да се създаде живот единствено от околната среда. Например, книга от 7-ми век сл. Хр. описва как е било необходимо само да се омекоти труп на кон, за да се получат пчели; стършели могат да се получат от волове, а оси от магарета. Хората са вярвали, че животът произлиза от веществото на непосредствената околност. И едва през 17-ти век великият натуралист *Франческо Реди* за първи път изрича фразата: Живите същества могат да възникнат само от живи същества! Поради тази истина, която днес се приема за даденост, така че никой не може да разбере, че някой някога е вярвал в обратното, заради това твърдение Реди все още е смятан за тежък еретик през 17-ти век, който само на косъм избегна съдбата на Джордано Бруно.

Така е с подобни истини: отначало онези, които са ги провъзгласявали, са били смятани за еретици и са ставали жертва на Инквизицията. Тогава са били изгаряни на клада или заплашвани с това. Днес този вид Инквизиция е изоставена. Горят на клада.

Вече не. Но онези, които днес заемат куриерския стол на науката, смятат онези, които на по-висш план съобщават нова истина, за глупаци и мечтатели. Онези, които по различен начин защитават твърдението, формулирано от Франческо Реди през 17-ти век относно живите, днес се смятат за глупаци и мечтатели. Точно както Реди посочва, че е неточно да се вярва, че живото може да израсне директно от неживото, а по-скоро, че човек трябва да се върне към подобно живо същество, към зародиша, който черпи вещества и сили от средата си, за да се разгърне по свой собствен начин – така и този, който днес стои на земята на духовната наука, трябва да покаже, че това, което възниква при раждането като душевно-духовна същност, произхожда от душевно-духовна същност от същия вид и че не е просто съставено от наследени характеристики. Точно както зародишът на земния червей черпи вещества, за да се развива, така и духовният зародиш трябва да черпи веществата от средата си, за да се разгърне. С други думи, ако проследим духовното в човек, стигаме до предишно духовно състояние, присъстващо преди раждането, което няма нищо общо с наследствеността. В крайна сметка това води до твърдението: духовното и психическото могат да възникнат само от духовното и психическото – това води до концепцията за повтарящи се земни животи, която можете да потвърдите, като се задълбочите в духовната наука. Нашият живот между раждането и смъртта ни води обратно към други животи, които сме преживели преди това. Духовното и психическото възникват



на духовния и душевния свят, а в духовния и душевния свят на древните времена се крият причините за това, което сега преживяваме между раждането и смъртта. И когато преминем през портата на смъртта, ние вземаме със себе си това, което сме погълнали в този живот и сме развили в способности от неговите причини. Това, което вземаме със себе си, когато влезем в духовен и душевен свят през портата на смъртта, ние го връщаме обратно, когато влезем в съществуването в бъдеще чрез ново раждане.

Между смъртта и прераждането ние сме в различно положение, отколкото когато всяка вечер преминаваме през сън в духовния свят, от който се събуждаме отново сутрин. Когато се събудим сутрин, откриваме етерното и физическото си тяло точно както са били вечерта. Не можем да вплетем в тях това, което ни е минало през живота между раждането и смъртта. Достигнали сме граница със завършените етерно и физическо тяло. Но когато преминем през портата на смъртта в духовен свят, ние се освобождаваме от физическото и етерното тяло и вземаме със себе си само същността на етерното тяло. Сега сме в духовния свят и вече не сме обвързани от необходимостта да разглеждаме съществуващо физическо и етерно тяло. През целия период от смъртта до прераждането човек може да работи с чисто духовни сили, защото те имат работа с чисто духовни вещества. Той взема от духовния свят това, от което се нуждае, за да формира архетип на ново физическо тяло и етерно тяло, в което сега са вплетени нещата, които той не е могъл да включи в предишните физическо и етерно тяло.

би могло да работи в него. По този начин, човешкото същество формира архетип на своите физически и етерни тела до новото раждане, чисто духовен архетип, в който са вплетени преживяванията, по отношение на които душата е трябвало да се примири между раждането и смъртта. След това настъпва моментът, когато архетипът е достигнал своята завършеност и когато човешкото същество ще може да оформи това, което е абсорбирало в своя архетип, в ковките физически и етерни тела; тогава духовният архетип участва в това състояние на сън, през което човешкото същество преминава сега.

Ако човек можеше да носи със себе си физическото и етерното си тяло при събуждане всяка сутрин, той би могъл да ги формира от духовния свят; но тогава би трябвало и да ги трансформира. С раждането обаче човек се събужда от състояние на сън; защото раждането означава пробуждане от състояние на сън, което всъщност обхваща както физическото, така и етерното тяло в пренаталното състояние. Именно тук астралното тяло и егото се спускат във физическия свят, във физическото и етерното тяло, които сега могат да оформят и моделират, и в които могат да оформят всичко, което не са могли да оформят в завършеното тяло в предишния живот. Сега, в нов живот, те могат да изразят във физическото и етерното тяло това, което могат да издигнат като по-висок етап на развитие, нещо, което не са могли да издигнат в предишния живот, защото завършените етерно и физическо тяло са им пречили да го направят.

Така виждаме как човек наистина се пробужда от духовния свят при раждането си, но по такъв начин, че сега носи със себе си различни сили, отколкото би придобил иначе.

Сутринта ни носи със себе си от същия този духовен свят. Сутринта ние носим със себе си само силите, които могат да развият душевния ни живот между раждането и смъртта. На този етап не сме в състояние да влияем на другите аспекти на нашето същество. Когато обаче навлизаме в съществуването от духовния свят при раждането си, ние носим със себе си силите, които имат трансформиращ, пластичен ефект върху физическото и етерното тяло; тоест сили, които осигуряват развитие, в което участват както физическото, така и етерното тяло.

Ако не можехме да разбием физическото и етерното тяло, ако физическото тяло не можеше да премине през смъртта, тогава не бихме могли да интегрираме преживяванията си в нашата еволюция. Тук е моментът, в който трябва да кажем, че колкото и да се страхуваме и ужасяваме от смъртта и да чувстваме страдание и болка преди смъртта, която ще ни сполети, можем да кажем само ако разгледаме света от трансперсонална гледна точка: Ние всъщност трябва да желаем смъртта! Защото само тя ни дава възможността да разбием това тяло, за да изградим ново за себе си в следващия живот, за да можем да внесем всичките си земни плодове в живота.

По този начин, в нормалния ход на човешката еволюция, два потока работят заедно: вътрешен и външен. Тези два потока ни се проявяват едно до друго във физическото тяло и етерното тяло, от една страна, и в астралното тяло и егото, от друга. Какво може да направи човек между раждането и смъртта по отношение на физическото и етерното тяло? Не само астралното тяло се износва от живота на душата, но...

Органите на физическото и етерното тяло също се износват. Тук се крие следното: Докато астралното тяло е в духовен свят през нощта, то едновременно работи върху физическото и етерното тяло, за да ги възстанови до нормалното им състояние. Само в сънливото състояние на нощта може това, което е било разрушено през деня, да бъде възстановено във физическото и етерното тяло. Така виждаме как сътворението се случва и във физическото и етерното тяло от духовния свят. Но има ограничение: структурата и конфигурацията на физическото и етерното тяло са дадени при раждането и остават същите в тесни граници. Виждаме, така да се каже, две течения, работещи заедно в еволюцията на света, които не можем лесно да хармонизираме по абстрактен начин. Всеки, който би се опитал да съгласува тези две течения с абстрактна мисъл, всеки, който би развил лекомислено философия и би казал: „Е, човекът трябва да бъде хармоничен; следователно, двете течения в човека трябва да бъдат в хармония“ - този човек би се объркал много. Животът не функционира според абстракциите; животът функционира по такъв начин, че това, за което мечтаем в нашите абстракции, може да бъде постигнато само след дълги процеси на развитие. Животът е устроен така, че постига състояния на равновесие и хармония само чрез преминаване през дисхармонии. Това е динамичното взаимодействие в нас, което не може просто да бъде приведено в хармония чрез мисъл. То винаги включва абстрактно, безпристрастно мислене, когато мечтаем за хармония.

Искаме място, където животът се развива чрез дисхармония към състояния на равновесие. Но това е самата природа на човешкото развитие: тази хармония трябва да бъде нашата цел, цел, която не можем да постигнем, ако просто я мечтаем на който и да е етап от човешкото развитие.

Следователно, може би не е неразбираемо за нас, когато духовната наука твърди, че животът изглежда съвсем различно в зависимост от това дали го гледаме от гледна точка на вътрешния или външния човек. Това са две различни перспективи. Всеки, който се опитва да обедини тези две перспективи с някаква абстракция, би пропуснал да вземе предвид, че няма само *един* идеал, *едно* съждение, а толкова съждения, колкото са перспективите, и че истината може да бъде намерена само чрез взаимодействието на тези различни съждения. Следователно можем да предположим, че перспективата за живота, по отношение на вътрешния човек, е може би различна от тази по отношение на външния човек. Всъщност, може би чрез сравнение би могло да се изясни, че истините са напълно относителни, в зависимост от перспективата, от която се гледат.

Със сигурност е подобаващо за гигант с юмрук колкото малко дете да каже: „Смея се в ръкава си!“ Но дали джуджето, което е също толкова голямо, колкото малко дете, може да каже за гиганта: „Той се смее в ръкава си“ - това е друг въпрос. Нещата по необходимост се явяват като допълващи се истини. Няма абсолютна истина по отношение на външните неща. Нещата трябва да се разглеждат от най-разнообразни гледни точки и

Истината трябва да бъде открита чрез отделните истини, които се осветяват взаимно.

Следователно, в живота, който преживяваме, външният човек – физическо тяло и етерно тяло – и вътрешният човек – астрално тяло и его – не е необходимо да бъдат в перфектна хармония на който и да е етап от развитието си. Ако хармонията беше перфектна, тогава, когато човек влезе в духовния свят вечер, той би взел със себе си преживяванията от деня и редовно би ги трансформирал в есенциите на умението, мъдростта и т.н. След това би приложил силите, които носят от духовния свят на сутринта, във физическия свят по отношение на душевния си живот; но границата, която характеризирахме, която е начертана за физическото тяло, никога нямаше да бъде прекрачена. Тогава обаче нямаше да има човешко развитие. Човешките същества трябва да се научат сами да наблюдават тези граници; те трябва да ги включат в преценката си. Те трябва да имат възможно най-широката възможност да надхвърлят тези граници.

И той постоянно ги нарушава! В реалния живот постоянно се случват нарушения на границите, така че например астралното тяло и егото, когато действат върху физическото тяло, не зачитат границите. По този начин те нарушават присъщите закони, имплантирани във физическото тяло. След това наблюдаваме какво се е случило при такива нарушения в нередности, в дезорганизации на физическото тяло, в проявата на това, което изглежда като болести, произхождащи от духа, от астралното тяло и егото.

са били. - Границата може да бъде прекрачена и по друг начин, а именно когато човекът, като вътрешно същество, не успява да постигне хармония с външния свят, когато не е в пълно съгласие с външния свят. Можем да илюстрираме това с един драстичен пример. Когато преди няколко години се случи известното изригване на вулкана Пеле в Централна Америка, по-късно в развалините бяха открити доста забележителни и много поучителни документи. Един от тях гласеше: „Не е нужно да се страхувате повече, защото всички опасности са отминали; няма да има повече изригвания! Това ни се показва от законите, които сме разпознали като природни закони.“ - Тези документи, които твърдяха, че по-нататъшни вулканични изригвания са невъзможни според естествените знания, бяха погребани – а заедно с тях и учените, които бяха написали тези документи въз основа на обикновените научни знания. Тук виждаме разгръщащо се трагично събитие. Но именно в това можем ясно да видим дисхармонията на човека с физическия свят. Никой не може да се съмнява, че интелектът на онези учени, които са изследвали тези природни закони, би бил достатъчен, за да открие истината, ако само беше правилно култивиран. Защото със сигурност не им е липсвал интелект. Забележително е, че интелектът е от съществено значение, но сам по себе си е безсилен. Защото животните, изправени пред подобни катастрофи, мигрират! Това е добре известен факт. Само домашните животни загиват заедно с хората. По този начин, така нареченият животински инстинкт е достатъчен, за да развие много повече мъдрост относно подобни бъдещи събития, отколкото съвременният човешки интелект.

Истинска мъдрост. Това, което е „интелект“, не е решаващият фактор; нашият настоящ интелект е достатъчно наличен дори у онези, които извършват най-големите глупости. Следователно нашият интелект би бил достатъчен; но преживяванията, получени от тези преживявания, са недостатъчни, защото все още не са узрели. В момента, в който интелектът, базиран на тясно дефинирани преживявания, установи нещо, което му се струва правдоподобно, той може да влезе в дисхармония с действителните външни преживявания и тогава тези външни преживявания се сричат около него. Защото съществува връзка между физическото тяло и света, която човекът постепенно ще разпознае и разбере със силите, които вече притежава; но едва тогава ще може да го направи, когато е събрал опит след опит от външния свят и е обработил тези преживявания. Тогава, в това, което е развил от тези преживявания, за да установи пълна хармония, никой друг интелект освен този, който имаме днес, няма да е допринесъл; защото интелектът едва сега е достигнал определено ниво. Липсва съзряването на преживяванията и събитията. Ако това съзряване на преживяванията не съответства на външния свят, тогава индивидът влиза в дисхармония с него и може да бъде разбит от неговите събития. Видяхме в един драстичен пример как тази дисхармония е възникнала между физическото тяло на въпросните учени и това, което те са постигнали вътрешно като етап от духовното си развитие. Използвахме този пример, за да изясним нашите наблюдения. Тази дисхармония не е задължително да произтича от важни събития, които ни се случват; по-скоро тя може да се случи чрез



Такава дисхармония винаги е фундаментално и съществено налице, когато някакво външно увреждане засяга нашето физическо и етерно тяло; когато външното увреждане засяга външния човек толкова силно, че той не е в състояние да противодейства на това външно увреждане с вътрешната си сила, да го прогони от живота си. Същото важи и когато ни сполети външно увреждане, независимо дали е видимо външно или така наречено вътрешно увреждане, което всъщност е външно; защото, ако разстроим стомаха си, това е по същество същото като ако ни падне тухла върху главата. Това е случаят, когато възниква или може да възникне конфликт между вътрешния човек и това, което се приближава до него отвън; когато вътрешният човек не е съвместим с този външен човек.

И по същество, всяка болест е такава дисхармония, такова престъпване на границата между вътрешния и външния човек. Това, което трябва да се постигне като хармония едва в далечното бъдеще, това, което би останало абстрактна мисъл, ако го сънуваме в живота, се постига от факта, че тези престъпвания на границите всъщност се случват непрекъснато. Само чрез този процес човек се научава да съзрява все повече по отношение на вътрешния си живот, когато постепенно вижда как с това, което вече е постигнал, не е равен на външния живот. Това се отнася не само за нещата, които проникват в егото, но и за това, което прониква астралното тяло. Това, което прониква в егото, се преживява съзнателно от събуждането до заспиването; как работи астралното тяло, как то...

границите и да се окаже безсилен да установи истинска хармония между вътрешното и външното „аз“ – това убягва на обикновеното човешко съзнание, но въпреки това е налице. Във всички тези неща ние разкрихме по-дълбоката вътрешна същност на болестта.

Кои са двата възможни изхода от болестта? Или настъпва изцеление, или болестта завършва със смърт. Като разглеждаме развитието на нормалния живот, можем да поставим смъртта от едната страна, а изцелението от другата.

Какво означава изцелението за цялостното развитие на човек? - Първо трябва да сме наясно какво е болестта за цялостното развитие на човек.

Болестта представлява дисхармония между вътрешния и външния човек; вътрешният човек не може да влезе в хармония с външния човек, когато е налице болест. По определен начин вътрешният човек трябва да се отдръпне от външния човек. Можем да видим това най-лесно, ако си порежем пръста. Можем да порежем само физическото тяло, а не астралното тяло. Но астралното тяло трябва постоянно да се намесва в обичайните функции на тялото и последицата е, че астралното тяло не намира в порязания пръст това, което би трябвало да намери, ако иска да проникне в пръста до най-малките му части. То се чувства отблъснато от физическата част на пръста. Това е същността на цяла гама от заболявания: че вътрешният човек се чувства отблъснат от външното тяло, че не може да участва.

Външният човек е увреден, откъснат от него чрез вреда. Сега можем да стигнем до точката, в която или възстановяваме външния човек чрез външни влияния, или укрепваме вътрешния човек, така че самият той да възстанови външния човек; тоест, може да настъпи изцеление. След това, в по-слаба или по-силна форма, връзката между външния и вътрешния човек ще бъде възстановена след изцелението; тоест, вътрешният човек вече може по определен начин да намери възможността да продължи да живее в коригирания външен човек; той може да се намеси отново.

Това е процес, сравним с пробуждането. Това беше изкуствено отдръпване на вътрешния човек. Сега отново му е дадена възможността да преживее във външния човек това, което човек може да преживее само във външния свят. Изцелението дава на човека възможността да се върне и да внесе това, което не би могъл да внесе, ако не можеше да се върне. Следователно, това, което представлява лечебния процес, се абсорбира във вътрешния човек и сега е неразделна част от този вътрешен човек. Възстановяването, изцелението е това, към което можем да погледнем назад с удовлетворение, с доволство, защото можем да си кажем: Точно както вземаме със себе си нещо за вътрешния човек, когато заспим, което го издига, така и ние вземаме със себе си нещо чрез изцелението, което издига вътрешния човек. Дори и да не е видимо веднага, то е налице: ние сме издигнати във вътрешния си човек, в духовния си опит, при всички обстоятелства; ние

Чрез изцелението ние изпитваме усъвършенстване на вътрешното си същество. В духовния свят, който преживяваме по време на сън, ние носим със себе си това, което сме придобили чрез изцелението. Следователно изцелението е нещо, което навлиза в състоянието на сън, укрепвайки ни по отношение на силите, които култивираме по време на сън. Всички мистериозни връзки между изцелението и съня биха могли да бъдат обяснени, ако имяхме време да разгледаме подробно тези идеи. От това вече можете да видите как можем да приравним изцелението с това, което носим със себе си в духовния свят всяка вечер, и с това, което насърчава процесите на развитие, доколкото те изобщо могат да бъдат насърчавани между раждането и смъртта. Това, което черпим навътре от външни преживявания в нормалния си живот, трябва да се появи в душевния ни живот между раждането и смъртта като по-висше развитие. Обаче това, което получаваме като изцеление, не винаги е задължително да се появи; можем да го вземем със себе си през портата на смъртта и то може да ни е от полза само в бъдещ живот. Но това, което ни показва духовната наука, е, че трябва да бъдем благодарни за всяко изцеление, защото всяко изцеление означава издигане на вътрешния човек, което можем да постигнем само със силите, които са абсорбирани вътре.

Другият въпрос е: Какво означава за човек болест, която завършва със смърт?

В известен смисъл това означава обратното, че не сме в състояние да възстановим разрушената хармония между вътрешния и външния човек; че не можем да преминем границата.

В този живот, между вътрешния и външния човек, съществува царство на прегрешение между тези два свята. Това истинско преминаване на границата е невъзможно за нас в този живот. Точно както трябва да стоим неподвижно пред здравето тяло сутрин, когато се събудим, така и когато болестта завършва със смърт, трябва да стоим неподвижно пред увреденото тяло, неспособни да предизвикаме каквато и да е по-нататъшна промяна в него. Точно както здравето тяло остава такова, каквото е, и ни приема сутринта, така и увреденото тяло не ни приема; тоест, ние трябва да завършим със смърт. Трябва да напуснем това тяло, защото сме неспособни да възстановим хармонията. Сега обаче ние отнасяме тези преживявания със себе си в духовния свят, в който влизаме без външно тяло. Това, което сме погълнали в себе си – това, което увреденото тяло не може да ни приеме отново – се превръща в обогатяване на живота, който се разгръща между смъртта и новото раждане. Следователно, ние също трябва да бъдем благодарни за болест, която завършва със смърт, защото тя ни предлага възможността да обогатим живота си между смъртта и прераждането, да съберем силите и преживяванията, които могат да узреят само между смъртта и прераждането. Тук имаме психологическата последица от болест, която завършва със смърт, и психологическата последица от болест, която завършва с изцеление. Лечебните процеси засягат целия ни вътрешен живот и ни тласкат напред; болестите, които завършват със смърт, засягат всичко, което представлява развитие във външния свят. Това ни дава две перспективи: Можем да бъдем благодарни за болест, която завършва с изцеление, защото чрез нея биваме въведени в...

Вътрешното ни „аз“ е станало по-силно; и можем да бъдем благодарни за болест, която завършва със смърт, защото знаем: когато се издигнем на по-високо ниво в живота между смъртта и прераждането, смъртта ще бъде от безкрайно значение за нас и ще сме научили, че тялото ни не трябва да бъде такова, каквото е, когато го възстановяваме. И ще избегнем онези наранявания, които са ни причинили провал.

Следователно, ние наистина сме принудени да разгледаме две перспективи. Не би трябвало да хрумне на никого, например, от гледна точка на духовната наука, да каже: Ако смъртта, с която завършва една болест, е нещо, за което трябва да бъдем благодарни, ако фаталният резултат от една болест е нещо, което ни издига в следващия живот, тогава трябва да позволим на болестта да завърши със смърт, а не да я лекуваме! – Който и да е казал това, не би говорил в духа на истинската духовна наука, защото такава наука не се занимава с абстракции, а с онези истини, които се получават от най-разнообразни перспективи. Ние имаме задължението да осигурим изцеление с всички средства, с които разполагаме. В човешкото съзнание се крие задачата за изцеление, доколкото е възможно. Защото гледната точка, че можем да бъдем благодарни и за смъртта, след като тя е настъпила, не е такава, която попада в рамките на обикновеното човешко съзнание, а такава, която може да бъде постигната само чрез издигане над обикновеното човешко съзнание. От „божествена гледна точка“ е оправдано да позволим на тази или онази болест да завърши със смърт; от човешка гледна точка това е просто...

Оправдано, човек има право да изразходва всичко, което може да доведе до излекуване. Болест, която завършва със смърт, трябва да се преценява от различна гледна точка. Първоначално няма съюз между тези две перспективи; те трябва да съществуват едновременно. Всяка абстрактна хармонизация е безполезна тук. Духовната наука трябва да напредне към разпознаването на онези истини, които представят живота от една страна, и други истини, които го представят от друга.

Твърдението „Изцелението е добро! Изцелението е дълг!“ е правилно. Но и другото твърдение е правилно: „Смъртта е добра, когато настъпи като край на болест; смъртта е полезна за цялото човешко развитие!“ Въпреки привидното противоречие между тези две твърдения, и двете съдържат жизненоважни истини за живота разбиране. Именно там, където две такива течения проблясват в човешкия живот, течения, които първо трябва да се хармонизират, виждаме как не трябва да опростяваме или систематизираме, а по-скоро да разглеждаме живота в най-широкия му смисъл. Трябва да сме наясно, че така наречените противоречия, ако се основават единствено на опит, на житейски опит и на по-дълбоко разбиране на въпроса, не нарушават нашето разбиране, а по-скоро постепенно ни водят до жизнено разбиране, защото самият живот се развива към хармония.

Животът, в нормалния си ход, се развива по такъв начин, че ние развиваме способности от преживяванията и че от това, което не можем вътрешно да преработим между раждането и смъртта, ние вплитаме това, което можем да преработим между смъртта и новото раждане. Това е нормалният ход на човешкия живот.

Изцелението и фаталната болест са толкова преплетени, че всяко изцеление допринася за издигането на човечеството на по-високи нива, а всяка фатална болест, от своя страна, издига човечеството на по-високо ниво - веднъж по отношение на вътрешния човек, а друг път по отношение на външния човек. Така светът се развива не в едно, а в две противоположни течения. Именно в болестта и изцелението ни се разкрива пълната сложност на човешкия живот. Ако нямаше нито болест, нито изцеление, нормалният живот би могъл да протича само по такъв начин, че човечеството, на каишката на съществуването, би продължило пътя си, винаги оставайки на границата, и би трябвало да черпи сила, така да се каже, от духовния свят между смъртта и прераждането, за да възстанови организма си. В такова състояние човечеството никога не би могло да разгърне плодовете на собствения си труд в еволюцията на света. В по-тесните рамки на живота човечеството може да разгърне тези плодове само като може да греши; защото само като знае каква е грешката, човек може да стигне до убеждение за истината. Да се усвои истината по такъв начин, че тя да стане собствена грижа на душата, че тя да се намесва в нейното развитие – това е възможно само ако човек извлече истината от плодородната почва на грешката. Човешките същества биха могли да притежават и здраве, ако не се намесват в живота със собствените си грешки и несъвършенства чрез прегрешения. Здраве, което произтича от вътрешно осъзнатата истина, здраве, което човек сам си печели от въплъщение на въплъщение чрез собствения си живот –



Такова здраве се постига чрез реални грешки , чрез болести, тоест чрез факта, че човек се учи, от една страна, да преодолява реалните си грешки и пропуски в лечението, а от друга страна, чрез факта, че в живота между смъртта и новото раждане се сблъсква с онези грешки, които не е могъл да поправи в един живот, за да се научи да ги поправя в следващия живот.

можем да се върнем към нашия драстичен пример и да кажем: Умовете на онези учени, които тогава са пророкували толкова лъжливо, не само ще станат предпазливи, за да не съдят толкова бързо, но и ще позволят на преживяванията да узреят, за да установят постепенно хармония с живота.

Така виждаме как изцелението и болестта се намесват в човешкия живот и водят до това, без което човечеството никога не би могло да постигне целта си като своя собствена. Когато разглеждаме болестта и изцелението по този начин, можем да видим как привидно ненормалната намеса в нашето развитие – а това включва болестта, изцелението и фаталния резултат от болестта – е част от човешкото съществуване, точно както грешката е част от него, ако искаме да разпознаем истината. По отношение на болестта и изцелението бихме могли да кажем същото, което един велик поет във важна епоха е казал за човешката грешка: „Човек греши, докато се стреми!“ При определени обстоятелства това може да изглежда така, сякаш поетът е искал да каже: Човекът винаги греши! – Но изречението е обратимо и можем да го изразим така: Нека човек се стреми, докато греши! – Грешката ражда нещо ново.

Стремеж. Поговорката „Човек греши, докато се стреми!“ следователно не бива да ни изпълва с отчаяние; защото всяка грешка поражда нов стремеж и човек ще се стреми, докато не преодолее грешката. Тоест, самата грешка води отвъд себе си към човешката истина! И по същия начин можем да кажем: Човек може да се разболе, докато се развива! Чрез болестта той едновременно се развива към здраве. Така, при изцелението и дори в смъртта, болестта се стреми отвъд себе си и поражда здраве не като нещо чуждо на човека, а като здраве, което е израснало от самата човешка природа, здраве, което е в хармония с тази човешка природа.

Всичко, което се появява в такива забележителни и значими сфери, е подходящо да ни покаже как целият свят, в своята мъдрост, е устроен така, че човечеството, на всеки етап от развитието си, намира възможност да надхвърли себе си — напълно в съответствие с твърдението на Ангелус Силезиус, с което успяхме да завършим лекцията „Какво е мистицизъм?“. Приложихме го тогава към по-интимната област на личностното развитие; сега можем да го разширим до по-широката област на болестта и лечението и можем да кажем, че дори там наистина ни става ясно:

Когато се издигнеш над себе си и позволиш на Бог да поеме контрола: тогава възнесението ще се случи във твоя дух!

## ПОЛОЖИТЕЛНИЯТ И НЕГАТИВНИЯТ ЧОВЕК

Берлин, 10 март 1910 г.

Що се отнася до човешката психика, ако разгледаме внимателно всеки индивид, ще забележим най-голямото разнообразие. В хода на тези лекции посочихме типичните различия между хората и техните причини относно психиката им; посочихме разнообразието на човешките души по отношение на характера, темперамента, други аспекти на психиката, способностите, силните страни и т.н. Сега ни се разкрива съществена разлика между човешките души – и следователно от всички човешки индивидуалности – по отношение на това, което ще се разглежда в днешната лекция като положителен и отрицателен човек. В самото начало на тази лекция бих искал да предупредя срещу идеята, че това представяне, което ще бъде изцяло в съответствие с характера на другите лекции, има нещо общо с аматьорските, но в момента толкова често срещани представяния, които използват тези термини за „положителни“ и „отрицателни“ човешки същества. Това, което ще бъде казано в днешната лекция, ще трябва да разберем от самото си начало, без никакво позоваване на такива термини.

Бихме могли да потърсим един вид определение, един вид обяснение за това какво е позитивен и негативен човек. Ако искаме да установим такова определение, бихме могли...

Например, в смисъл на наистина дълбоко и дълбоко проникващо учение за душата и човечеството, можем да опишем като „позитивен“ човек някой, който, изправен пред външни впечатления, които го проникват, е способен да запази до известна степен твърдостта и сигурността на вътрешното си „аз“; така че той има ясно определени понятия и идеи в себе си, определен сбор от склонности и отвращения, от емоционални импулси, в които не може да бъде разклатен от *впечатленията*, които се вливат в него от външния живот. По същия начин, позитивен човек може да бъде описан като някой, който има определени движещи сили и импулси за своите действия, от които не може да бъде отклонен от всяко случайно впечатление на деня. И бихме могли да опишем като „негативен“ човек някой, който лесно се поддава на променящите се впечатления на живота, който е силно повлиян от тази или онази идея, която възниква в присъствието на този или онзи човек, в това или онова събиране, и чрез която е лесно склонен да подложи това, което е мислил, чувствал и възприемал в определена посока, на промяна и да поеме нещо друго в душата си. По отношение на действието, бихме могли да опишем такъв човек като негативен, ако лесно се отклонява от своите стремежи и импулси да действа чрез всякакви шепоти от този или онзи човек.

С това, грубо казано, бихме спечелили нещо по отношение на позитивните и негативните хора, което би могло да служи като вид определение. Но трудно можем да си представим как да се справим с толкова дълбоко въздействащи особености на човешката природа.

Лесно е да се види, че сме спечелили много малко от обясненията и дефинициите и че стремежът към подобни удобни концептуализации е доста безполезен. Защото, ако се спуснем от такова абстрактно определение в реалния живот, можем да кажем: Човек със силни импулси и страсти, които са придобили определен характер от детството и по навик остават същите през целия живот, така да се каже, ще е пропуснал всякакви добри и лоши примери и модели и ще остане с обичайните си импулси и страсти. Той може упорито да е формирал тази или онази идея и концепция за това или онова, а вие можете да му представите всякакви факти и други подобни: той ще се придържа към идеите си и ще се трупат препятствие след препятствие, за да го убедят точно в това или онова като факт, който може да промени мнението му. Такъв човек би бил много позитивен човек, но позитивността му не би го довела до нищо повече от скучно и безчувствено преминаване през живота, без да вижда и чува нищо, което би могло да обогати и задълбочи опита му. Друг човек обаче, който е склонен да попива нови впечатления с най-голяма отдаденост във всеки един момент, който е готов да коригира предварителните си представи, когато се сблъска с обезпокоителни факти, такъв човек бихме могли да видим – може би след сравнително кратко време – да се превръща в съвсем различен човек. Бихме могли да го видим как се трансформира в съвсем различен човек.

Някой, който преминава през етап от живота си, препускайки от един аспект към друг, може след известно време да ни се стори като напълно преобразен човек в сравнение с по-ранен етап от живота си. И ако го сравним с някой, който преминава през живота скучен и безинтересен, тогава бихме могли да кажем: Той е използвал живота си по-добре от другия. Но въз основа на вече споменатите черти на характера, бихме трябвало да го опишем като негативен човек.

открием , че някой с твърда природа, който обичайно се мъчи през живота, би могъл да бъде изкушен от модата на времето да предприеме пътешествие през страна, където човек може да види велики съкровища на изкуството; но той е толкова позитивен във всички емоции, които някога е изтоварил върху душата си, че минава покрай произведение на изкуството след произведение на изкуството, най-много хвърляйки поглед веднъж в Бедекера, за да види кои са най-важните, и че след всичко това - толкова „позитивен“ е той - когато се прибере у дома, душата му изобщо не е обогатена от това мъчително скитане от галерия в галерия, от красив пейзаж в красив пейзаж. Следователно той би бил много позитивен човек. И би могъл да има човек, който преминава през горе-долу същото, но с такъв характер, че е дълбоко отдаден на всяка отделна картина, изгубва се с ентусиазъм във всяка една , така че веднага щом застане пред нея, напълно забравя себе си и живее изцяло в това, което вижда; И така със следващия образ, третия и така нататък. Така той преминава през цялото с душа, отдадена на всеки детайл; но тъй като е толкова отдаден на всеки детайл, всеки следващ детайл се размива.

Той оказва натиск върху предишния, а когато се връща, в душата му цари само хаос. Това би бил човек, противоположен в някои отношения на първия, положителния; той би бил много негативен човек.

могли да намерим безброй примери за позитивни и негативни хора. Бихме могли да опишем като негативен човек някой, който е научил толкова много, че преценката му е станала несигурна за всеки факт; който не знае кое е истина и кое е лъжа и се е превърнал в човек, който се съмнява в живота и знанието. Той би бил негативен човек. Друг човек може да има същите или също толкова впечатления; но той преминава през живота по такъв начин, че обработва тези впечатления и знае как да интегрира изобилието от тях в богатството от мъдрост, която е натрупал. Той би бил позитивен човек в най-истинския смисъл на думата.

Едно дете може да бъде позитивно до степен на тирания към възрастен, разчитайки изцяло на вродената си природа и стремейки се да отхвърли всичко, което ѝ противоречи. По този начин, като остава незасегнато от нищо, то може да бъде много позитивно. И обратно, човек, който е преживял много в живота, който е преминал през много грешки и разочарования, може, въпреки богатия си опит, да бъде напълно податлив на всяко впечатление, лесно възвисяващ се и лесно смачкващ; този човек, въпреки обширния си житейски опит, може да бъде негативен човек по отношение на едно дете. Накратко, само когато позволим на живота в неговото многообразие да ни влияе, а не според понятията, когато понятията са просто един вид стълба, по която окачваме фактите и събитията от живота на стъпалата му, само когато ние...

Като разглеждаме тези понятия по начин, който ни помага да подреждаме и регулираме явленията и фактите на живота, можем да се справяме с живота както като положителни, така и като отрицателни същества, когато се занимаваме с толкова дълбоки въпроси. Защото, правейки това, като разглеждаме тази особеност на човешката душа, ние наистина се докосваме до нещо от първостепенно значение. Въпросът би бил фундаментално прост, ако не се налагаше да си представяме човешките същества по най-жизненоважния начин – както често сме подчертавали в тези лекции – живеещи в рамките на това, което наричаме „развитие“.

Виждаме как човешката душа се втурва от един етап на развитие към следващия. И ако говорим в истинския смисъл на духовната наука, това, което се случва в живота на индивида между раждането и смъртта, не ни се струва да протича по еднообразен начин; защото знаем, че този живот между раждането и смъртта е просто повторение на предишни животи – и отправна точка за следващите животи. И когато разгледаме цялостта на човешкия живот през различните му въплъщения, лесно може да се разбере, че ако за даден човек развитието протича по-бавно в един живот между раждането и смъртта, така че той се запазва през целия си живот с едни и същи черти на характера, с едно и също съдържание на идеи, тогава в друг живот той има още повече да навакса по отношение на развитието, което го води до други етапи от човешкия душевен живот. Следователно разглеждането на индивидуалния живот остава напълно неадекватно навсякъде.



Ако разгледаме самата душа, такава каквато ни се представи в предходните лекции , можем да се запитаме: Как да се помирим с тази душа и нейния живот, предвид прозренията, които вече сме придобили за позитивните и негативните човешки същества?

В предишни лекции показахме как човешката психика в никакъв случай не е хаотично издигане и спадане на идеи, усещания и понятия, както изглежда на пръв поглед, а по-скоро как трябва да разграничим три члена на това психично същество:

Първо , съществува това, което трябва да наречем най-нисшият член на човешката душа, който сме нарекли „чувствителна душа“. Намираме тази чувствителна душа в нейната, може да се каже, най-автентична форма, когато разглеждаме хора на относително нисък етап на развитие; хора, които все още са напълно отдадени на това, което се крие в тях по отношение на страсти, импулси, желания и мечти за съществуване, и които следователно просто следват всяко нарастващо желание, всяко нарастващо желание. Това, което нарекохме его, истинското самосъзнателно ядро на човешката душа, почива, така да се каже, за такива хора, които живеят предимно в чувствителната душа, сякаш в бурно море от страсти, импулси, желания, симпатии и антипатии и ще се държи като роб към всяка буря на човешката душа. Такъв човек ще следва своите наклонности не като ги контролира, а като позволява да бъде контролиран от тях. Той ще се поддаде на своето смътно вътрешно желание. Егото едва ли ще забележи.

Да се открийм от потока от импулси, желания и наклонности. С по-нататъшното развитие на душата става все по-ясно как се проявява егото, със силното си чувство за центрираност.

Знаем, че висш член на душата, присъстващ във всяко човешко същество, придобива господство над сетивната душа, когато човек претърпява развитие. Нарекохме този втори член на душата „интелектуална душа“ или „емоционална душа“. Когато човек започне да се въздържа от простото следване на всеки наклон и импулс, каквото и да е в него, се появява, което може да придобие господство, когато човек започне да контролира своите наклонности и желания от егото, когато това, което може да трансформира променящите се впечатления от живота в един съгласуван вътрешен живот, се смеси с тях. Следователно, този втори член на човешката душа, интелектуалната душа, когато е доминираща, ни показва човека в по-дълбоко състояние.

След това посочихме най-висшия член на човешката душа, „съзнателната душа“, където егото се проявява с пълната си сила. Там вътрешният живот на човешкото същество отново се обръща навън и идеите и понятията вече не са там само за да овладеят страстите, а на този етап целият вътрешен живот на душата се ръководи от егото, така че то се превръща в познаващо огледало на външния свят. Когато човек се издигне до познание за външния свят, тогава съзнателната душа поема върховно господство в неговия душевен живот. Тези три члена на душата откриваме във всяко човешко същество; само единият или другият е преобладаващ във всеки случай.

Последните лекции ни показаха, че душата може да се развива още повече. Всъщност, дори в обикновения живот, душата трябва да продължи да се развива, ако човек иска да стане истински човек в най-истинския смисъл на думата. Човек, чиито действия са водени единствено от външните изисквания на живота, който е мотивиран само от импулсите на симпатия и антипатия, не би се стремил да изрази чистата човешка природа в себе си. Само тези, които се издигат над обикновените изисквания, внушавани от симпатия и антипатия, до морални идеали и идеи, само те се стремят да изразят чистата човешка природа. Моралните идеи и етичните понятия трябва да възникнат в човешката природа от това, което наричаме духовен свят; защото чрез нашите морални изисквания и етични понятия ние обогатяваме живота на душата с нови елементи. Защото само по този начин човек има „история“, като внася в живота нещо, което извлича вътрешното му аз от непознати, тъмни дълбини и го отпечатва върху външния живот. По същия начин, никога не бихме постигнали истинско познание за мистериите на света, ако не можехме, така да се каже, да свържем външните преживявания с идеите, които не можем да видим във външния свят, но които носим във външния свят от ума си и чрез които за първи път можем да обясним и разберем външния свят в истинската му форма. По този начин човек внася духовен елемент във вътрешното си същество, обогатявайки душата с онези елементи, които тя никога не би могла да получи от обикновения външен живот.

Както описахме в лекцията „Какво е мистицизъм?“, човек може да се издигне до по-висш духовен живот, като умишлено се затвори за известно време от впечатленията и стимулите на външния свят, изпразни душата си и след това се предаде на това, което може да се разпали в нея – това, което, по думите на Майстер *Екхарт*, е осветено само като малка искра от променящите се преживявания на деня, но което може да се разпали, когато човекът му се предаде във вътрешно съзерцание. Такъв мистик се издига до живот отвъд обикновения духовен живот; той се потапя в мистериите на света, като изважда наяве в себе си онези мистерии, които са били поставени в душата му от тези мистерии. И в последваща лекция видяхме, че когато човек очаква бъдещето с преданост, когато се отнася към миналото по такъв начин, че да усеща нещо по-голямо да живее в него, отколкото вече се е развило в настоящото му съществуване, тогава той е настроен да се покланя на това по-голямо нещо, което го надхвърля. Видяхме, че в молитвата човек израства отвъд себе си навътре, че се издига до нещо, което не може да види външно, нещо, което надхвърля обикновения му живот. И накрая, видяхме, че чрез истинско духовно-изследователско обучение, което достига трите етапа на въображение, вдъхновение и интуиция, човек израства в свят, който е толкова непознат за обикновения човек, колкото светът на светлината и цветовете е непознат за слепия човек. По този начин видяхме растеж на душата, който надхвърля нормалното, и ние

Това ни позволява да надникнем в развитието на човешката душа през най-разнообразните ѝ етапи. Когато разглеждаме човешките същества между раждането и смъртта, наблюдаваме, че хората около нас са на много различни етапи на развитие. Всеки човек, при навлизането си в съществуване, демонстрира предразположеност към този или онзи етап; и виждаме, че на тях е отредена определена степен, в рамките на която могат да насочат душата си към определено ниво, така че да могат да вземат постигнатото със себе си, когато преминат през портата на смъртта, и да го продължат в нов живот. По този начин можем да открием хора на най-разнообразни етапи според техния характер. Когато след това наблюдаваме тези индивиди, докато напредват от етап на етап, двете понятия за позитивно и негативно човечество няма просто да ни се сторят: едното е позитивно, другото негативно; по-скоро ще ги открием в един индивид на последователни етапи на развитие. Виждаме човек, който в началото на своето развитие има силно изразени, волеви импулси в своята сетивна душа, който ни се разкрива с определени стремежи, желания и страсти, докато центърът на егото му остава сравнително неясен и едва усещаем. Такъв човек първоначално е доста позитивен. Те преминават през живота като позитивни хора. Ако бъдат принудени да останат позитивни хора в това състояние, те изобщо няма да напреднат. В хода на своето развитие човек трябва да еволюира от позитивна личност, която по отношение на определени характеристики остава на подчинен етап от развитието си.

трябва да стане негативно; защото това, което човек трябва да включи в своето развитие, трябва да може да го достигне. Всеки, който, така да се каже, не се подготви, като потисне определени положителни качества, присъщи на неговата сетивна душа, така че нови впечатления, които той все още не притежава, да могат да се влеят в него и да се съединят с душата му, така че те да станат съдържание на душата; човек, който следователно не е в състояние да се издигне над определена степен на позитивност, която природата му е дала без негова намеса, до определена негативност, за да абсорбира нови впечатления, не би могъл да напредне.

Това ясно показва необходимостта, че в хода на човешкото развитие човек наистина трябва да преодолее положителните качества, трябва, така да се каже, да се направи негативен, за да усвои ново вътрешно съдържание. С това обаче ние се докосваме до нещо, което е едновременно необходимо за живота на душата и което по определен начин може да представлява и опасност. Докосваме глава от нашия вътрешен живот, която наистина илюстрира как само интимното познание за душата може да ни води безопасно през живота. Защото може да стане очевидно как човек изобщо не може да напредва, ако се отклонява от определени опасности на вътрешния живот. А определени опасности винаги присъстват в негативния вътрешен живот; защото човек с негативен вътрешен живот е отдаден на външни впечатления. Негативният човек е именно такъв човек, в когото се вливат впечатления, който става едно с външните впечатления, който се обединява с тях. По този начин вече е ясно, че негативният човек може не само да усвоява положителни външни впечатления, но и...

Лошо и опасно. Това, което наблюдаваме, когато разглеждаме човек с негативни психологически характеристики, е по-специално следното:

Всеки, който има негативна жилка в цялата си душа, когато взаимодейства с другите, лесно ще бъде увлечен от всякакви неща, несвързани с разума и преценката, попивайки това, което произлиза от тях - не само това, което казват, но и това, което правят - и имитирайки техните примери и действия; той лесно може да стане като всички останали. Такъв негативен човек е поставен в позиция на лесно поддаване на положителни впечатления, но също така и в опасността всеки евентуален негативен външен стимул да се вкорени толкова дълбоко в душата му, че да се идентифицира с него и той да стане неразделна част от вътрешния му живот. Ако преминем от нормалния ход на живота към това, което познавачът на духовния живот знае - какви духовни факти и духовни същности действат в нашата среда - тогава трябва да се каже, че човек с негативни душевни качества наистина е особено податлив и лесно повлиян от тези неосезаеми, неопределени впечатления, които не са лесно очевидни във външния живот. Например: Напълно вярно за живота е, че човек става съвсем различно същество, когато е в по-голяма компания, отколкото когато е сам; Що се отнася до целия им вътрешен живот, за по-внимателния наблюдател те стават различен човек в една общност – и особено в активна общност – отколкото когато са сами. Когато човек е сам, той следва собствените си импулси; тогава

Дори слабото его ще търси причините за действията си в себе си. В една общност обаче винаги съществува един вид „колективна душа“; там се сливат импулси, желания, преценки и т.н. Позитивният човек няма лесно да се поддаде на това, което се слива там; но негативният човек винаги ще бъде лесно повлиян от това, което току-що беше описано като колективна душа. Следователно човек може многократно да преживее истината на това, което един диалектен поет е казал с няколко думи: Може да е груб начин да го каже, но има зрънце истина в това, когато *Розегер казва...*

\*

Човек е човек  
Двама са хора. Ако са повече,  
са животни.

Това преживяване може да се наблюдава навсякъде: често човек е наистина по-мъдър сам, отколкото в компания; там той е почти изцяло на милостта на преобладаващото настроение. Ето защо толкова лесно виждаме някой да влиза в среща с доста неясни чувства и импулси; след това се появява оратор, който страстно защитава нещо, което първоначално може да е изглеждало съвсем чуждо на слушателя; самият оратор може да не го убеди толкова силно, колкото общото ликуване на останалите присъстващи. Той също е трогнат от това и си тръгва убеден.

Тази внушителна сила на масовите настроения играе огромна роля в живота. Но тя може също така да илюстрира къде се крият опасностите във връзка с това, което наричаме негативно състояние на ума. Това е и основата на опасната природа на всички култови формации. Нещо, което често не е лесно да се убеди да се присъедини към даден човек.



Може да се случи, ако някой се опита да го убеди в това или онова; това е сравнително лесно, когато има някаква секта. Винаги присъства колективно настроение; душата влияе върху душата. И особено така наречените негативни темпераменти са на милостта на това колективно настроение, това сектантско настроение. В това се крият много реални опасности за негативната душа.

Можем да отидем още по-далеч. В предишни лекции описахме как душата може да се издигне чрез развитие до по-висши сфери на духовния живот. И ще намерите в моя труд „Очерк на окултната наука“ как душата трябва да направи това, за да надмине определен етап от своето развитие и да се издигне до по-висши сфери. Душата винаги трябва да потиска нещо, първо трябва да потиска нещо положително и трябва да се отвори за нови впечатления, трябва, така да се каже, изкуствено да се постави в негативно състояние. Без това изкуствено преминаване в ново състояние на ума, това просто не може да се случи. Често сме подчертавали какво трябва да направи духовният изследовател, ако желае да се издигне до по-висши нива на съществуване. Това, което се случва естествено в обикновения човешки живот, когато заспива – че душата се изпразва от външни стимули – това потъване в сън трябва да бъде умишлено и съзнателно предизвикано от духовния изследовател. Той трябва съзнателно да се постави в състояние, в което всички външни впечатления от деня престават, така че душата да се изпразни напълно. Тогава душата трябва да може да се предаде на впечатленията, които първоначално са напълно нови, когато човекът е в началото на своите упражнения; тоест, те трябва да се направят възможно най-негативни.

И всичко, което наричаме „вътрешно съзерцание“ или „вътрешно потапяне“ в мистичния живот, в осъзнаването на висши светове, по същество поражда негативни състояния на ума. Това е неизбежно. Когато човек потиска стимулите на външния свят и съзнателно създава състояние на пълна интроспекция, не допускайки нищо в себе си от това, което преди го е изпълвало като позитивно същество, тогава той се намира в негативно, самовгълбено състояние.

Да, нещо подобно се случва дори когато човек използва малко по-удобни външни средства, които, макар и да не могат да доведат до по-висш живот, предлагат известна подкрепа на онези, които желаят да се издигнат до висшите светове: когато преминат от това, което иначе насърчава положителните импулси у човек, дори на животинско ниво, към специална диета, например вегетарианска диета или нещо подобно. Човек не може да се издигне до висшите светове просто като стане вегетарианец или като се въздържа от това или онова; това би било твърде удобно, ако човек можеше да „се изяде“ до висшия свят; защото това, което води до висшите светове, е работа върху собствената душа. Тази работа обаче се улеснява, когато освободим физическото тяло от отслабващите влияния, които определена диета може да окаже върху човек. Всеки, който желае да води по-висш, духовен живот, ще види сам как силата му расте, когато следва определена диета. Но ако пропуснете определени храни, които дават на хората положителна, здрава основа, тогава това пропускане също води до негативизъм. Всеки, който се фокусира върху...

Всеки, който стои на земята на истинската, автентична, нешарлатанска духовна наука, никога няма да отрече това, което според фактите трябва да е свързано с истинския духовен живот – дори чрез външни неща, които са свързани с духовния живот. По този начин човечеството по някакъв начин ще бъде в опасност да стане податливо на негативни духовни влияния. Точно както ние, когато се образуваме чрез духовно изследване и се освобождаваме от впечатленията на деня, ставаме достъпни за духовните факти и същества, които са винаги около нас – по-специално за добрите духовни сили и сили, които се научаваме да възприемаме само когато способността ни за възприемане е отворена – така и ние ставаме податливи на негативни духовни сили и сили, защото те са свързани с него. Точно както чуваме дисонантни звуци, когато искаме да чуем хармонични. Ако искаме да проникнем в духовния свят, трябва да сме наясно, че можем да имаме духовни преживявания от негативната страна. Ако се посветим само на негативните аспекти на духовния свят, опасност след опасност биха могли да застрашат духовния ни живот.

Ако първоначално пренебрегнем духовния свят и самото духовно развитие и се съсредоточим върху хоризонта на обикновения живот, вече можем да се запитаем: Как нещо, което първоначално има негативен ефект върху човек, например вегетарианската диета? – Ако човек просто стане вегетарианец от възбудено своеволие, без да търси правилна преценка или по принцип, без да променя нищо в психическото си състояние и начин на живот, тогава това ще...

Преминаването към вегетарианска диета може, при определени обстоятелства, да направи човек доста слаб срещу различни житейски влияния и той може да изпита влошаване, особено в определени физически качества. Ако обаче някой преминава към инициативен живот, ако си поставя нови житейски задачи, които произтичат не от външни обстоятелства, а от богат, развит вътрешен живот, ако внася ново съдържание в живота си, тогава може да бъде изключително полезно за него да възприеме и нов начин на живот по отношение на диетата си и да премахне препятствията, които могат да възникнат от старата му диета.

Нещата са ефективни по съвсем различни начини; това обаче става очевидно само за някой, който съзерцава живота отблизо. Тъй като тези неща са известни на истинския духовен изследовател, той подчертава толкова силно това, което често е било подчертавано тук: че истинският духовен изследовател няма да даде на никого средствата да се издигне до висшите светове, без едновременно да насочи вниманието му към факта, че човек не трябва просто да развива негативните качества на душата, необходими за получаване на нови впечатления, не просто съзерцание и потапяне във вътрешното си „аз“, но в същото време да придаде на живота, който трябва да се изкачи на ново ниво, мощно, поддържащо и удовлетворяващо съдържание. Всеки, на когото са дадени средствата да развие силата да погледне в духовния свят, чрез свързаната с него негативност, би бил поставен в позиция да бъде изложен на всякакви вредни духовни сили. Но ако някой, който иска да проникне в духовния свят, едновременно...

Ако някой притежава добрата воля да се запознае с това, което съществува във висшите светове, основавайки се на ученията на духовните изследователи, тогава той никога няма да бъде просто погълнат от негативизъм; по-скоро ще има нещо, което може да изпълни душата му с позитивно съдържание на по-висш план. Ето защо толкова често се подчертава, че човек трябва не само да търси по-висши нива на душата, но и успоредно с това внимателно да изучава какво може да предложи духовната наука. Следователно, духовното изследване взема предвид, че ако човек иска да преживее нови светове, той непременно влиза в състояние на негативизъм.

Но това, което трябва да извадим наяве, когато съзнателно развиваме душата, е нещо, което срещаме у различни хора в съществуването си, защото душата не само претърпява развитие в настоящия живот, но вече е претърпяла развитие в предишни животи и навлиза в съществуването си на определен етап. Точно както бързаме от етап на етап в настоящия живот и, ако искаме да достигнем положителен етап, трябва да развием отрицателни душевни качества между тях, така може би сме имали такъв извод, когато за последен път сме преминали през портата на смъртта и сме влезли в следващия живот с предимно отрицателни или също така положителни качества. Това, което е благоприятно за нас да влезем в живота с положителни качества, ще ни остави такива, каквито сме, и ще бъде пречка за по-висшето развитие; защото това, което ни е дадено като предразположения към положителни качества, ни дава рязко дефиниран душевен характер.

Предразположението към негативно разположение със сигурност ни дава възможност да култивираме много във вътрешния си живот между раждането и смъртта; но то също така ни излага на всички превратности на живота и особено на променящите се впечатления, които получаваме от други хора. Следователно, можем да видим как характеристиките на другите се отразяват върху човек с негативно разположение, когато взаимодейства с други хора. Така, един негативно настроен човек, когато се сближи с приятел или някой, с когото иначе има привързани отношения, може наистина да изпита как става все по-подобен на другия човек. Хората с негативни черти в брака или приятелството дори ще приемат характеристиките на другия. Всеки, който гледа на живота по този начин, ще види как характеристиките на единия съпруг с негативно разположение стават все по-сходни с тези на другия.

Като негативни същества, ние сме подвластни на променящите се влияния на другите, особено на тези, с които се доближаваме. Следователно, като негативни души, ние дори сме изложени по някакъв начин на опасността да загубим себе си, така че нашият собствен вътрешен живот, нашето собствено его, да може да бъде унищожено. Това е опасността от негативното същество.

Опасността за позитивния човек е, че не възприема лесно впечатленията от други хора, че качествата на другите не проникват лесно в душата му, че подминава всички останали хора, не може да се свърже с тях, не може да намери приятелства, не може да намери наклонности в живота. Опасността за позитивния човек е да се закоравее -

лишен от живот и пуст по отношение на душата си. Но и в други аспекти на живота става ясно как положителните и отрицателните качества действат в душата. И това наистина ни води дълбоко в живота, когато разглеждаме хората от тази гледна точка на положителните и отрицателните аспекти, дори когато човечеството взаимодейства с природата. Тези, които са наистина способни да наблюдават живота отблизо, дори ще могат да различат положителните и отрицателните ефекти на природата върху човечеството. Какво е това, което влияе предимно на един човек върху друг? Какво е това, което влияе предимно на човек, когато получава външни впечатления?

Има нещо, което по определен начин винаги прави душата по-позитивна. За съвременния човек в сегашното му нормално развитие – независимо от етапа от живота, който е достигнал – това е преценката, рационалното обмисляне, осъзнаването на всяка ситуация, всяко житейско обстоятелство. Това винаги го прави позитивен по определен начин. Обратно, загубата на здрава, самоосъзната преценка винаги е нещо, което прави душата негативна, което изпраща впечатления в душата, без тя да може да се защити от тях с положителни качества. Всъщност можем дори да видим, че човешките качества, когато слязат в сферата на несъзнаваното, имат по-силен ефект върху другите хора, отколкото когато произхождат от сферата на здравата преценка, от сферата на здравата, самоосъзната преценка. За съжаление, човек трябва да преживее това многократно в живота – и особено в едно духовно -научно движение: Когато комуникациите от...

Когато посланията от духовния свят се представят по строго структурирана логика, послания, които приемат същите форми на преценка, приети в ежедневието, хората са склонни да ги избягват. За съжаление, хората обикновено не са склонни да приемат послания от духовния свят, представени рационално, като се проследяват фактите според причина и следствие. Когато обаче тези послания са представени по такъв начин, че човек може до известна степен да се въздържа от преценка, че може да пренебрегне необходимостта от преценка, тогава хората лесно биват спечелени от послания от духовния свят. Има дори такива, които са изключително подозрителни към онези, които представят послания от духовния свят с основателна причина, но много се доверяват на онези, които в медиумично състояние, сякаш вдъхновени от несъзнателна сила, носят такива послания в света. Тези хора, които не знаят какво казват, които казват повече, отколкото самите те знаят, намират дори повече вярващи от онези, които знаят точно какво казват. Често се казва: Как може някой да каже нещо за духовния свят, ако не е поне в полусъзнателно състояние, така че да може да се види, че е обладан от извънземна сила! Това често се счита за причина срещу съзнателното предаване на факти от духовния свят. Следователно, консултирането с медиуми е далеч по-популярно от това, което се предлага на хората от духовния свят под формата и с оправданията на здравия разум.

Но когато това, което идва от духовния свят, е потопено в област, където съзнанието-



Винаги, когато разумът е изключен, съществува опасност той да повлияе на негативните аспекти на душата; защото негативните качества винаги влизат в действие, когато нещо се приближава до човек от тъмни, подсъзнателни причини. Ако погледнем живота по-внимателно, можем многократно да видим, че по-малко интелигентният човек, чрез своите положителни качества, има по-силен ефект дори върху по-мъдрия човек, че последният много лесно се поддава на това, което е извадено наяве от някакви тъмни дълбини от разум, който не е толкова здрав, колкото неговия собствен. Следователно можем да разберем как в живота по-изтънчените натури с фино развит разум са на милостта на хора с богато въображение, които твърдят всичко въз основа на своите импулси и наклонности. Човек би разбрал напълно живота, ако отиде още по-далеч. Тогава би видял и как се проявява забележителният факт, че човек може да срещне някой, който не само понякога отрича здравия си разум, но чийто разум е болен и който твърди това или онова от несъвършено съзнание. Докато патологичното състояние остава незабелязано, по-изтънчените натури са изключително уязвими към онези, които твърдят нещо от патологично състояние на ума. Всички тези неща принадлежат към истинската мъдрост за живота; и можем да ги разберем правилно само ако сме наясно, че човек, който притежава положителни качества в едно отношение на душата, изобщо не е необходимо да бъде достъпен, особено за здравия разум, докато човек с отрицателни качества е достъпен за това, върху което няма контрол и в което

Разумът изобщо не може да осветли това. Тези неща със сигурност трябва да се вземат предвид за по-нюансирано разбиране на душата.

Но дори и да не разглеждаме впечатленията на хората, а по-скоро тези впечатления, които влизат в душата на човек от общата му среда, можем да получим важни и смислени прозрения, като започнем от гледна точка на положителните и отрицателните човешки същества. Например, нека си представим изследовател, работещ в много специфична област, и нека приемем, че той е много продуктивен изследовател, който обработва много отделни факти от външния свят, чисто фактологически. По този начин той допринася за благосъстоянието на човечеството. Сега обаче той комбинира тези факти според предразсъдъците на душата си, според всичко, което е придобил от възпитанието си и предишния си живот, чрез определена теория и мироглед, които може би не представляват нищо повече от напълно едностранчиво тълкуване на фактите. Този човек със сигурност ще притежава нещо с понятията и идеите, които е извлякъл от фактите – стига да ги е извлякъл чрез собственото си размишление – което може да има благотворен ефект върху душата му; Защото това е нещо, което изпълва душата му с позитивно настроение, защото той самият го е развил като свой мироглед. Но нека предположим, че сега има поддръжници и последователи, които не развиват идеите си чрез самите факти, а по-скоро чуват или четат за тях; които нямат онези чувства, които въпросният изследовател е култивирал в своята лаборатория и проучване: с цяла армия от последователи всичко това може да доведе до негативни психологически характеристики.

Същото кредо може да се разглежда като положително обогатяващо за душата у училищен ръководител, който се придържа към едностранчива доктрина; но в цяла армия от последователи, които просто повтарят като папагали това, с което друг е изпълнил душата им, то може да съответства изцяло на отрицателни качества и да има нездравословен ефект, правейки ги все по-слаби и по-негативни.

Това е нещо, което непременно ни поразява през цялата история на човешкия интелектуален живот . Дори днес можем да видим как хората с изцяло материалистично-механистичен мироглед, който усърдно са развили от собствения си опит, са доста освежаващи, приятни и позитивни личности, които изглеждат като възхитителни персонажи. Въпреки това, в техните последователи, които по същество поддържат същите идеи, но не са стигнали до тях самостоятелно, тези идеи се проявяват в нездравословно, негативно и изтощително състояние на ума. Следователно можем да наблюдаваме, че има разлика между това дали човек... един Светоглед себе си придобива или тя То просто приема, че понякога съответства на положителни, друг път на отрицателни качества на душата. Тези неща със сигурност се пресичат навсякъде в живота.

По този начин можем да видим как отношението ни към света може да има както положителни, така и отрицателни ефекти върху нас. Чисто теоретичният поглед върху природата, например, може да има отрицателен ефект; всъщност всичко, което не можем да видим, може. Но за да достигнем определено ниво на разбиране, трябва да включим и отрицателните аспекти в живота си. Трябва да има и теоретични познания за природата. Това обаче не бива да ни пречи да осъзнаем, че

Теоретичното познание за природата – систематизирането на животни, растения, минерали и произтичащите от това природни закони, изразени в понятия и идеи – въздейства върху душата ни по такъв начин, че ние ѝ се предаваме с нашия негативен характер. За разлика от това, всичко, което можем да характеризираме като възприемане на природата в нейната цялост и величие, с живо чувство, въздейства върху душата ни по такъв начин, че събужда положително емоционално състояние; например, възторгът, който изпитваме от цъфтящо растение, което не анализираме, а позволяваме да ни въздейства с красотата си; предаването на зората, която не изследваме астрономически, а съзерцаваме в нейната сияйна слава. Защото с всичко, което попиваме от който и да е мироглед, ние не сме напълно присъстващи с душите си; ние позволяваме то да ни бъде диктувано от другите. Но ние сме напълно присъстващи с душите си, когато можем да бъдем очаровани или отблъснати от природните явления. Това, което е истинско в природата, не ни засяга с нашето его; но това, което може да ни очарова или отблъсне, трябва да ни засяга с нашето его. Защото в зависимост от нашата личност, ние подминаваме природата или с наслада, или с отвращение.

Така можем да кажем: Активното общуване с природата култивира позитивно настроение в нас; теоретизирането за природата култивира негативно настроение. Това обаче се преплита с казаното по-рано: че човекът, който първо анализира поредица от природни явления, има далеч по-положителен ефект от човека, който попива и научава прозренията на другите. Това трябва да се вземе предвид във всяка истинска педагогика. И свързан с това е фактът, че където и да е имало осъзнаване за нещата, които сега са представени...

Наблюдавано е, че човек никога не култивира само негативни качества в душата си. Защо *Платон* е написал думите пред портата на своя философски храм: „Само познаващите геометрията трябва да влизат!“? Това е било така, защото геометрията и математиката принадлежат към онези дейности на човешката душа, които не могат да бъдат истински приети от авторитета. Геометрията е нещо, в което човек трябва истински да проникне с вътрешната си душа, нещо, през което човек трябва да работи, и нещо, което може да бъде постигнато само чрез положителна умствена дейност. Ако това се вземе предвид днес, голяма част от светогледните системи, които се въртят по света днес, нямаше да съществуват. Защото който знае как да развие позитивно такава концептуална система като геометрията, има уважение към вътрешната дейност на човека. Всеки, който например чете „Загадката на Вселената“ на *Хекел* и няма представа как да работи през подобно нещо, лесно ще може да създаде нова светогледна система. Те само трябва леко да променят концепциите; обаче, те работят от позиция на изцяло негативни емоции.

Следователно , за човек има нещо присъщо положително и култивиращо в духовната наука или антропософията. Ако, според днешните популярни методи, например чрез слайдове или други демонстрации, на човек му бъде представено това или онова постижение на настоящето или може да види това или онова животно или природен феномен в изображения, тогава той е напълно пасивно отдаден на него и състоянието му на ума е негативно; той изобщо няма нужда да развива никакви положителни качества.

Да се размисли. Човек би могъл например да демонстрира на хората различните фази на ледник, спускащ се от планина, и т.н. Това е доказателство за това как хората днес са склонни да предпочитат негативните човешки качества. Антропософията не е толкова проста. В най-добрия случай тя може да представи своите концепции символично в образи. За нещата, които водят към духовния свят, няма друга врата освен човешката душа. Всеки, който наистина иска да проникне плодотворно в духовната наука, следователно трябва да приеме, че нищо за най-важните въпроси няма да му бъде представено демонстративно. Те са зависими от активното участие в собствената си душа, така че трябва да извлекат най-положителните емоции от нея. Следователно духовната наука е изключително подходяща за култивиране на положителните качества на човешката душа. В това се крие здравето на такъв мироглед, който не претендира нищо друго освен да събуди силите, присъщи на човешката душа. Като се обръща към присъща активност във всяка душа, антропософията извиква това, което се крие в самата душа, за да проникне във всички хумори и сили на тялото и което има наистина лечебен ефект върху целия човек. И тъй като антропософията не се обръща към нищо друго освен към здравия разум, който не може да бъде предизвикан чрез масово внушение, а само чрез индивидуално разбиране, и тъй като се отрича от всичко, което може да бъде предизвикано чрез масово внушение, тя се осланя именно на най-положителните качества на човешката душа.

По този начин съставихме един неподправен отчет,

Това ни показва как човечеството съществува в рамките на двете течения на живота - положителното и отрицателното. Човешките същества могат да се развият до по-високи нива само като напуснат пониско, положително ниво, влязат в отрицателно състояние, поемат ново съдържание в това състояние и по този начин се утвърждават по такъв начин, че да могат отново да станат позитивно ефективни на по-високо ниво. Тези, които истински разбират и наблюдават природата, знаят как мъдростта на света насочва човечеството от положително към отрицателно състояние и от отрицателно към ново положително състояние.

е да се разгледа един детайл от тази гледна точка, например известното определение на *Аристотел* за трагедия. Трагедията, казва той, ни представя завършено действие по такъв начин, че то поражда страх и съжаление у зрителя, но по такъв начин, че страхът и съжалението претърпяват катарзис, пречистване. Човек, който влиза в съществуване с целия обикновен егоизъм, първоначално е много позитивен в своя егоизъм; той се затваря, той се втвърдява. Човек става, в известен смисъл, много негативен в началото, когато съчувства на страданието на другите хора, чувства радостта им като своя собствена. Човек става негативен, в известен смисъл, като излезе извън егото си и развие съжаление, емпатия. И човек става негативен също, като се погълне от това, което изглежда като неопределена съдба, която управлява човека; като се погълне от това, което може да стане утре от действията на човек, на когото съчувстваме. Или кой не познава този трепет, който изпитваме към някой, извършил някакъв вид престъпление?

Той се втурва в една посока, така че може би утре да го сполети нещастие, което ние предвиждаме, докато, воден от импулсите си, не може да не извърши това действие. Страхуваме се от това, което може да се случи. Това обаче ни поставя в негативно състояние на духа; защото страхът е негативно състояние на духа. Но ние бихме станали безразлични към живота, ако вече не можехме да се страхуваме от това, което ни предстои в неопределено бъдеще. Така ние ставаме негативни чрез състрадание и страх. Но за да станем позитивни, трагедията ни представя образа на герой, към чиито действия сме предназначени да изпитваме състрадание и чиято съдба първоначално ни изправя по такъв начин, че страхът ни се събужда; но в същото време, чрез пълната самодостатъчност на сюжета, образът на героя ни се представя по такъв начин, че страхът и състраданието се пречистват, че се трансформират от негативни качества в хармоничното удовлетворение, което намираме в произведението на изкуството, и че се издигат отново до позитивно.

Така, дефиницията на древногръцкия философ, използвайки произведението на изкуството като пример, илюстрира как изкуството е елемент от живота, който се обръща към необходимо негативно състояние на ума, за да го трансформира в позитивно. Художествената илюзия ни издига на по-високо ниво във всичките ѝ аспекти, където първо трябва да станем негативни, за да излезем от неразвит вътрешен живот. В красотата първо трябва да съзерцаваме това, което е предназначено да ни се противопостави, защото в противен случай не бихме напреднали отвъд настоящия си етап. След това обаче и останалата част от живота е напълно обгърната от нея.



Сиянието на по-висше състояние на духа, когато за първи път сме били издигнати на по-високо ниво на душата чрез изкуството.

Така виждаме как не само в живота на индивида, но и в живота на човечеството като цяло, положителното и отрицателното се редуват, непрекъснато допринасяйки за издигането на индивида от въплъщение на въплъщение, но и за живота на цялото човечество. Бихме могли лесно, ако имаме време, да покажем как е имало положителни епохи и векове; бихме могли да опишем цели епохи като положителни исторически епохи на човечеството, други като отрицателни и т.н. Идеята за положителното и отрицателното прозира във всяка отделна сфера от живота на душата и по този начин в човешкия живот като цяло. Тя не се проявява по такъв начин, че един човек е положителен, а друг отрицателен; по-скоро тя засяга всяко човешко същество. Всеки трябва да премине през положителни и отрицателни състояния на различните етапи от съществуването. Само когато възприемаме материята по този начин, тя се превръща в житейска истина за нас и по този начин в основата на един изживян живот. Следователно, в това разсъждение можем да потвърдим и една поговорка, която поставихме в началото и края на една от тези лекции, поговорката на древногръцкия философ *Хераклит*, който, понеже е успял да надникне толкова дълбоко в човешкия живот, е бил наричан „Тъмния“: „Може никога да не откриеш границите на душата, дори и да изминеш всички пътища; толкова широки са нейните хоризонти!“

Сега някой може да се появи и да каже: Тогава всички изследвания на душата са напразни! Защото, ако душата е толкова необятна, че границите ѝ не могат да бъдат открити никъде, тогава

Никое изследване не може да измери неговия обхват и човек би могъл да се отчая от неговите прозрения! Но само негативно настроен човек би казал това. Позитивно настроен човек би добавил: Слава Богу, че този вътрешен живот е толкова необятен, че никакво знание не може да го обхване; защото това го прави способен да ни позволи да надхвърлим всичко, което в момента схващаме в душите си със знание, и по този начин да се ускорим към по-високи нива! Нека се радваме, че вътрешният живот се противопоставя на нашето знание във всеки един момент. Нуждаем се от неограничен вътрешен живот; защото перспективата в безграничното ни дава надеждата, че можем да надхвърлим позитивното във всеки един момент, че вътрешният живот може да се ускори от ниво на ниво. Именно безграничността и непознаваемостта на вътрешния живот ни дава най-значимата перспектива за нашата надежда и увереност в бъдещето. Тъй като никога не можем да намерим границите на самата душа, душата е способна да надхвърли тези граници и да се издигне на все по-високи нива.

## ГРЕШКИ И БЕЗУМИЕ

Берлин, 28 април 1910 г.

Тази поредица от лекции , която имах честта да изнеса тук пред вас тази зима, имаше за цел да осветли, от гледна точка на хуманитарните науки, както бяха характеризирани в първата лекция, разнообразните феномени на човешкия психичен живот и живота в по-широкия му контекст. Днес ще разгледаме една област от човешкия живот, която може да ни отведе дълбоко в човешкото нещастие, човешкото страдание и може би дори човешката безнадеждност. Следващата лекция ще се занимае с тема, озаглавена „Човешката съвест“, която отново ще ни издигне до висините, където човешкото достойнство и ценност, силата на човешкото самосъзнание, могат да бъдат разкрити най-ясно. И накрая, тазгодишната поредица ще завърши с размисъл върху мисията на изкуството, който ще разкрие истински здравословната страна на това, което днес може да ни се струва в най-страшната му сянка.

Когато говорим за грешка и лудост, във всяка душа със сигурност възникват образи на най-дълбоко човешко страдание, а може би и образи на най-дълбоко човешко състрадание. И всичко, което по този начин се появява в душата, може от своя страна да бъде поканата да хвърлим малко светлина в тази бездна на човешката душа, светлината, която ние...

Вярваме, че сме спечелили нещо от тези лекции . Всъщност, онези, които все повече свиква с начина на мислене, представен ни тук, със сигурност трябва да таят надеждата, че тази духовно-научна перспектива може в известен смисъл да осветли тази тъжна глава от човешкия живот. Защото всеки, който е запознат с литературата – и нямам предвид разпространяващата се популярна литература, а по-скоро по-научния вид – ще може да каже от своята духовно-научна гледна точка, че литературата е изключително обширна в определени отношения и предлага богат материал за оценка на съответните факти; но също така, че от друга страна, никъде другаде не е толкова очевидно колко неподходящи са различните теории, перспективи и модели на мислене на нашето време, за да синтезират това, което се извежда най-вече чрез опит, събития и научни наблюдения. Именно в тази област човек има реална възможност да види как хуманитарните науки се чувстват в пълна хармония с истинската, автентична наука, с всичко, което ни се изправя като научни факти, резултати и преживявания; но също така как то, така да се каже, трябва да се сблъсква с противоречие на всеки ход между тези преживявания и начина, по който, от гледна точка на днешния научен мироглед, човек се опитва да ги разбере. Вярно е, че ще можем да очертаем само няколко насоки в тази област, но може би те въпреки това ще дадат известен тласък за нашето разбиране.

да осигурим нещо подходящо за включване в ежедневието ни , така че да можем все по-лесно да се справяме с тези тъжни обстоятелства, които разглеждаме тук.

Ако просто произнесем думите „грешка“ и „лудост“, едно нещо би трябвало да ни направи впечатление: че – независимо дали го осъзнаваме или не – с думата „грешка“ изразяваме нещо коренно различно от това, което наричаме „лудост“. От друга страна, внимателният наблюдател на психически живот, който наистина може да бъде описан като състояние на лудост, ще открие изрази, откровения, които не изглеждат много по-различни от това, което човек може да разбере като грешка в едно или друго отношение в обикновения живот, в един нормален, все още считан за здравословен, психически живот. Човек може също така да злоупотреби с подобни наблюдения, доколкото определени начинания на духовния живот са склонни да размиват индивидуалните граници и многократно да подчертават, че твърда граница между здравословен, нормален психически живот и такъв, който може да бъде описан като „лудост“, всъщност не съществува.

Това изречение има нещо опасно в себе си; това трябва да се подчертае, особено в такъв случай. И то има нещо опасно в себе си не защото е неправилно, а защото е правилно. Това звучи парадоксално; но въпреки това е вярно, че неправилните изречения понякога са по-малко опасни от правилните, които могат да бъдат тълкувани и прилагани едностранчиво, защото човек не забелязва опасността от това, което е правилно.

Лесно е да повярваме, че човек е казал нещо, когато може да докаже, в определено отношение, че нещо е истина; но човек трябва да е наясно, че всяка истина има своята обратна страна и че всяка истина, която откриваме, е, така да се каже, вярна само по отношение на определени факти и преживявания; че тя започва да става опасна в момента, в който я разширим в други области, когато я преувеличим и повярваме, че има догматична валидност. Следователно, като цяло не е достатъчно да знаем, че една истина съществува; по-скоро е важно, с правилно знание, да спазваме границите, в които това знание е валидно.

можем да наблюдаваме явления в обикновения, здравословен психичен живот, които, ако надхвърлят определена степен, могат да се проявят и като симптоми на патологичен психичен живот. Пълната тежест на това твърдение се разбира само от някой, който е наистина свикнал да съзерцава човешкия живот по-интимно. Кой не би признал например, че това, което може да се опише като „лудост“, принадлежи на патологичния психичен живот: когато човек не е в състояние в подходящия момент да свърже втора концепция, която може да схване с втора, но трябва да остане с тази една концепция и трябва да остане толкова фиксиран върху нея, че да се вкопчва в нея дори когато вече е в съвсем различна ситуация, прилагайки я там, където вече не е подходяща – с други думи, когато действа под ръководството на концепция, която е била правилна за по-ранна ситуация, но вече не е правилна за по-късна? Кой би казал, че това не прилича много на патологичен психичен живот?

Може ли да има граници? Да, ако се случи до известна степен, то е практически симптом на психично заболяване. Но кой би отрекъл, че има хора, които не могат да напреднат в работата си заради многословието си, заради заобикалящия си език? Когато човек не може да се откаже от дадена идея, това е началото в нормалния психичен живот, където трябва да спрем да говорим за грешка и където вече трябва да започнем да говорим за патологична лудост.

Да предположим например, че някой страда от психически дефект – и това със сигурност се случва – че когато чуе някой да кашля наблизко, не го възприема като обикновена кашлица, а вместо това получава илюзията, че хората говорят лоши неща за него, че, така да се каже, го проклинат. Всеки, който устройва целия си живот по такъв начин, че той да изглежда като поредица от действия под влиянието на такава илюзия, ще бъде считан за човек с патологичен психичен живот. Но колко близки са определени явления в ежедневието, където просто говорим за някой, който е чул нещо тук или там, изопачава думите, за да паснат на разказа му, и вярва, че е чул нещо съвсем различно от това, което всъщност е било казано? Или не сте ли чували колко безброй пъти се случва някой да каже: „Еди-кой си каза това или онова за мен!“ – без да има следа от това, че другият човек всъщност го е казал? Понякога е също така доста трудно да се определи, така да се каже, къде нормалният психичен живот, в здравословния си ход, може да се влее в патологичен психичен живот.

Може да изглежда парадоксално, но би могло да стимулира размисъл в тази област, ако си представим някой, който наблюдава алея от дървета, с напълно нормалното си възприятие, че вижда близките дървета на естествените им разстояния, докато по-далечните сякаш се приближават все повече и повече. И тогава си представете, че решава да свърже дърветата, докато стоят едно срещу друго, с въжета, правейки въжетата все по-къси и по-къси, колкото по-далеч са дърветата от тях. Тук бихме имали пример за някой, който прави заблуда от напълно здравословно възприятие. Но здравословното възприятие съществува по същия начин, както когато някой има илюзия. Илюзията също е възприятие. Едва тогава възниква нездравословният и вреден характер на илюзията, когато човекът я смята за също толкова реална, колкото, да речем, масата пред него. Едва когато не е в състояние да интерпретира правилно възприятието, възниква това, което може да се опише като патологично. Сега, този последен случай, когато някой има халюцинация и я възприема като реалност в обикновения физически смисъл, може да се сравни с това, което преди това беше цитирано като парадокс: някой иска да направи въжетата, които използва за връзване на дърветата в алея, все по-къси и по-къси. Логично, не бихме открили никаква разлика между тези две неща. И все пак, колко лесно е да се формира погрешно мнение в случай на илюзия и колко далеч е от това да се формира същото погрешно мнение, когато се вижда път! Всичко това може да изглежда глупаво за някои. Въпреки това, човек трябва да помни такива интимни...



Дръж се здраво за нещата, защото иначе не можеш да продължиш напред и не би видял колко често нормалният емоционален живот може да се прелее в нездравословен.

Сега можем да посочим още по-поразителни примери за хора, чийто психически живот се счита за изключително здравословен и проникателен. Бих искал да спомена нещо за един немски философ, който от работещите в тази област се смята за една от водещите фигури в своята област днес. Този философ разказва следното преживяване:

Веднъж той заговорил един мъж и този разговор ги накарал да обсъдят учен, когото и двамата познавали. В момента, в който разговорът се насочил към този учен, философът веднага си представил илюстрирана книга за Париж, а в следващия момент и фотографски албум за Рим. Междувременно разговорът за учения продължил. Философът се опитвал да разбере как е възможно по време на разговора да се появи образът на илюстрирана книга за Париж, а след това и образът на фотографски албум за Рим. И го разбрал съвсем правилно. Ученият, за когото обсъждали, имал особена козя брадичка. Тази козя брадичка веднага извикала в подсъзнанието на философа образа на Наполеон III, който също имал козя брадичка; и този образ на Наполеон III, който си бил пробил път в съзнанието му, го отвел, през Франция, до илюстрираната книга за Париж. И сега се появила...

Пред него се появи образът на друг мъж, който също имаше козя брадичка, образът на Виктор Емануил от Италия; и този образ, през Италия, го отведе до фотографския албум на Рим. Тук имате любопитна последователност, може да се каже безпричинна, нередовна последователност от идеи, разгръщащи се, докато нещо съвсем различно се преследва в напълно съзнателния ум. Сега помислете за човек, който е стигнал до момента, в който илюстрираното произведение за Париж се е появило пред него, и който вече не е могъл да поддържа нишката на разговора, и който веднага след това е получил последващия образ на фотографския албум на Рим: той би бил отдаден на нередовен поток от идеи; той не би могъл да разговаря спокойно с друг човек, а би бил насред болезнен психически живот, който го е водил безсвързано от един поток от идеи към следващия.

Но нашият философ отива по-далеч и представя друг случай, наред с него, от който иска да разбере как нещата са свързани помежду си. Веднъж той отишъл в данъчната служба, за да плати данъците си. Дължал 75 марки. И тъй като, въпреки философията си, той е подреден човек, той записал тези 75 марки в тефтера си за разходи и след това се заел с другите си дела. По-късно искал да си спомни колко данъци е платил. Не можел да си спомни. Размишлявал върху това; и бидейки философ, подхождал систематично. Опитвал се да стигне до концепцията за размера на данъка, като обмислял съпътстващите го идеи. Опитвал се да се концентрира върху пътуването си до данъчната служба...

Служител. И тогава си спомни образа на четири златни монети от двадесет марки, които имаше в портфейла си, и освен това образа на това, че е получил пет марки обратно. Тези два образа бяха пред него и сега, чрез просто изваждане, можеше да разбере, че е платил 75 марки данъци.

Тук имате два напълно различни случая. В първия, умственият живот работи, така да се каже, както си поиска, напълно без никаква корекция от това, което бихме могли да наречем съзнателен поток от идеи; той създава образа на илюстрираното произведение за Париж и образа на фотоалбум на Рим. Във втория случай виждаме как умът действа доста систематично, като прави всяка стъпка с пълен произвол. Това наистина е значителна разлика между хода на тези два умствени процеса. Сега, този философ не обръща внимание на нещо, което веднага ще поразии духовния изследовател. Защото същественото в първия случай е, че той разговаря с друг човек, че насочва вниманието си към другия, че целият му съзнателен умствен живот е трябвало да бъде насочен към водене на разговора с другия и че произволно последователните образи, възникнали сякаш в друг слой на съзнанието, са били оставени на произвола на съдбата. Във втория случай философът обръща внимание само на това какви образи трябва да следват един след друг. Това би обяснило само защо образите в първия случай се появяват произволно, докато във втория случай те подлежат на корекция от съзнателния умствен живот.

Защо изобщо има образи? Нашият философ не предлага отговор на това. Всеки, който наблюдава живота...

Всеки, който е запознат с подобни случаи и е способен да прецени природата на въпросния философ – в този случай аз съм запознат не само с факта, но и с човека – ще може да формулира, ако искаме да използваме думата, следната хипотеза. Въпросният философ е имал пред себе си в разговор човек, който не го е интересувал особено. Необходима е била известна доза принуда, за да съсредоточи вниманието си върху разговора; следователно той е имал известен излишък от умствена енергия, която не е била изразена в разговора, а, така да се каже, е била насочена навътре. Но му е липсвала и силата да контролира потока от тези образи; следователно те са се развивали неравномерно. Тъй като е трябвало да насочи вниманието си към нещо, което не го е интересувало особено, в този излишък от умствена енергия сега са възниквали образи; и тъй като вниманието му е трябвало да бъде насочено именно към незаинтересования разговор, образите от този излишък от умствена енергия са се развивали неравномерно. Там също така имахме индикация как подобни образи всъщност могат да се появят на фона на съзнателния умствен живот, почти като негово отражение. Бихме могли да представим множество такива примери. Примерът, който избрах, беше цитиран, защото е много характерен и защото можем да научим много от него.

Но сега възниква въпросът : Не ни ли насочва такъв процес към по-задълбочен поглед в човешката психика? Или бихме могли да се запитаем: Как изобщо е възможно такова разделение на психиката, както е показано в споменатия случай?

И тук стигаме до точката, в която преживяванията и събитията от този нещастен регион, с който ще се занимаваме днес, могат съвсем естествено да се интегрират в това, с което толкова често се сблъскахме през тази зима. Философът, споменат по-горе, когато разказва за подобни явления от собствения си вътрешен живот, е повече или по-малко изправен пред загадки. Той не може да продължи да говори, след като е регистрирал подобни факти, защото нашата външна наука, колкото и много да разкрива, не успява да разбере същността на нещата, а също и същността на човечеството.

Разбирайки природата на човека, ние показахме, че не трябва просто да разглеждаме човека така, както го вижда външната наука, а че трябва действително да правим разлика между външен човек и вътрешен човек. И че този външен човек не е по-реален от вътрешния човек. В различни области показахме, че трябва да разбираме състоянието на съня, например, по различен начин, отколкото обикновената наука е склонна да го разбира. Показахме как това, което остава от спящия човек в леглото, е само външният човек и че обикновеното съзнание не може да възприеме невидимия, висш, истински вътрешен човек, който в съня си отива от външния човек. Обикновеното съзнание просто не вижда, че тук си отива нещо реално, нещо също толкова реално, колкото и това, което остава в леглото, че вътрешният човек, от заспиването до събуждането, е отдаден на истинския си дом, духовния свят. И че от него черпи това, от което се нуждае.

Времето, необходимо от събуждането до повторното заспиване, е достатъчно, за да се поддържа обичайният психически живот. Следователно, трябва рязко да противопоставим и разгледаме отделно външния човек, който присъства дори в състояние на сън със своите закони и правила, и вътрешния човек, който е само част от външния човек в будно състояние, но се е отделил от него в състояние на сън. Докато не успеем да направим това разграничение, няма да можем да разберем най-важните явления на човешкия живот. Тези, които за удобство виждат единство навсякъде и лесно установяват монизъм навсякъде, ще ни обвинят, че сме дуалисти, защото разделяме човешката природа на две части - външна и вътрешна. Такива хора обаче би трябвало лесно да признаят, че е ужасен дуализъм, че химиците разделят водата на водород и кислород. Човек не може да бъде монист във висш смисъл, без да признае, че *Мортън* е нещо много по-дълбоко. Но който иска да види *единственото и неповторимото в най-близкото*, ще си затвори очите за многообразието на живота, за това, което единствено може да обясни живота.

Сега показахме също, че трябва да правим разлика между отделните членове на външния и вътрешния човек. Във външния човек първо разграничаваме члена, който можем да видим с физическите си очи и да хванем с ръцете си: физическото тяло. След това обаче разпознаваме друг член, който нарекохме етерно тяло, вид силова форма, която е действителният строител и оформител на физическото тяло. Физическо тяло

и етерното тяло са това, което остава в леглото по време на сън. Обаче, това, което се оттегля от физическото и етерното тяло в спящия човек и пребивава в духовния свят, ние описахме в тези лекции като астрално тяло, което от своя страна съдържа в себе си истинския носител на егото. След това направихме още по-фини разграничения. В това астрално тяло отново разграничихме три члена *на* човешкото същество, три члена на душевния живот. И голям брой жизнени явления ни бяха обяснени чрез внимателно разграничаване на тези три члена.

Нарекохме най-нисшия член на душевния живот сетивна душа; разграничихме втори член като интелектуална или емоционална душа; и трети член на душата като съзнателна душа. Следователно, когато говорим за човешкия вътрешен живот, за тези три члена на душата, няма да разпознаем хаотична, безразборна смесица от всевъзможни импулси на воля, емоционални преживявания, понятия и идеи, а по-скоро внимателно ще разделим душевния живот на тези три члена. Сега, в нормалния човешки живот, съществува определена реципрочна връзка между външния и вътрешния човек. Можем да характеризираме тази реципрочна връзка, като кажем: Сетивната душа, нашият най-нисш член на душата, който съдържа нашите импулси и страсти, на които сме робски отдадени, когато висшите членове на душата са слабо развити, този член на душата е по определен начин във реципрочно взаимодействие с това, което в друго отношение все още можем да считаме за част от външния човек, което е подобно на тази сетивна душа, но което е различно в човешкото същество.

по- външен; и този по-външен аспект наричаме сетивно тяло. Затова казваме: Имаме външния човек и вътрешния човек. Във вътрешния човек имаме като най-нисш член сетивната душа, а във външния човек съответно сетивното тяло. Астралното тяло трябва да бъде описано тук като нещо различно от простото сетивно тяло. В детайли, трите душевни члена са просто модификации на астралното тяло и не само са образувани от него, но и са отделени от него. Сетивната душа, в будно състояние, е в постоянно взаимодействие със сетивното тяло; по подобен начин интелектуалната или емоционалната душа взаимодейства с етерното тяло; и това, което наричаме съзнателна душа, е в известен смисъл в тясно взаимодействие с физическото тяло. Следователно, по отношение на всичко, което трябва да стане съдържание на съзнателната душа, ние сме зависими от съобщенията на съзнанието в будно състояние. Това, което физическото тяло, това, което сетивата ни предават, това, което човек мисли с мозъка си, първоначално става съдържание на съзнателната душа.

По този начин, ние имаме два триединни аспекта на човешката природа, които си съответстват: сетивната душа на сетивното тяло, интелектуалната или емоционалната душа на етерното тяло и съзнателната душа на физическото тяло. Само тази взаимосвързаност може да ни разкрие онези нишки, които вървят от вътрешния към външния човек, нишки, които могат да ни покажат как нормалният душевен живот на човек е нарушен, когато не протичат правилно от вътрешния към външния човек. Защо е така?



В известен смисъл това, което наричаме сетивна душа, е изцяло зависимо от ефектите на сетивното тяло; и ако сетивната душа и сетивното тяло не са в правилно взаимодействие, ако не си съответстват по правилния начин, тогава здравословният душевен живот е нарушен по отношение на сетивната душа . По същия начин, той е нарушен и ако интелектуалната душа не може да се намеси в етерното тяло по правилния начин, ако не е в състояние да използва етерното тяло по такъв начин, че то да може да бъде подходящ инструмент за интелектуалната душа. И отново, съзнателната душа ще трябва да ни се покаже като ненормална в душевния живот, ако физическото тяло е пречка и препятствие за нормалното изразяване на съзнателната душа. Ако по този начин анализираме човешкото същество по подходящ начин, можем да разпознаем редовно взаимодействие, което е необходимо за здравословен душевен живот. И можем също да разберем, че могат да възникнат всякакви нарушения във взаимодействието между сетивната душа и сетивното тяло, интелектуалната душа и етерното тяло, и съзнателната душа и физическото тяло. Само този, който може да прозре как нишките преминават напред-назад в този сложен организъм и какви нередности могат да възникнат в него, ще може да разбере какво е нездравословно състояние на душевния живот. Нездравословно състояние може да възникне само когато има дисхармония между вътрешния и външния живот. Не виждаме ли това в случая, който току-що споменахме? Нека разгледаме този философ още веднъж.

В душевния живот, който се разгръща под пълния контрол на съзнанието, ние виждаме това, което присъства в него, в съзнателната душа, от една страна, и в интелектуалната душа, от друга. В сетивната душа обаче виждаме това, което почти незабележимо нанизва образ след образ: илюстрираното произведение за Париж, фотографският албум на Рим. Това се случва по този начин, защото, като отдръпва вниманието си, докато все още остава отдаден на човека пред него, той води до разделяне между сетивната душа и сетивното тяло. В сетивното тяло трябва да открием последователните образи: илюстрираното произведение за Париж и фотографския албум на Рим. Там, в сетивното тяло, имаме това, което е било описано като този нередовен процес. В съзнателната душа, във вътрешния човек, се случва това, което е било просто съдържанието на разговора между двамата индивиди, и необходимостта от насилствено поддържане на вниманието към разговора, в този случай, разделя живота на сетивното тяло и сетивната душа.

Това наистина са преходни състояния. Защото най-слабите смущения в психическия ни живот настъпват, когато самото сетивно тяло се окаже независимо. В този момент ние все още можем да запазим самообладание, да запазим нишката на вътрешното си същество и да запазим съзнанието, което все още ни казва: Ние все още сме тук, редом с натрапчивите образи, които възникват от сетивното тяло, което е станало независимо.

Ако обаче такова разделение се случи по отношение на интелектуалната душа и етерното тяло, тогава ние се намираме в...

много по-трудна ситуация. Тук вече навлизаме дълбоко в онези състояния, които започват да стават патологични. И все пак, дори там е много по-трудно да се различи къде свършва здравето и започва патологията. Можем да илюстрираме с един труден пример колко е трудно за интелектуалната душа да поддържа преживяванията си напълно независимо, когато етерното тяло се бунтува, когато отказва да бъде просто инструмент на това, което мислим. Когато етерното тяло стане независимо и се съпротивлява на интелектуалната душа, то пречи на това, което трябва да се мисли, да бъде напълно реализирано, така че мисълта остава наполовина и не може да бъде завършена. Това всъщност се случва дори при така наречените най-интелигентни хора. Нека вземем един гротескен пример за това.

Всички ще се смеят на логическия абсурд и лесно ще го разберат, ако им кажете: Това е напълно разумно заключение: Това, което не сте загубили, все още имате. Не сте загубили дълги уши; следователно, все още имате дълги уши! – Абсурдът произтича от това, че мисленето на човек не е в съответствие с фактите. Но следвайки точно същия модел, че човек избира предпоставка, така да се каже – „това, което не сте загубили ...“ – която след това, несъзнателно, включва нещо, което не би трябвало, човек стига, в случаите, когато въпросът не е толкова очевиден, до най-невероятните грешки по най-важните въпроси на живота. – Например, има един философ, който винаги повтаря доктрина, която някога е формулирал за човешкото аз. Току-що обсъждахме човешкото аз доста често тук, както подсказва самото му име...

Преживяването на себе си се различава от всички други преживявания и усещания, които можем да имаме . Казахме, че всеки може да нарече маса „маса“, чаша „чаша“, часовник „часовник“; но една-единствена дума „аз“ не може да звучи за ухото ни отвън, ако е предназначена да обозначи самите нас. Това сочи към фундаментална разлика между преживяването на себе си и всички други преживявания. Такива неща могат да бъдат възприети. Но човек може да ги възприеме и само наполовина; и човек ги възприема само наполовина, ако заключи като този философ: Следователно, азът никога не може да стане обект! Следователно, азът никога не може да бъде наблюдаван! – И това е привидно доста гениално прозрение, когато той продължава, казвайки: Който иска да схване себе си, би трябвало да го носи навсякъде и все пак да присъства със себе си; това би било същото като някой да тича около дърво и да си казва, че ако само тича достатъчно бързо, може да се хване отзад! – Това е сравнението, направено от въпросния философ. И как би могъл някой да не се убеди в неговата достоверност, когато чуе догмата за Аз-а, която никога не може да бъде схваната, подсилена от подобно сравнение! И все пак: всичко се основава единствено на факта, че човек не бива да прави такова сравнение. Защото човек би трябвало да предположи идеята, че не може да наблюдава този Аз. Ако някой искаше да използва сравнението с дървото, би могъл само да каже: Аз-ът не е сравним с човек, който тича около дървото, а най-много с човек, който се увива около дървото като змия; тогава може би би могъл да хване краката му с ръце. Защото Аз-ът е съвсем различен вид обект от...

Всичко останало можем да преживеем . Това е такава обективност, която можем да схванем като съвпадение на субект и обект. Това винаги е било споменавано от мистици от всички епохи, които са говорили на символичен език, в образа на змията, хващаща се за себе си, захващаща собствената си опашка. Тези, които са използвали този символ, са били наясно, че в обекта пред тях, въпреки това, гледат себе си.

В този пример можем да видим как преминаваме от просто усещане и възприятие на това, което е непосредствено пред очите ни, което може да влезе в дисхармония само със сетивното тяло, към това, което действа не само в просто усещане, в просто възприятие, но и в интелектуалната или емоционалната душа. Където трябва да обработваме мислите навътре, което вече е далеч по-малко подвластно на волята, не само обикновените образи представляват пречка, а нещо съвсем друго, нещо, което предлага съвсем различни съпротиви и което не може да бъде разпознато от мислене, което не преследва крайните си последици. Тук имаме пример за това как човек може да се заплете в логика, която не осъзнава, че е само негова собствена логика, а не логика на фактите. Логика на фактите може да съществува само ако поддържа контрол върху взаимодействието на интелектуалната душа с етерното тяло, тоест ако овладеем етерното тяло. Така всъщност онези патологични прояви на нашия психичен живот, които се проявяват предимно като нарушения във връзката на идеите, се оказват причинени от факта, че нашето етерно тяло не ни възприема като

може да служи като здравословен инструмент за изразяване на нашата интелектуална душа.

Но сега можем да се запитаме: Ако вече сме предразположени към това етерно тяло, което възпрепятства развитието на интелектуалната душа, какво друго можем да кажем, освен че причините за такъв душевен живот, който прогресира от обикновена грешка към лудост, се крият в нещо, върху което нямаме контрол? В известен смисъл, нещо ни се изправя точно в такъв пример, ако наистина го разберем, нещо, което многократно е било подчертавано тук и което много от нашите съвременници – дори най-просветените – смятат за фантазия. Виждаме, че по много специфичен начин нашето етерно тяло ни играе номера, че вместо да позволи на интелектуалната душа спокойно да продължи и да работи, за да могат да бъдат завършени преценките, то ни хвърля препятствия; така че вместо да кажем: Тук сме безсилни и не можем да продължим по-нататък! – сега стигаме до хаотична, изкривена преценка. Виждаме, че нашата преценка, която произтича от интелектуалната душа, се заплита с това, което нашето етерно тяло смесва с нея. Странно, ние вярваме, че притежаваме външна физическа същност, но въпреки това дейността на това етерно тяло се смесва – сякаш е нещо подобно – с дейността на нашата интелектуална душа. Как може да се обясни това?

Ако човек борави само с думи, може да посочи наследствени предразположения и т.н. Това правят онези, които поради определен навик на мислене са неспособни логически да обмислят психологическото. Но философите, които мислят...

Някои могат да кажат за живота на душата: Това, което в този случай се проявява като перверзност, като хаотично объркване на душата, не може да произтича от просто физическа наследственост. – И сега виждаме един много обсъждан съвременен философ на нашето време, който, основавайки се на обичайния си начин на мислене, използва любопитен термин, за да опише това, което се случва в нас и въпреки това не е просто физическо. Може да се каже, че е очарователен термин, ако не беше сериозната наука, за която става дума, когато *Вундт* казва: Там сме въведени в тъмната безкрайност на развитието! – Всеки, свикнал да мисли научно, е странно поразен, когато срещне такава фраза от философ, който сега се смята за известен по целия свят. Сравнете това с това, което духовната наука има да каже, в което тя се представя в наше време с истина, която често сме сравнявали с друга истина, която великият естествен философ *Франческо Реди* за първи път формулира през 17 век в различна област: твърдението: Живите същества могат да възникнат само от живи същества! Като издига това твърдение в по-висша сфера, духовната наука демонстрира истинността на твърдението: Духовно-психичното може да възникне само от духовно-психичното! Това не ни връща към чисто физическата наследственост, а ни показва, че във всичко физическо действа духовен елемент. И ако контраефектите на етерното тяло върху интелектуалната душа са твърде големи, тогава трябва да приемем за правдоподобно, че нещо подобно на нашата интелектуална душа е подготвило и оформило нашето етерно тяло; само че го е подготвило зле. Следователно, ако днес открием грешка в нашата интелектуална душа, тогава

със сигурност можем да поправим грешката, така че тя да не се разпространи във физическото тяло. И категорично не бива безразсъдно да вярваме, че всеки афект задължително причинява заболяване. Никой не може да стои по-твърдо на тази позиция от самата духовна наука, че е безсмислено просто да се приписва на някакво външно влияние, когато този или онзи човек е полудял или е побъркан. Но от друга страна, трябва да сме наясно, че въпреки че нямаме власт над етерното си тяло, то въпреки това се разкрива, по начина, по който ни се изправя, като проникнато и импрегнирано със същите закони на грешката, които ни се изправят днес като просто грешка, и че ние се разболяваме, когато видим грешката, въплътена в етерното тяло. Такава грешка не може, в обикновения случай, да се организира веднага в настоящия ни живот между раждането и смъртта. Тя може да го направи само ако се повтаря и се превърне в навик. Защото е нещо съвсем различно, когато многократно натрупваме грешка след грешка в определена посока между раждането и смъртта, когато многократно се отдаваме на определени слабости на мисълта, чувството и волята и живеем с тях между раждането и смъртта. Подчертахме, че в животите между раждането и смъртта има ограничение за предаването на това, което се случва във външното физическо тяло. Когато преминем през портата на смъртта, физическото тяло, с всичките му добри и лоши наклонности, се унищожават и ние вземаме със себе си всичко, което сме подготвили, както добро, така и лошо, в мисъл, чувство и воля. И правейки това...



Докато изграждаме външното си физическо тяло в следващото си съществуване, ние внасяме в него това, което е погрешно, хаотично и слабо в нашето мислене, чувстване и воля в сегашното ни въплъщение.

Ако следователно трябва да се съобразяваме с етерно тяло, което е пречка за нас, тогава можем да кажем: Ако имаме грешка в душевния си живот в настоящето, не можем директно да отпечатаме в етерното си тяло това, което душата е схванала; но когато преминаваме през смъртта, това, което сега е просто грешка в душевния ни живот, има организиращ ефект върху следващото съществуване. Това, което се явява като причина и като определена предразположеност в нашето етерно тяло, не можем да открием в това въплъщение, но можем да го открием, когато погледнем назад към предишно съществуване.

По този начин виждаме, че можем да разберем широк спектър от определени психични заболявания само ако не просто се потопим в мистериозната „тъмнина на безкрайността на развитието“, където нищо не може да бъде замислено, а по-скоро ако трябва да погледнем към по-ранен живот на човека. Дори тази истина обаче не бива да се довежда до крайности; защото трябва да е ясно, че освен придобитите по-рано характеристики, човек носи в себе си и такива, които са наследствени, и че определени характеристики на външното ни същество трябва да се считат за наследени. Това поражда необходимостта от внимателно разграничаване между това как човек живее от съществуване в съществуване и как се проявява като потомък на своите предци.

Дисхармония може да възникне и между-

Виждаме съзнателната душа, която основава нашето самосъзнание, и нашето физическо тяло. Във физическото ни тяло се появяват не само характеристиките, които сме култивирали в предишно въплъщение, но и тези, открити в нашия произход. Но и тук принципът е същият: това, което е активно в съзнателната душа, може да срещне препятствие в действащите закони на физическото тяло. И когато съзнателната душа срещне тези препятствия, тогава възникват всички онези неща, които се проявяват толкова жестоко в определени симптоми на психично заболяване. И тук е областта, която трябва да се търси, където се появяват всички сенчести аспекти на даден орган, когато във физическото ни тяло се очертава фактът, че един орган се откроява над останалите. Ако органите във физическото тяло работят редовно заедно и никой не се издига напред, тогава нашето физическо тяло ще бъде редовен инструмент на съзнателната душа. Няма да открием никаква пречка в него и дори няма да забележим, че притежаваме физическия инструмент на съзнателната душа, точно както здравото око не е пречка за нормалното зрение. Бихме могли да обърнем внимание на случая, разказан от виден съвременен учен-естественик. Един мъж имал помътняване в едното си око. Тази облачност му причиняваше необичайно зрение в това око и особено привечер виждаше нещо като призрачни образувания. Тъй като това влияние на окото му се отразяваше на зрението му, той често имаше усещането, че някой му препречва пътя. Когато подобно влияние на окото се явява като пречка, няма...

Нормално зрение е възможно. Тези частични нарушения могат да се проявят по най-различни начини.

Ако съзнателната душа срещне препятствие във физическото тяло, винаги трябва да проследим това до особената изпъкналост на този или онзи орган. Защото, когато всички органи на физическото тяло работят заедно по нормален начин, то не се съпротивлява на съзнателната душа. Само когато един орган стане особено изпъкнал, забелязваме препятствие, защото тогава срещаме съпротива. Ако нашата съзнателна душа не среща съпротива, тогава изразяваме нашето его-съзнание по обичайния начин. Но ако открием препятствие за тази свободна комуникация с външния свят и не възприемаме съзнателно, че има такова препятствие, тогава възникват мании за величие и преследване като симптоми на действителното, по-дълбоко залегнало заболяване.

По този начин, когато разбираме многостранната природа на човешките същества, можем да осъзнаем хармонията и дисхармонията в човешкия живот. Досега е възможно само да се скицира как протича взаимодействието на тези различни аспекти и как хуманитарните науки могат да внесат ред и разбиране в забележителните резултати, които понастоящем са налични в литературата.

Ако разберем това, ще можем да получим и друго прозрение . Преди всичко, прозрението, че ще възприемаме реалността на вътрешния човек и как външният и вътрешният човек взаимодействат от въплъщение на въплъщение; как в определени недостатъци на външния човек, например в недостатъците на етерното му тяло, излиза наяве само това, което е следствие от слабости и дефекти.

Изучаване на вътрешния живот в по-ранни етапи на съществуване. Това обаче ни показва, че не винаги ще можем да преодолеем твърде големи препятствия чрез вътрешен, регулиран и силен вътрешен живот. Въпреки това, ще можем да го направим в много отношения. Защото, ако в един ненормален вътрешен живот имаме само нещо като съпротива *на* външното срещу вътрешния човек, тогава ще разберем също, че важното е да направим силата на вътрешния човек възможно най-силна. Слаб човек, който не иска да прави резки заключения от мислите си, който не иска рязко да дефинира идеите си, който не се стреми да оформи чувствата си така, че да са в хармония с това, което преживява – такъв човек ще може да предложи само слаб противотежест на съпротивата на външния човек; и ако има предразположения към болести, той неизбежно ще се поддаде в подходящия момент на това, което се нарича психично заболяване. Ситуацията ще бъде различна, ако можем да противопоставим на болния външен аз със силен вътрешен аз; защото по-силният ще надделее! И от това виждаме, че макар не винаги да можем да триумфираме над външните обстоятелства, можем да направим всичко възможно, за да надделеem над един проблемен външен свят, като развиem силен, добре подреден вътрешен живот. И виждаме ползата от това да се опитваме да оформяме чувствата и усещанията си, волята си, по такъв начин, че да не се чувстваме засегнати от всяко малко нещо; да се опитваме да разширим мисленето си отвъд по-голямата картина; да не търсим просто най-очевидните насоки на мислене.

а по-скоро нека се потопим в най-фините разклонения на мисълта и ако внимаваме да оформим желанията си по такъв начин, че да не искаме невъзможното, а по-скоро да действаме в съответствие с фактите, дори ако развием силен вътрешен живот, все пак може да достигнем граница; обаче, ще сме направили всичко възможно, за да надделеem над всяка външна съпротива отвътре.

Така виждаме какво означава, когато човек култивира вътрешния си живот по съответния начин. В днешно време малко се разбира какво означава „култивиране на вътрешния живот“. В подобни случаи вече беше споменато, че днес се отдава голямо значение, например, на гимнастиката, ходенето и усилените тренировки на физическото тяло. Няма да се каже нищо за посочения тук принцип. Тези неща могат да бъдат здравословни. Но със сигурност не водят до добър край, ако човек се фокусира единствено върху външния човек, сякаш е машина, ако изпълнява упражнения, насочени към чисто физиологично укрепване. В гимнастиката не бива да се правят упражнения, предназначени да укрепят този или онзи мускул в частност; по-скоро трябва да се внимава да изпитваме вътрешна радост във всяко упражнение, да черпим импулса за всяко упражнение от вътрешно чувство за благополучие. Импулсите за упражненията трябва да произлизат от душата. Учителят по гимнастика например трябва да може да съчувства на чувствата на индивида, разбирайки как душата изпитва това или онова чувство за благополучие, когато изпълнява определено упражнение. Тогава укрепваме душата; в противен случай

Нека укрепваме само тялото, докато душата може да остане възможно най-слаба. Всеки, който наблюдава живота, ще открие, че упражненията, предприети от тази гледна точка, имат лечебен ефект и допринасят за нещо съвсем различно за човешкото благополучие, отколкото упражненията, предприети сякаш човекът е просто анатомичен апарат.

Връзката между психическия и физическия живот става ясна само чрез внимателно изследване на духовната наука. Всеки, който вярва, че физическото може да предложи компенсация за умственото усилие, пропуска нещо съществено. Тези, които изучават духовната наука, знаят например, че могат да се изтощят невероятно много, когато са принудени да преподават на някого някаква истина и след това трябва да слушат този човек да говори, някой, който все още не може да я формулира правилно, който все още не може да формира правилни ментални образи. В такъв случай духовният учен изпитва дълбока умора; докато например, когато провежда обширни изследвания в духовните сфери, изобщо не се появява умора; това може да продължи безкрайно. Това е така, защото слушането включва физическо посредничество, с физическия мозък в действие; докато духовното изследване, макар и да протича на по-ниските нива, също изисква сътрудничеството на физическите органи; но колкото по-високо се простира, толкова по-малко се изисква от тях и толкова по-малко е изморително. Когато външният човешки елемент вече не е нужно да допринася, тогава това, което наричаме изтощение или умора, вече не се случва.

бихме могли да го наречем така. Тук виждаме едновременно, че трябва да се прави разлика в умствената дейност; че е различно, когато умствената дейност има своя импулс в самата душа или когато е стимулирана отвън. Това е нещо, което винаги трябва да се има предвид: че в етапите на развитие на човека винаги се случва това, което съответства на вътрешните импулси.

Нека вземем един момент, който винаги е бил подчертаван и който можете да прочетете в краткия труд „Образованието на детето от гледна точка на духовната наука“. Там се посочва, че до седемгодишна възраст детето във всичко, което прави, чувства предимно импулса да го изпълнява чрез имитация; че след това, в периода от смяната на зъбите до пубертета, неговото развитие се характеризира с това, което може да се нарече: следване на авторитет или следване на това, което ни впечатлява чрез примера на друг човек. Нека приемем, че не се обръща внимание на това; напротив, грехът се извършва в това, че импулсът на душата е насочен към имитация до седемгодишна възраст и към подчинение на авторитета в периода от седемгодишна възраст до пубертета. Ако това не се вземе предвид, външната физичност, вместо да се развие в нормален инструмент за душата, ще се развива неравномерно и тогава душата вече няма да има възможност в следващите епохи на човешкото развитие да действа и да взаимодейства с неравномерен външен свят по правилния начин. Тогава виждаме, когато човек навлезе в нов етап в повратни моменти от живота си, че до известна степен член на

Хората могат да изостанат в интелектуалното си развитие, ако това правило не се спазва. И лесно би се установило, че нищо друго не е в основата на това, което обикновено се проявява като младежка идиотия, *dementia praecox*, освен неспазването на тези закони. Чрез пренебрегването на правилните предписания в по-ранни епохи възниква дисхармония във взаимодействието между външния и вътрешния човек, проявяваща се като това, което е известно като младежка идиотия, *dementia praecox*, като симптом на забавено подражание. Тогава става ясно, че несъответствието в това, което духовната наука ясно разграничава, е в много отношения причина за аномален психически живот. По подобен начин, в това, което се случва към края на живота като възрастова парализа, отново виждаме липса на хармония между вътрешния и външния човек, причинена от факта, че по време на периода на полова зрялост, докато астралното тяло достигне пълното си развитие, човекът не е живял по такъв начин, че да може да възникне хармония между външния и вътрешния човек.

От това също виждаме, че правилното разбиране на човешката природа може да хвърли светлина върху това, което бихме могли да наречем природата на грешката и лудостта. И дори да сме открили само повърхностна връзка, дори да не можем да кажем, че грешката, доколкото тя принадлежи на нормалния психически живот, може да проникне във външния живот, дори в неговите проявления, все пак трябва да кажем, че за разлика от това, по-успокояващият аспект е важен закон, а именно, че чрез развитието на силна логика, по—



, както емоционално , така и волево, ни укрепват срещу задръжките, които могат да възникнат от външния свят. По този начин, духовната наука, може би не винаги, но обикновено, ни предлага възможността да изключим господството и върховенството на външния свят. Важно е, като култивираме и укрепваме вътрешното си „аз“, да го укрепим и срещу господството на външния свят. Духовната наука ни предоставя лекарство в това отношение. Следователно, именно духовната наука многократно подчертава важността на развиването на подредени мисловни процеси и правилен умствен живот, на това да не спираме по средата на мислите си, а последователно да ги обмисляме до техния край. Това е било подчертавано многократно от различни гледни точки. Следователно, духовната наука, със своето строго изискване да оформя вътрешния си живот по такъв начин, че да изглежда вътрешно дисциплиниран и хармоничен, сама по себе си е лекарство срещу надмощието на патологичната физичност. И човечеството може да победи патологичните предразположения, ако отвъд физическата слабост и деформации е способно да разпространява светлината на здрава воля, здраво чувство и самодисциплиниран ум. Това често не е добре дошло послание днес. Въпреки това е от съществено значение за нас да разберем настоящето. И затова можем да кажем: духовната наука дори ни предлага утеха: че в духа, ако наистина го укрепим, все още притежаваме най-доброто лекарство за всичко, което може да ни сполети в живота. Чрез духовната наука ние не се учим да теоретизираме за духа, а по-скоро се учим да го култивираме в ефективна сила.

да култивираме в себе си, ако се стремим да не останем заседнали в това, към което филистерството толкова лесно се вкопчва: недовършени мисли. Защото само недовършена мисъл е, когато се казва: „Докажете ни това, което казвате за повтарящите се земни животи и така нататък!“ Тя не може да бъде доказана на някой, който отказва да обмисли мислите си докрай; цели истини не могат да бъдат доказани с недовършени мисли! Те могат да бъдат доказани само чрез цели мисли, а цели мисли трябва да бъдат развити в самия човек. Ако разгледате по-подробно това, което сега е дадено като инструкция, ще видите, че то е насочено към едно зло в нашето време: злото на неверието в духа; но че в същото време е насочено внимание към това къде се крият средствата за развиване на неверието във вяра в истинската, мощна духовност. Вярата в разума до голяма степен отсъства от човечеството днес. Следователно, необходимата рационална отвореност за разбиране на истините на духовната наука не винаги е налице. Не бива да се казва с подигравка и ирония, а с известна меланхолия, че това, което една поговорка във „Фауст“ казва за определени хора, би могло да се приложи и към нашето настояще:

Ако имаха философския камък , мъдрецът  
щеше да го няма!

Разумът може да проумее хуманитарните науки, а рационалното разбиране на хуманитарните науки е изцеление, което се простира до самата същност на човек. Между другото, това не е твърдението само на съвременните учени в областта на хуманитарните науки. Винаги е било твърдяно от онези, които...

По начини, различни от тези на днешните хуманитарни науки, те се опитваха да се доближат до духа. Но дори такива хора са слабо разбрани днес. Кой не би се подиграл *на Хегел днес*, именно защото той навсякъде подчертаваше съществуването, ефикасността и необходимостта от разума? Той го подчертаваше толкова силно, че си представяше ефикасността на разума в съвременното човечество по следния начин: „Обичам да си представям този човешки живот като кръст.“ А за Хегел розите на кръста бяха това, което разумът е в човечеството. Ето защо той поставя изречението в началото на едно от своите произведения: „Разумът е розата на кръста на настоящето!“ И вярата в разума ще позволи на кръста да триумфира. Вярата в разума и вярата в дисциплинираното мислене, в хармонизиран живот на чувствата и волята, ще окачат розите на кръста. Следователно можем да кажем: Наистина има известна истина в идеята, че ние имаме в себе си силата да противодействаме на това, което наричаме психични заболявания, поне до определен момент. Ако имаме вяра в хармоничен живот на чувства, който можем да култивираме, в хармоничен живот на воля, който можем да култивираме, и в самодисциплиниран живот на разум, който можем и трябва да култивираме, тогава, култивирайки тези три, ние при всички обстоятелства ще се направим по-силни и по-победоносни в живота. И тъй като Хегел обединява хармоничен живот на чувства и воля, дисциплиниран живот на мисъл и рационален интелект в разума, той прави изявлението – което може да бъде водещ принцип за нас в развитието на нашия вътрешен живот – че разумът трябва да бъде за човечеството розата в кръста на настоящето!

## ЧОВЕШКА СЪВЕСТ Берлин, 5 май

1910 г.

Позволете ми да започна днешната лекция с личен спомен. Той се отнася до едно малко преживяване, което имах като много млад човек, едно от онези неща, които, макар и на пръв поглед незначителни, въпреки това могат да създадат красиви спомени през целия живот. Като много млад човек веднъж посетих лекция по литературна история. Лекторът започна курса си с разглеждане на интелектуалния живот по времето *на Лесинг* и възнамеряваше да въведе поредица от наблюдения, които да ни водят през литературното развитие на втората половина на 18-ти и част от 19-ти век. И той започна с думи, които можеха да направят дълбоко впечатление. Той искаше да характеризира основната черта, която навлезе в литературния интелектуален живот по времето на Лесинг, като каза: „Художественото съзнание придоби естетическа съвест.“ - Ако след това някой се опита да заключи от казаното от него какво всъщност е имал предвид с това твърдение - няма да обсъждаме валидността на това твърдение - то беше приблизително следното: Във всички художествени съображения и във всички намерения на художествените постижения, които последваха начинанията на Лесинг и други съвременници, влезе най-дълбоката сериозност, чрез която те не просто направиха изкуството нещо.

Те искаха изкуството да бъде нещо, което стои като придатък на живота, нещо, което съществува само за да добави нещо към различните други удоволствия на живота; по-скоро искаха да направят изкуството нещо, което трябва да се интегрира в развитието на всяко достойно човешко съществуване като необходим фактор. Да издигнат изкуството до сериозен и достоен въпрос на човечеството, нещо, което има глас в хора, в който се обсъждат великите, плодотворни дела на човечеството – това беше целта на умовете, започнали онази епоха. Това е имал предвид този литературен историк, когато е подчертал: Естетическата съвест навлиза в художествения и поетичния живот.

Защо подобно твърдение би могло да има смисъл за душа, която желае да се вслуша в загадките на битието, отразени в този или онзи човешки ум? Такъв израз би могъл да придобие смисъл, защото понятието за изкуство би трябвало да бъде облагородено, като бъде надарено с термин, чието значение за цялото човешко съществуване, за цялото човешко достойнство и съдба, би могло да бъде извън съмнение. С термин би трябвало да се утвърди сериозността на художествената дейност, термин, чието значение, така да се каже, изключва всякаква дискусия. И има нещо в това, когато говорим за онези преживявания на душата, които обозначаваме с термина „съвест“, имащи значение в даден въпрос, защото по този начин искаме, така да се каже, да издигнем въпросните въпроси до сфера, в която те са облагородени. Тоест, с други думи: Човешката душа усеща, когато се използва терминът „съвест“,

Изразява се, че се засяга нещо от най-ценния аспект на човешкия духовен живот, нещо, което би липсвало в този духовен живот, ако не беше налице. И колко често е било казвано, за да се характеризира великата и значима природа на това, което се обозначава с думата „съвест“ – независимо дали другият го разбира преносно или буквално: Това, което се обявява като съвест в човешката душа, е гласът на Бог в тази душа. И едва ли ще се намери човек, колкото и нежелаещ да е да размишлява върху повисши духовни въпроси, който да не си е изградил някаква представа за това, което обикновено се нарича „съвест“. Всеки има горе-долу същото усещане: Каквото и да е то, това е глас, който с неоспорима сила взема решения в отделното човешко сърце за това кое е добро и кое е лошо или зло; за това какво трябва да се направи, за да може човек да бъде в мир със себе си, и какво трябва да се пропусне, за да не стигне човек до точката, в която в известен смисъл трябва да се отнася към себе си с презрение. Следователно можем да кажем: Съвестта се явява на всяка отделна човешка душа като нещо свещено в човешката гръд, като нещо, за което е сравнително лесно да се формира някакво мнение. Въпросът обаче изглежда различен, когато разгледаме малко човешката история и човешкия интелектуален живот. Кой, когато обмисля такъв интелектуален въпрос и се стреми да го види по-дълбоко, не би се огледал малко около онези, които предполагат знание за него?

Може ли човек да попита философите? Въпреки това, той вероятно би се сблъскал със същия проблем с такъв въпрос, както и с толкова много други въпроси, отнасящи се до човечеството: обясненията на съвестта, открити сред различните философи, се различават значително, поне привидно, въпреки че винаги съдържат повече или по-малко неясна сърцевина, която е еднаква навсякъде. Но това не би било най-лошото. Всеки, който би искал да положи истинско усилие да попита различните философи от древността и новото време какво разбират под съвест, би открил, че ще получи много доста красиви твърдения – а също и много доста трудни за разбиране твърдения – но че няма да намери нищо наистина убедително, което да може да изрази напълно и недвусмислено това, което чувства: това е съвестта! Това обаче би надхвърлило обхвата на тази дискусия днес, ако ви представя антология на казаното през вековете от самите философски лидери на човечеството като различни обяснения на съвестта. Може да се посочи, че от около първата третина на Средновековието нататък, а след това и през цялата средновековна философия, винаги когато се е обсъждала съвестта, се е казвало, че съвестта е сила на човешката душа, способна да прави директни изявления за това какво човек трябва и какво не трябва да прави. Но – както казват например философите от Средновековието – има нещо друго, което стои в основата на тази сила в човешката душа, нещо дори по-fino от самата съвест. За това говори една фигура, чието име вече е споменавано тук няколко пъти, *Майстер Екхарт* ...

че съвестта се основава на една много малка искра, която е поставена в човешката душа като нещо вечно и която, когато бъде чута, разкрива с неустоима сила законите на доброто и *злото* .

Когато след това навлезем в съвременната епоха, отново откриваме голямо разнообразие от обяснения за съвестта; сред тях някои, които трябва да направят особено впечатление, защото ясно носят безпогрешния белег на това, че не успяват да изразят пълната сериозност на онзи вътрешен глас на Бог, който наричаме съвест. Има философи, които казват, че съвестта е нещо, което човек придобива, като попива все повече и повече житейски опит в душата си, като преживява все повече и повече от това, което е полезно, вредно, усъвършенстващо и т.н., или не. И от тази сума от преживявания се формира, така да се каже, преценка, която след това казва: Прави това, не прави онова! – Има и други философи, които от своя страна са отдали най-високата почит на съвестта, която е възможно да ѝ се отдаде. Сред тези последни фигури е великият немски философ *Йохан Готлиб Фихте*, който, когато е искал да посочи фундаменталния принцип на цялата човешка мисъл и битие, е имал предвид предимно човешкото „аз“, но не и преходното, лично „аз“, а по-скоро вечното ядро в човечеството. Той също така е посочил, че най-висшето нещо, което човек може да изпита в себе си, е съвестта. И той изрично заяви, че човек не може да изпита нищо по-висше от осъждането в себе си: „Трябва да направите това, защото е против съвестта ви.“



погрешно да не се прави това. Що се отнася до величието и благородството на преценката, не може да се отиде отвъд това. И ако Фихте е именно философът, който от всички философи най-силно е подчертал силата и значението на човешкото аз, тогава е характерно, че той отново определя съвестта като най-значимия импулс в човешкото аз.

Въпреки това, колкото повече напредваме в днешно време и колкото повече мисълта се доближава до фундаментално материалистичен характер, толкова повече откриваме, че съвестта – не за човешките гърди или сърце, а със сигурност за мисленето на повече или по-малко материалистично настроени философи – е силно омаловажена в своето величие. Това ще бъде илюстрирано само с един пример.

През втората половина на 19-ти век е живял философ, който по отношение на благородството на душата, хармоничното човешко чувство и широкото си схващане със сигурност е принадлежал към най-добрите и блестящи личности. Днес той почти не се споменава: имам предвид *Бартоломю Карнери*. Ако разгледате неговите трудове, ще откриете, въпреки благородството на мисълта му и широкото схващане на характера му – защото е бил изцяло повлиян от материалистичния начин на мислене на своя век – че той е характеризирал съвестта по следния начин: Какво можем да си представим като съвест? Тя по същество не е нищо друго освен сбор от навици и заучени преценки, които сме усвоили в ранната си младост, които са ни били внушени чрез образованието.

и живот, за който вече не сме напълно наясно. От нашите вкоренени навици, то говори: „Трябва да правиш това – не трябва да правиш онова!“ Така целият обхват на съвестта тук се свежда до външни житейски преживявания и навици, по-специално до най-тясно дефинираните. Всъщност други, дори по-материалистични философи от 19-ти век, отиват още по-далеч. И в това отношение е интересно писанието на философ, който в средния си период е оказал голямо влияние върху Фридрих Ницше: *Пол Рий*. Той е написал трактат за произхода на съвестта. Интересен е не защото човек би могъл да се съгласи дори с едно-единствено изречение, а като симптом на възгледите на цялото ни време. В него той заявява, грубо – нека сме наясно, че когато нещо трябва да се каже накратко и да се представи с няколко остри реда, то неизбежно ще бъде донякъде изкривено в някои детайли – че човечеството се е развило по отношение на всички качества, включително съвестта. Първоначално хората изобщо не са имали нищо, което наричаме съвест. Това е просто предразсъдък и един от най-силните, ако смятате съвестта за нещо вечно. Първоначално нещо като глас, който ни казваше: „Ще направиш това – няма да направиш онова!“ – глас, който наричаме съвест – според Пол Рий – просто не е съществувал. Но това, което се е развило, е това, което бихме могли да наречем порив за отмъщение. Това е било най-първичното нещо. Ако нещо е било направено на някого, се е развивал порив за отмъщение, желанието да се отплати за това, което му е било направено. И

Поради усложняването на житейските обстоятелства се стигна дотам, че в социалните групи отмъщението беше делегирано на властите, на които беше поверено неговото изпълнение. Така хората свикнаха да вярват, че всяко действие, което вреди на друг, трябва да бъде последвано от нещо, което преди се наричаше „отмъщение“. Това доведе до преценката, че определени действия с тежки последици трябва да бъдат балансирани с други действия. И от по-нататъшното развитие на тази преценка възникна връзка между определени чувства, които човек може да изпитва, когато е извършено действие, или дори когато е изкушен да действа. Хората са забравили, че стремежът към отмъщение първоначално е бил жив; това се е затвърдило в чувството, че действие трябва да последва като компенсация за вредоносно деяние. Така хората сега вярват, че говори „вътрешен глас“, докато в действителност това е само вътрешно прикрит глас на стремежа към отмъщение. - Тук имаме краен случай, краен, защото такъв конфликт изобразява съвестта като пълна илюзия.

Но от друга страна, трябва да признаем, че онези, които твърдят, че съвестта е нещо, което винаги е съществувало като факт, откакто е имало хора на Земята, че тя е, така да се каже, нещо вечно, отиват твърде далеч. Тъй като се допускат грешки както там, където се използва по-духовно мислене, така и там, където съвестта се обявява за чиста илюзия, постигането на разбиране в тази област е много трудно, въпреки че се отнася до ежедневен, но всеобщо свещен въпрос на нашето човешко вътрешно „аз“. Дори чрез

Прегледът на философите разкрива, че дори най-великите от нашите човешки личности някога са възприемали съвестта по различен начин, отколкото днес. С право е посочено от онези, които разбират по-дълбоко тези въпроси, че например в толкова видна фигура като *Сократ* всъщност не откриваме нищо, наподобяващо това, което сега наричаме „съвест“. Защото, ако кажем, че съвестта е глас, който говори дори в гърдите на най-наивния човек, глас, който сякаш с божествен импулс казва: „Това трябва да правиш! Това трябва да се въздържа от правене!“, тогава твърдението, направено от Сократ и впоследствие предадено на *Платон*, изглежда малко по-различно. И двамата твърдят, че добродетелта е нещо, което може да се научи, нещо, което може да се научи. Следователно Сократ има предвид, че ако човек формира ясни понятия за това какво трябва или не трябва да прави, тогава чрез учене, чрез познание за добродетелта, той може постепенно да стигне до добродетелно поведение. Всеки, който се придържа към съвременната концепция за съвест, може да възрази: Това би било доста ужасно, ако човек трябва да чака, докато научи кое е добро или лошо, за да действа добродетелно. Съвестта е нещо, което говори с много по-елементарна сила в човешката душа – и говори отчетливо в отделни случаи много преди да сме си изградили по-висши представи за това какво е добро и зло, преди да сме усвоили каквато и да е морална доктрина. А съвестта е нещо, което носи известен мир на човешката душа, когато човек може да си каже: Ти си направил нещо,

с което можете да се съгласите. Би било ужасно – както биха казали някои – ако първо трябваше да научим много за природата и характера на добродетелта, за да стигнем до съгласие относно действията си. Следователно можем да кажем: Философът, на когото гледаме като на мъченик на философията, който облагороди и увенча философското си дело със смъртта си, Сократ, ни представя концепция за добродетел, която е трудно да се съгласува със съвременната концепция за съвест. И дори сред по-късните гръцки мислители все още се казва, че човек може да се усъвършенства в добродетелта чрез учене; което би противоречало коренно на изначалната, елементарна сила на съвестта.

Как е възможно такава благородна и на пръв поглед внушителна фигура като Сократ всъщност да не е познавала понятието за съвест, което имаме днес, въпреки че, когато се обърнем към Сократ, както Платон го представя като събеседник, усещаме, че думите му излъчват най-чистия морален смисъл, най-висшата добродетел? Това произтича не от друго, а от факта, че дори онези понятия, идеи и вътрешни преживявания на душата, които хората днес чувстват като вродени, самите те са били придобити от човешката душа с течение на времето. Всеки, който се задълбочи в интелектуалния живот на човечеството, ще открие, че понятието за съвест и чувството за съвест не са били налице в древността – дори сред гръцкия народ – по същия начин, както се възприемат и усещат днес. Понятието за съвест наистина е *възникнало* , но не лесно.

Чрез външен опит и външна наука човек може да научи нещо за произхода на съвестта, както се е опитал Пол Рий; но човек трябва да насочи светлината по-дълбоко в човешката душа.

Тази зима сметнахме за задача на тези лекции да хвърлят по-дълбока светлина върху структурата на човешката душа, използвайки светлината, почерпена от развитието на човешката душа към по-високи когнитивни способности. Всички аспекти от живота на душата са представени такива, каквито се виждат пред отвореното око на виждащия, око, което не само възприема външния свят на сетивата и придобива знания за него, но и гледа зад завесата на сетивата в сферата, където се намират истинските корени на сетивата: в духовните дълбини на този свят. Обратно, многократно е подчертавано – например в лекцията „Какво е мистицизъм?“ – как отвъд това, което ни се струва в ежедневието като живот на душата ни, ясновидското съзнание ни води в по-дълбоки области на душата. Вярваме, че вече можем да различим по-дълбоки дълбини в обикновения живот на душата, когато погледнем в себе си и се сблъскаме с нашите преживявания на мисълта, чувството и волята. Въпреки това, беше посочено, че това, което душата ни възприема в будно състояние, е по същество само външната повърхност на това, което е истински духовно. Точно както трябва да погледнем зад завесата на съществуването, ако искаме да открием неговите основни принципи, зад това, което ни показват очите ни, което ушите ни ни позволяват да чуем, което умовете ни ни позволяват да възприемаме чрез мозъка, така трябва да погледнем и зад нашето мислене –

За да погледнем отвъд причините за това, което имаме вътре в себе си като обикновен психически живот, ако искаме да знаем истинските причини, духовните основи на собствения си живот, трябва да се вгледаме в чувствата, емоциите и желанията си .

Изхождахме от такива перспективи, за да осветлим многообразните разклонения на човешкия психичен живот. Стана ни ясно, че този човешки психичен живот трябва да се разглежда в три отделни сфери – обърнете внимание, не казвам „отделими сфери“! Сетивната душа ни се разкри като най-нисшият член на психическия живот. В човек, който все още е изцяло отдаден на своите импулси, желания и страсти, който все още не е успял да пречисти и изчисти своите афекти и страсти и да стане господар над тях от вътрешността на своето его, говорим за сетивната душа като имаща преобладаващо влияние. Когато човек след това става все по-голям господар над импулсите, желанията и страстите, ни се разкрива един по-висш член на душата: интелектуалната или емоционалната душа. В нея това, което живее в човека, се проявява като чувство за истина, като състрадание към другите хора и други подобни. Интелектуалната душа се развива от сетивната душа. И най-висшият член на душата, към който човек може първоначално да се стреми – в бъдеще той ще развие още по-висши членове – ние нарекохме съзнателна душа. Докато в сетивната душа човек реагира на външни впечатления със своите импулси и страсти, в емоционалната душа той се издига до състояние на дълбоко разбиране, без да разчита единствено на импулси и страсти.

Да се вслушва в страстите , да откликва на впечатленията на света. Когато пречисти своите импулси, желания и страсти, интелектуалната душа се развива. Когато след това отново се обърне към външния свят с това, което е победила в себе си, когато вътрешно е придобила идеи, за да разбере света, и си каже: Моите идеи и понятия са там, за да направят света разбираем за мен – когато той, така да се каже, отново излезе от себе си, за да придобие осъзнаване за това, което съществува там, в света, тогава той се издига до съзнателната душа.

Какво е това, което си проправя път нагоре през тези три душевни члена в човешката душа? – Това е човешкото его, онази обединяваща точка на човешката вътрешност, чрез която всичко се държи заедно, която, така да се каже, свири на три струни от душевния живот, карайки ги да резонират заедно по най-разнообразни начини , консонантно или дисонантно. Тази вътрешна сила, която се утвърждава чрез повторно свързване на понятията с нещата от света, ние наричаме човешко его, което присъства и в трите душевни члена като вътрешен артист, свирещ върху същността на човешката душа като на три струни. Но това, което виждаме като вид вътрешна игра на егото в нашите душевни членове, се е развило само постепенно. Всъщност цялата природа на съвременното съзнание се е развила само постепенно. И най-добре разбираме как това човешко съзнание и съвременният човешки душевен живот са се развили от първични времена, ако посочим малко какво може да стане човечеството в бъдеще и какво вече е...



днес той може да стане, ако развие душата си от съзнателната душа в това, което можем да наречем висше, визионерско съзнание.

Обикновената съзнателна душа ни позволява да разберем само външния свят, който е в контраст със сетивния живот. Ако човек желае да проникне зад завесата на сетивния свят, той трябва да развие душевния си живот на по-високо ниво, трябва да продължи това развитие в себе си. Тогава той има дълбокото преживяване, че съществува такова нещо като пробуждане на душата, нещо сравнимо в по-нисшата сфера на душата с операцията, извършена върху човек, роден сляп, който преди това не е познавал нищо за светлина и цвят, а впоследствие вижда как светлят, цветен свят нахлува. Така е и с онези, които чрез подходящи методи довеждат душата си до по-високо ниво на развитие и след това преживяват момента, в който това, което иначе е безименно в нашата среда, но което винаги ни заобикаля, навлиза в душевния ни живот като богатство от същества и реалности, защото сме придобили нов орган.

Когато човек съзнателно развие такова ясновидство чрез обучение, той отнася цялото си „аз“ със себе си в това ясновидство; тоест, той се движи в духовните същности и факти, които са в основата на нашия сетивен свят, точно както се движи между маси и столове в сетивния свят. Това, което го е водило като предишното му „аз“ през сетивната душа, интелектуалната душа и съзнателната душа, той го отнася със себе си в по-висша сфера на човешкия духовен живот.

Нека сега се откажем от ясновидското съзнание -

Битието, което е осветено и запалено от човешкото его, погледът се връща отново към обикновения душевен живот. Човешкото его живее в три душевни члена по различни начини. Ако имаме човек, който живее изцяло в импулсите, желанията и страстите, които възникват в неговата сетивна душа, без той всъщност да прави нещо, за да допринесе за тях, тогава казваме: той е предаден на своята сетивна душа и егото е все още много слабо активно в него. В този случай егото няма особена сила; то следва, така да се каже, импулсите, желанията и страстите на сетивната душа. Можем да кажем: В рамките на тези сили, които, подобно на океанските вълни на душата, излизат от сетивната душа, егото стои там като слаба светлина и е все още до голяма степен безсилно срещу вълната от импулси и желания. Егото работи по-свободно и самостоятелно в интелектуалната душа или емоционалната душа. Тук индивидът се разкрива повече, защото интелектуалната душа може да се развива само като преработва вътрешно това, което преживява в своята сетивна душа, в рамките на спокоен, вътрешен живот. В интелектуалната душа индивидът достига до своето его, тоест до себе си. Егото става все по-сияйно и след това достига пълна яснота, така че индивидът може да си каже: Разбрах себе си! Стигнах до истинско самосъзнание! Егото може да постигне тази яснота само в съзнателната душа. Там настъпващата сила на егото става очевидна, когато се издигнем от сетивната душа през интелектуалната душа до съзнателната душа.

Ако обаче човек може да се развие отвъд съзнателната душа в своето его, за да стане ясновидец -

, че егото се издига до висшите членове на душата, ще ни бъде разбираемо и когато виждащият, поглеждайки назад към еволюцията на човечеството, ни казва: Точно както егото се издига до висшите членове на душата, така и то е влязло в сетивната душа от подчинен член на човешката природа. Вече посочихме как цялостта на човешкото вътрешно същество – сетивната душа, интелектуалната или емоционалната душа и съзнателната душа – се развива в рамките на цялостта на човешките обвивки, които наричаме физическо тяло, етерно тяло и астрално или сетивно тяло. Не би ли трябвало тогава да изглежда разбираемо, когато духовната наука ни показва, че егото, преди да се издигне нагоре през сетивната душа до съзнателната душа, всъщност е било активно в подчинените, по-малко духовно развити членове на човешкото същество, във външните човешки обвивки? Преди егото да съществува в сетивната душа, то е било активно в сетивното тяло; дори по-рано, в етерното тяло и физическото тяло. Там то е било по-скоро его, което е насочвало и ръководило човешкото същество отвън. Ако искаме да си съставим представа за тази дейност, можем да кажем нещо подобно: Когато имаме човешкото същество пред себе си в неговите три обвивки, виждаме егото активно, водещо и насочващо човека. Но на този етап човешкото същество все още не е способно да каже „аз“ на себе си, все още не е способно да намери своя същностен център в себе си. Там стигаме до его, което все още царува в мрака на телесния живот. Но нека сега зададем въпроса: Дали това его, което е царувало в човека в това първично минало и е изградило външната физичност, всъщност е непълно?

Да помислим за нещо по-подобно на аз-а, който носим в душите си днес?

Днес ние разглеждаме егото си като истинската вътрешна фокусна точка на нашето същество, тази, която ни дава вътрешния ни живот като човешки същества и която може да бъде усъвършенствана безкрайно в бъдеще чрез култивация. Виждаме в него олицетворение на нашата човешка същност и едновременно с това това, което гарантира нашето човешко достойнство. Дали тогава то е било по-малко съвършено, отколкото е сега в нас, когато още не сме възприемали това его, когато то все още е действало в нас от тъмните духовни сили на света? Само някой, който желае да мисли чисто абстрактно, би могъл да каже това.

Ние гледаме например на физическото си тяло като на нещо, което е било образувано в далечното минало от духовния свят, но въпреки това е трябвало да съществува, за да може душата да живее в него. Само материалистичният ум би могъл да повярва, че това физическо тяло не произлиза от духа. Но по този начин ние също така гледаме на нещо, което като духовно творение е трябвало да предшества това, което сега наричаме наш вътрешен живот. Защото нашият вътрешен живот трябва да пребивава в тяло по време на земното ни съществуване и това тяло е трябвало да бъде подготвено предварително. Дори ако разглеждаме тялото само външно, трябва да си кажем: Какво чудо на съвършенството е това човешко тяло! Всеки, който, дори като анатом или физиолог, погледне човешкото сърце в неговата чудна структура, ще каже: Какво е целият човешки интелект, какво е цялото техническо умение, в сравнение с това, което ни се представя като мъдрост в структурата на човешкото сърце!

Какво е цялото ни инженерство, което изгражда мостови скелета и други подобни, в сравнение със структурата на човешката бедрена кост, която ни се представя като чудесна рамка от възвратно-постъпателни греди, когато я гледаме през микроскоп! Чиста, неизмерима арогантност е човечеството да вярва, че е постигнало дори и най-малката степен на това, което е присъщо като мъдрост в структурата на външното физическо тяло. И ако разгледаме вътрешния си живот – нека стигнем само до нашите импулси, желания и страсти – и се запитаем: Как действат те? Какво не правим отвътре, за да подкопаем мъдро организираната структура на тялото си? – тогава всеки, който безпристрастно наблюдава мъдростта на човешката физическа обвивка, ще трябва да каже: Безкрайно по-мъдра е структурата на нашето тяло от това, което носим в себе си, което се надяваме да става все по-съвършено, но което по същество е все още доста несъвършено днес. Но никога не можем да повярваме на нищо друго, дори и да не сме ясновидци, ако просто гледаме безпристрастно това, което е пред очите ни.

трябва ли мъдрата дейност, която е изградила физическата обвивка на човека, за да може тя да бъде обитавана от „аз“, да притежава нещо от същата природа и същност като самото „аз“? Не трябва ли да си представим това, което е работило върху физическите ни тела, като притежаващо „аз“ характер, само че безкрайно по-съвършен „аз“ характер? Трябва да кажем: Нещо, свързано с нашето „аз“, има, чрез изначално,

През цялото време е била изграждана такава структура , структура, която може да бъде обитавана от Аз. Който не иска да повярва в това, може да си представи нещо друго; но може също така да си представи, че човешки дом, построен така, че човешко същество да може да живее в него, не е бил издигнат от човешки ум, а по-скоро е бил сглобен от просто природни сили. Едното е също толкова вярно, колкото и другото, ако се разгледа обективно. Следователно, ние гледаме към първично минало, където духовни същества, с безкрайно свършена самоприрода, са работили върху нашите физически тела и оттам Азът едва си е проправил път до съвременното съзнание. Подобно на подсъзнанието, то е било скрито в тази структура в първобитни времена.

Ако разгледаме това развитие от онова първично минало, когато егото е било, сякаш в тъмната утроба на външните обвивки, вътре в себе си, ще открием, че макар да не е знаело нищо за себе си, то е било по-близо до онези духовни същества, които са изградили нашите обвивки, същества, свързани с егото, но безкрайно по-свършени от самото его. Следователно ще изглежда разбираемо, че визионерското съзнание сочи назад към време, когато човечеството, макар и все още да не е притежавало егосъзнание, е било по-скоро в утробата на самия духовен живот и когато дори днешният душевен живот е бил съвсем различен, още по-близо до душевните сили, от които е възникнало егото. Ако се върнем назад в миналото на човешката еволюция, ще открием в основата на цялото човешко развитие едно първоначално ясновидско съзнание, което не е било осветено от егото, а по-скоро е изглеждало скучно и подобно на сънища; и именно от това съзнание извира човешкото его.

Идеята, че човечеството ще възвърне чувството си за себе си едва в бъдеще, се намира в това първично минало *без себе* си. Ясновидското съзнание обаче е свързано със способността да се възприемат духовни факти и духовни същества в обкръжението ни. Това ни показва духовната наука: преди човечеството да достигне сегашното си състояние на съзнание, то е съществувало в съноподобно ясновидско състояние на ума, където е било по-близо до духовния свят, възприемайки го, макар и само по начин, подобен на този, който се вижда в сънищата. Това е първоначалното състояние на човечеството. Тъй като човечеството все още не е било проникнато от себе си, то все още не е било принудено да остане в себе си, когато възприема нещо духовно. Вместо това, то е възприемало духовното около себе си и е виждало себе си като член на духовния свят; и това, което е правело, все още е притежавало духовен характер в неговото възприятие. Когато е мислило за нещо, то не е било такова, каквото е днес, където хората казват: „Сега мисля!“ – по-скоро това е била мисълта пред него чрез ясновидство. Когато трябваше да развие чувство, той не само трябваше да се вгледа навътре в себе си, но чувството беше нещо, което излъчваше от него, чрез което той се интегрираше в цялата си психическа среда.

Ето как са живели хората от древността по отношение на своите души. И от това подобно на сън, ясновидско съзнание, човечеството е трябвало да се развие, за да стигне до себе си, да намери онзи център, който днес е все още несъвършен, но който ще става все по-съвършен в бъдещето, когато човечеството ще се възнесе със своето его в духовния свят.

Ако сега погледнем назад към онези най-ранни времена на човечеството, използвайки методите, които характеризирахме тук -

Предвид знанието, достъпно за ясновидското съзнание , какво ни казва ясновидецът за изначалното човешко съзнание, например, когато човек е извършил ужасно дело? Ужасното дело не се е представяло като нещо, което човекът е могъл да оцени с вътрешното си същество, а по-скоро го е виждал в цялата му вредоносност и срамота, като призрак пред душата си. И когато чувството за лошото дело се е зародило в душата, последицата е била, че въпросното дело, в цялата му срамота, се е приближавало до човека като духовна реалност. Човекът е бил сякаш обграден от възприятието за злото на своето дело.

След това човечеството постепенно навлезе във време, когато старото, подобно на сън ясновидство избледня и егото все повече се утвърждаваше. Докато човечеството намираще своя център вътре в себе си, старото ясновидско съзнание изчезваше, но самосъзнанието се появяваше все по-ясно. Това, което преди това се е визуализирало като видение за собственото зло дело – а също и за собственото добро дело – се премести вътре. Това, което човек преди това е възприемал ясновидски, сякаш се е отразило вътре.

Какви бяха тези фигури, които човекът зърна в съновидното си ясновидство като духовни еквиваленти на своето злодеяние? Те бяха това, което духовните сили на обкръжението му му показаха като нещо, чрез което той беше нарушил и разрушил световния ред. Това по същество не беше вредно въздействие в истинския смисъл на думата; то беше благотворно. Това беше, така да се каже, противодействие на боговете, които искаха да издигнат човека, като му покажат ефекта от действията му, като по този начин му дадат възможност да разбере вредните последици.



да елиминира последствията от деянието си. Макар че със сигурност беше нещо ужасно, когато ефектът от лошо деяние стоеше пред човек, това беше по същество лечебен ефект на основата на света, от която самият човек се появи. Когато дойде време човекът да намери своя център на аз-а в себе си, това възприятие се интернализира и се появи като ефект от деянието му, отразен вътре. Когато нашето его се появи за първи път, то първоначално е слабо в сетивната душа и човекът трябва бавно да се издигне, за да доведе егото постепенно до съвършенство. Нека се запитаме: Какво би се случило в момента на развитие, когато ясновидското възприятие за действията на човек изчезна отвън, ако нещо не беше възникнало вътрешно във все още слабото его, нещо, което едновременно се появи като контраобраз на онзи благотворен ефект, който преди това се беше появил пред човека, когато той ясновидски възприе ефекта от деянието си?

Човекът би притежавал слабото си его; но би бил мятан напред-назад в своята сетивна душа от собствените си страсти, като в безгранично, бурно море. Какво се е появило от външния свят във вътрешния свят в този велик момент от световната история? Ако това е бил великият световен дух, който като благотворна контрамярка е представил вредния ефект от едно действие на ясновидското съзнание, показвайки на човека какво трябва да поправи, тогава именно този световен дух впоследствие се е разкрил като мощна сила в човека, когато самото его е било все още слабо. Така, някогашният ясновидец...

Говорещият световен дух поглежда назад към човешката вътрешност по отношение на това, което е имал да каже за коригирането на нарушения световен ред. Егото е все още слабо. Но световният дух бди над това его; и се чува като нещо, което стои винаги бдително над егото и съди това, което егото все още не е могло да прецени. Зад това слабо его стои нещо като отражение на могъщия световен дух, който преди, в ясновидско съзнание, е показвал на човешкото същество резултата от своите действия.

Така, с избледняването на древното ясновидство, човекът възприемал само отражение в себе си на това, което самият световен дух е работил. Това отражение на коригиращия световен дух, който стои бдително до егото, се е явявало на човека като неговата бдителна съвест! Така виждаме, че е вярно, когато едно наивно съзнание говори за съвестта като за глас на Бог в човека. Но също така виждаме, че духовната наука ни показва в развитието на човека момента, когато външното е навлязло във вътрешното и когато е възникнала съвестта.

Това, което току-що казах, може да се извлече единствено от възприятията на духовния свят. За това не е необходима външна история; то трябва да се види изцяло навътре. Който може да го види, го преживява като истина с неоспорима сигурност. Но нека сега се запитаме, от чувство за неотложност: Може ли една външна история може би да ни покаже и нещо, което би изглеждало като потвърждение на току-що извлеченото от акта *на* вътрешното виждане?

Всичко, което произлиза от ясновидско съзнание, винаги може да бъде проверено спрямо външни факти. Всеки, който прави подобно твърдение, не трябва да се тревожи, че то противоречи на външни факти. Само неточно изследване би могло да разкрие това. Но трябва само да се посочи, че това може да покаже как външните факти наистина могат да потвърдят това, което сега е изведено като факт от ясновидското съзнание.

Не беше толкова отдавна, когато можехме да възприемем момента на появата на съвестта . Ако се върнем към V и VI век пр.н.е., ще се натъкнем на велик поет на гръцката драма в Гърция: *Асхил*. Той ни представя нещо много забележително, забележително, защото същото нещо по-късно е изобразено по различен начин от друг гръцки поет. Асхил изобразява Агамемнон, завръщащ се от Троя, който е убит от съпругата си Клитемнестра при пристигането си в родината си. Агамемнон е отмъстен от сина си Орест, който, след като е посъветван да го направи от боговете, убива майката, убила баща му. Какви са последствията от този акт за Орест? Чрез ефекта на майчиното убийство нещо е изтласкано от вътрешното му същество – това ни показва Асхил – което му позволява да види това, което през онези векове вече не е можело да се види нормално. Необичайно, насилието на такъв акт, подобно на стара семейна реликва, събужда древното ясновидство. Орест би могъл да каже: Аполон, самият бог, е този, който оправдава отмъщението ми за баща ми над майка ми. Всичко, което съм направил, говори за него.

За мен. Но майчината кръв все още има ефект! И във втората част на „Орестия“ ни е показано по силен начин как се пробужда наследството на древното ясновидство, как те се приближават, *Фуриите*, богините на отмъщението, Ериниите, *по* -късните римски Фурии. Орест вижда външната форма на ефекта от матрицидството пред себе си в съноподобно ясновидство. Самият Аполон е съгласен с него; но има нещо по-висше. Тоест: Есхил е искал да посочи, че има още по-висш световен ред и е могъл да го покаже само като Орест стане ясновидец в този момент. Есхил все още не е готов да покаже това, което днес наричаме вътрешен глас. Но, особено когато се изучава Агамемнон, се казва: Есхил е стигнал до точката, в която нещо като съвест трябва да извире от цялата човешка душа; той просто още не е съвсем там. Той представя на Орест това, което все още не се е превърнало в съвест: *образите* на съноподобното ясновидство. Но вече можем да усетим колко близо е той до проникването в съвестта. От всяка дума, която влага в устата на Клитемнестра, например, човек на практика може да усети: Сега той би трябвало да посочи понятието, което наричаме съвест! Но до това не се стига. В този век великият поет може само да покаже как в миналото лошите дела са се изправяли пред човешката душа.

И сега се придвижваме с едно поколение напред; преминаваме от Есхил през Софокъл до *Еврипид*, който само малко по-късно разглежда същия въпрос. Учените правилно са посочили – но само хуманитарните науки могат наистина да осветлят това – че той е представил въпроса по такъв начин

Той твърди, че според разбирането на Орест, когато се споменават образи от сънища, те са просто – подобно на Шекспир – нещо като сенчести образи на вътрешната съвест.

Тук почти можем да видим със собствените си ръце как съвестта е победена в името на поезията. Виждаме как Есхил, великият поет, все още не говори за съвест, докато Еврипид, неговият наследник, вече говори. Имайки това предвид, можем да разберем защо човешката мисъл, човешкото земно познание, е можело само много бавно да се издигне до понятието за съвест. Силата, която действа в съвестта, е действала и в древността, когато образите, представящи последиците от човешките действия, са се разкривали пред ясновидското зрение. Силата просто е била изтеглена отвън навътре. Но какво е било необходимо, за да се почувства действително? Човек би могъл да има морал, така да се каже, като отражение на това, което човешкото съзнание вече е притежавало. Но за да се почувства тази сила като вътрешна, човек е трябвало да участва в цялото човешко развитие, което само постепенно е победило понятието за съвест. Именно в този период виждаме например великия, благороден мислител Сократ. Защо Сократ да не може да говори преди всичко за това как човек може да придобие добродетели? Защо неговите речи да не могат да направят най-дълбоко впечатление по отношение на това, което могат да ни представят като морал? И защо понятието за съвест все още да не е напълно разбрано от философията на неговото време, след като виждаме как в онази епоха човешката душа едва е започвала да се стреми да разбере понятието за съвест като

Да откриеш Бог, който говори в самия теб? Ще ни е напълно разбираемо, че Сократ още не говори за съвест, защото тази човешка душевна сила едва тогава е била привличана отвън навътре.

Тук виждаме в съвестта нещо, което се развива успоредно с индивида, нещо, което индивидът достига. Но как трябва да се прояви тази съвест? Къде трябва най-интензивно да се разкрие като това, което е в действителност? Там, където индивидът, със своето его, все още слабо е навлязъл в развитието на егото! Това е нещо, което можем да демонстрираме в човешкото развитие. В самата Гърция хората вече са били малко по-напреднали, така че развитието на егото вече е достигнало нивото на интелектуалната душа. Но ако се върнем назад от гръцкия период – външната история не знае нищо за това, Платон и Аристотел са го знаели от ясновидско прозрение – ако стигнем до египетската и халдейската култура, ще открием, че дори най-висшата култура е нещо, което не се постига с вътрешно независимо его. Това, което виждаме да излиза от светилищата на Египет и Халдея, се различава от съвременната наука именно по това, че сега разбираме науката като съзнателна душа; в предгръцките времена обаче всичко се е приписвало на подтиците на сетивната душа. В самата Гърция прогресът е вървял – и това е основата на развитието – към егото, развиващо се от сетивната душа към интелектуалната или емоционалната душа. Сега живеем в ерата на развитието на съзнателната душа. В рамките на това развитие наистина се появява истинското самосъзнание.

Всеки, който наистина наблюдава *развитието* на човечеството, може да види, при прехода от източната към западната култура, че прогресът на човечеството се характеризира с все по-нарастващо чувство за свобода и независимост. Докато в по-ранни времена хората са се чувствали изцяло зависими от това, което боговете са им диктували, на Запад първо се появява интернализацията на културата.

Това е видно например в начина, по който Есхил се бори да изведе съзнанието от егото нагоре в човешката душа. На границата между Изтока и Запада виждаме Есхил да стои, с едното око, обърнато към Изтока, а другото - към Запада, черпейки от човешката душа това, което по-късно се слива, по-специално, в понятието за съвест. Виждаме как Есхил се бори с това, но все още не е в състояние драматично да въплъти новата форма на съвест. Ако човек само сравнява, лесно обърква всичко. Човек трябва не само да сравнява, но и да разграничава. Същественото е, че на Запад всичко е било насочено към извеждане на егото от сетивната душа в *съзнателната* душа. На Изток егото остава скучно затворено, несвободно. На Запад, от друга страна, израстват хора, в които егото все повече се бори да си проправи път нагоре в съзнателната душа. Дори ако развитието първоначално протича по такъв начин, че старото, подобно на сън ясновидско съзнание е заглушено, всичко въпреки това е предназначено да събуди егото и, като пазител на егото, като вътрешен глас на Бог, да породи съвест. А Есхил е крайъгълният камък между източното и западното

Свят; той гледа с едното око на изток, с другото на запад. Следователно ходът на човешкото развитие се е развил по начина, който ние просто можем да наблюдаваме.

В източния свят хората са запазили живо съзнание за своя произход от божествения миров дух. Чрез това съзнание те са успели да разберат какво се е случило няколко века по-късно, след като човечеството, подобно на Есхил, се е борило да намери нещо, което да говори вътре в него като глас на Бог. Защото тогава в човечеството е проникнал импулсът, който във всички наши духовни разсъждения относно еволюцията на Земята и човечеството трябва да разглеждаме като най-великия, идващ някога, и който наричаме Христов импулс.

Чрез Христовия импулс човечеството за първи път успя да проумее, че Богът, Който е създателят на нещата, Който е и създателят на външните форми на човечеството, може да бъде разбран и осмислян вътре в нас. Само чрез разбирането на Богочовечността на Христос Исус, човечеството стана способно да разбере, че Бог може да бъде нещо, което може да ни говори вътре в нас самите. За да може човечеството да открие Божествената природа вътре в себе си, беше необходимо Христос, като външно историческо събитие, да влезе в развитието на човечеството. Ако Бог, Христос, не беше присъствал в човешкото тяло на Исус от Назарет, той нямаше да покаже веднъж завинаги, че Бог може да бъде схванат в човечеството, защото някога е присъствал в него; той нямаше да бъде победител над смъртта.



беше съзерцано в мистерията на Голгота, никога нямаше да е възможно да се разбере обитаването на божественото вътре в нас. Всеки, който твърди, че човечеството може да схване вътрешната божественост без външен, исторически Христос Исус, би могъл да твърди, че бихме имали очи, ако нямаше слънце в света. Завинаги ще остане вярно, че е едностранчиво, когато философите казват: Без очи не бихме могли да виждаме светлина; следователно трябва да извличаме светлина от очите. На такава идея винаги трябва да се противопоставя твърдението на *Гьоте* : „Окото е образувано от светлината за светлина!“ Ако никое слънце не осветяваше пространството, очите не биха се развили от човешкия организъм. Очите са създания на светлината и без слънцето никое око не би могло да възприеме слънцето. Никое око не е способно да възприема слънцето, без първо да получи силата да възприема от слънцето. По същия начин няма вътрешно разбиране и разпознаване на Христовата природа без външен, исторически Христов импулс. Това, което слънцето е във вселената за виждане, историческият Христос Исус е за това, което наричаме проникване с Божествената природа в нас самите.

Необходимите елементи за разбирането на това са присъствали във всичко, което е дошло от Ориента; те просто са трябвало да бъдат издигнати на по-високо ниво. Елементите за разбиране на Бога, който се съединява с човешката природа, биха могли постепенно да се развият от това ориенталско течение. Душите на Запад са били готови да разберат и приемат това, което този импулс е донесъл в този контекст.

Западът, където това, което е слязло от външния свят във вътрешния свят на човека, се е развило най-интензивно и което, като съвест, бди над обикновеното, слабо е. Така силата на душата се е подготвила по такъв начин, че е възникнала съвестта, която сега казва: В нас живее Богът, който се яви на онези на Изток, които можеха ясновидски да виждат *света* ; в нас живее божественото!

Но това, което беше подготвено по този начин, не би могло да се осъзнае, ако в самото това проявление на съвестта вътрешният Бог не беше проговорил вече сякаш на разсъмване. Така виждаме как външното разбиране на понятието за Бог в Христос Иисус се е родило на Изток, докато на Запад е било посрещнато от това, което човешкото съзнание е развило в съвест. Виждаме например как в римско време, точно когато започва християнската епоха, все повече се говори за съвест и колкото по-на запад отиваме, толкова по-ясно тя присъства в зародиш, в съзнанието.

Така Изтокът и Западът работят заедно в съвършена хармония . Виждаме слънцето на Христовата природа да изгрява на Изток; и виждаме как Христовото око се подготвя в човешката съвест на Запад, за да разбере Христос. Следователно виждаме триумфа на християнството да се развива не на изток, а на запад. На Изток се разпространява религиозно изповедание, което е крайното следствие – макар и върховно – *от* Изтока: будизмът завладява източния свят. Християнството завладява западния свят, защото християнството първо е установило своя орган на Запад. Там виждаме

Християнството е свързано с това, което се е превърнало в най-дълбокия културен фактор за Запада: концепцията за съвест, структурирана според християнството.

Не чрез външно разглеждане на историята, а само чрез вътрешно съзерцание на фактите, можем да стигнем до разбиране за развитието. Това, което се изразява днес, все още ще намери много невярващи умове. Но времето ни подтиква да разпознаем духа във външните му проявления. Това обаче е възможно само за онези, които първо могат да възприемат този дух, поне там, където той се обявява чрез ясно говорещ посланик. Народното съзнание казва: Когато съвестта говори, Бог говори в душата. Най-висшето духовно съзнание ни показва: Когато съвестта говори, световният дух наистина говори. И духовната наука демонстрира връзката между съвестта и най-великото явление в еволюцията на човечеството, събитието Христос. Не е чудно тогава, че за съвременното съзнание това, което е обозначено с името съвест, по този начин се облагородява, по този начин се издига в по-висша сфера. Когато се казва, че нещо се прави „от съвест“, човек усеща, че това се счита за принадлежащо към най-важните аспекти на човечеството.

Така ни става ясно по ненатрапчив начин, че човешкият ум е прав, когато говори за съвестта като за „Бога в човека“. И когато Гьоте казва, че най-висшето нещо за човека е, когато „Бог-Природа му се разкрива“, трябва да сме наясно, че Бог може да се разкрие на човека само в дух, когато природата ни се явява на своята духовна основа. Че ни се явява по този начин.

Това се осигурява в развитието на човечеството, от една страна, от Христовата светлина, светлината отвън, а от друга страна, от божествената светлина в нас самите, чрез съвестта. Следователно, философ с характер като *Фихте може* с право да каже за съвестта, че тя е най-висшият глас в нас. Следователно, ние също така осъзнаваме, че нашето индивидуално достойнство зависи от тази съвест. Ние сме човешки същества именно защото имаме самосъзнание; и това, което стои до нас в съвестта, стои до нашето аз. Следователно съвестта е нещо, което ние считаме за най-свято, индивидуално благо, в което никой външен свят няма право да се намесва и чрез което можем да определим собствената си посока и цел. Следователно, съвестта е нещо, което човешките същества трябва да считат за най-свято, нещо, което знаят, че сочи към най-висш, но и към неприкосновен аспект в самите тях. Никой не трябва да се намесва там, където говори съвестта им! По този начин, съвестта е, от една страна, гаранция за нашата връзка с божествените първични сили на света, а от друга страна, гаранция, че в най-съкровено то си индивидуално същество ние притежаваме нещо, което тече като капка от божественото. И човечеството може да знае: когато съвестта говори отвътре, Бог говори!

# МИСИЯТА НА ИЗКУСТВОТО

Омир, Ахил, Данте, Шекспир, Гьоте

Берлин, 12 май 1910 г.

Размислите от този зимен цикъл върху човешката душа ще завършат с някои бележки, които могат да бъдат направени, особено във връзка с предходните дискусии, за онази сфера на човешката душа, в която се вливат толкова богати, толкова необятни съкровища на човешката душа. Нашите размисли ще кулминират в някои съображения за природата и значението на изкуството в човешкото развитие. Тъй като областта на изкуството е толкова обширна, нашите разсъждения ще бъдат ограничени до развитието на поезията през цялата човешка история и дори там е очевидно, че можем да се спрем само на най-високите върхове на интелектуалния живот в тази област.

Човек би могъл много лесно да зададе въпроса: Какво общо имат всички онези размисли върху душата, които предприехме през тази зима и които целяха преди всичко да търсят истината и знанието за духовния свят, с сферата на човешкото творение, която преди всичко търси израз в стихията на красотата? И в наше време много лесно може да се възприеме гледната точка, че всичко, което се изразява чрез познание и разбиране, е далеч, далеч от духовния свят.

Трябва да се разграничава от онова, което намира израз чрез изкуството. Цялото знание и цялата наука трябва да действат в рамките на твърдо определените закони на опита и логиката – така се смята – докато художественият елемент се движи в рамките на произволните закони на вътрешния аз, на сърцето, на въображението. Истината и красотата може би ще бъдат отдалечени много, много една от друга в преценката на нашите съвременници. И все пак: великите водещи фигури в областта на художественото творчество винаги са чувствали, че с истинското изкуство искат да изразят нещо, което произтича от същите източници на човешкото съществуване, всъщност от най-дълбоките дълбини на човешкото съществуване, както знанието и разбирането.

За да посочим само няколко примера, нека разгледаме *Гьоте*, който е бил не само търсач на красота, но и на истина; който в младостта си се е опитвал по всякакъв възможен начин да придобие знания за света, отговори на великите загадки на битието. Преди да се впусне в италианското си пътешествие, което е трябвало да го отведе в земя на जाдувани идеали, Гьоте е учил обширно във Ваймар с приятелите си, за да се доближи до целта си да открие истината, включително например философа Спиноза . Изложенията на Спиноза върху идеята за Бог са направили дълбоко впечатление в душата му; тези изложения на този съвременен философ, който търси единната същност във всички явления на живота. И Гьоте, заедно с *Мерк* и други приятели, вярвал, че чува в Спиноза нещо подобно на онези тонове, които обявяват от всички явления, които ни заобикалят,

Източници на съществуване, които биха могли да му дадат нещо като удовлетворение на фаустовски стремеж. Но умът на Гьоте е бил твърде богат, твърде пълен със съдържание, за да получи достатъчна картина на истината и знанието от концептуалните дебати в произведенията на Спиноза. Това, което е чувствал там и какво всъщност е желал според копнежите на сърцето си, ни става най-ясно, когато го следваме по време на италианското му пътешествие, докато съзерцава великите произведения на изкуството, които му дават ехо от изкуството на античността, и усеща от тях това, което напразно се е надявал да почувства от концепциите на Спиноза. Затова, след като е видял тези произведения на изкуството, той пише на приятелите си във Ваймар: „Това е сигурно: древните художници са имали също толкова големи познания за природата и също толкова сигурна представа за това какво може да се представи и как трябва да се представи, както и Омир. За съжаление, броят на първокласните произведения на изкуството е твърде малък.“ Но когато човек ги види, няма какво друго да желае, освен да ги разпознае правилно и след това да си тръгне с мир. Тези велики произведения на изкуството са едновременно и най-висшите произведения на природата, създадени от хората според истинските и естествени закони. Всичко произволно и въображаемо се срива тук; има необходимост, има Бог.“ Той вярвал, както казвал, че разпознава, че великите художници, които са създали такива неща, са действали от душите си според същите закони, по които действа самата природа. Какво друго означава това, освен че Гьоте е вярвал, че разпознава, че законите на природата се издигат в човешката душа и там придобиват сила, така че това, което се изразява на други нива като закони на природата в минерала,

Растителното и животинското царство се изразяват, когато са преминали през човешката душа, когато се изразяват в творческите сили на тази човешка душа. Затова Гьоте отново усеща активния закон на природата в тези произведения на изкуството и пише на приятелите си във Ваймар: „Всичко произволно и въображаемо се срина там; има необходимост, има Бог!“ В такъв момент виждаме сърцето на Гьоте, развълнувано от осъзнаването, че изкуството разкрива най-високия си потенциал само когато извира от същите основи, от които извира всяко познание и разбиране. И тогава усещаме колко дълбоко говори тя от душата на Гьоте, когато по-късно заявява: „Красотата е проява на тайни закони на природата, които биха останали вечно скрити от нас без нейната поява!“ Така Гьоте вижда в изкуството откровение на природните закони, език, чрез който се изразява това, което се постига по други начини чрез познание в други области на изследване.

И ако се преместим от Гьоте към по-скорошна фигура, която също се е стремяла да вдъхне мисия на изкуството и да даде на човечеството нещо чрез изкуството, свързано с източниците на съществуване – ако стигнем до *Рихард Вагнер*, ще открием в неговите произведения, в които той се е опитвал да си изясни природата и смисъла на художественото творчество, някои подобни алюзии към вътрешната връзка между истината и красотата, между познанието и изкуството. Така, визирайки Деветата симфония на Бетовен, той казва, че от тези звуци отеква нещо, което е като откровение.



от друг свят и въпреки това толкова различен от всичко, което можем да схванем в чисто рационални или логически форми. Но за тези откровения чрез изкуството поне едно е вярно: че те действат върху душите ни с непреодолима сила и проникват в чувствата ни с усещане за истина, срещу което всяко логическо и чисто рационално познание не може наистина да надделее. И при друг повод Рихард Вагнер казва, позовавайки се на симфоничната музика, че нещо резонира от инструментите на тази музика, сякаш са органи на мистериите на сътворението; защото те разкриват нещо като първичните чувства на сътворението, според които хаосът се е подредил и които са действали в хармонизирането на хаоса на света, много преди да съществува човешко сърце, което да възприеме тези чувства на сътворението. Така Рихард Вагнер също вижда истината, мистериозно знание, откровение, което може да стои редом с това, което иначе се нарича познание и знание, в откровенията на изкуството.

Заслужава да се спомене още нещо : Всеки, който подхожда към великите произведения на изкуството на човечеството от духовна гледна точка, има чувството, че от тях говори нещо, което е различен вид откровение за търсенето на истината от човечеството. И духовният учен чувства родство с това, което говори от изкуството. Всъщност, това не е преувеличение: Той се чувства по-близък до откровенията на духа на твореца, отколкото до голяма част от това, което иначе днес лесно се приема като така нареченото духовно откровение.

Откъде идва това от този истински артистичен човек -

Как може изкуството да се счита за такова, което има такава мисия, че сърцето на хуманитарния учен да се чувства толкова привлечено от мистериозните откровения на великото изкуство?

Ще се задълбочим в това, което може да отговори на тези въпроси, когато обобщим и приложим голяма част от това, което ни е хрумнало в лекциите от този зимен цикъл.

Ако искаме да разберем смисъла и целта на изкуството в смисъла, който поддържахме през цялата зима през тези лекции – че си отговаряме не според човешките мнения и капризите на нашия пресметлив интелект, а както ни отговарят самите факти на световното и човешкото развитие – тогава трябва да насочим въпроса си към развитието и разгръщането на самото изкуство в рамките на развитието на човечеството. Затова нека разгледаме какво е било изкуството, какво се е превърнало в изкуството и какво е то за човечеството. Разбира се, ако искаме да изследваме началото на изкуството, както то за първи път се обръща към човечеството като поезия, тогава, според конвенционалното разбиране, трябва да се върнем далеч назад. Но първоначално, по отношение на поезията, ще се върнем само дотолкова, доколкото ни позволяват човешките физически записи. Искаме да се върнем към фигурата, която за мнозина днес е легендарна, с която изкуството на Запада започва като поезия: към *Омир*, от когото гръцката поезия взема своята отправна точка и чието творчество е запазено за нас в двете велики песни, в двете велики разказвателни поеми „Илиада“ и „Одисея“.

да се отбележи , че щом започнем да позволяваме на двете стихотворения да ни въздействат, човекът или хората, от които произлизат тези стихотворения, ни съобщават за безличен елемент още в самото начало:

Пей, Музо, за гнева на Пелей

Ахил...,

Така започва „Илиада“, първият Омиров епос; и отново: „Пей ми, Музо, за човека, многопътника...“ започва вторият епос, „Одисея“. Този, от когото извират тези стихове, иска да покаже, че това, което говори от устата му, всъщност се дължи на висша сила, че идва отнякъде и че той най-добре описва състоянието на душата си, когато не се обръща към това, което самата тази душа има да каже, а по-скоро към това, което ѝ е внушено от сила, която – както усещаме, ако разбираме Омир дори малко – не е била просто символ за нея, а нещо изцяло конкретно и съществено. Ако хората днес изпитват малко емоции, когато Омир казва: „Пей, о, Музо...“, това не се дължи на факта, че Омир иска само да даде символичен образ, само да опише какво се случва в душата му, а по-скоро е вина на съвременния човек, който вече не притежава в душата си преживяванията, от които е извяла такава безлична поезия като тази на Омир. Въпреки това, можем да разберем тази безличност в началото на западната поезия само ако се запитаме: Каква може да е била причината за това начало на западната поезия?

Предхождала ли го е поезията? От какво може да е произлязла самата тя?

Когато разглеждаме развитието на човечеството от духовно-научна гледна точка, стигаме до вековните въпроси, отнасящи се до формите на човешкото съзнание като цяло. В нашите разсъждения за човешкото развитие често сме подчертавали, че силите на човешката душа са се променяли през хилядолетията и че всички наши душевни сили някога са имали начало. Ако се върнем назад в миналото, ще срещнем хора, чиито души са били надарени със съвсем различни сили от душите на хората днес. Подчертали сме, че в далечното минало – време, до което не ни води външна история, а само духовно-научно изследване – цялото човешко съзнание е функционирало по различен начин и че древното, подобно на сън ясновидство е било естествена сила на човешката душа, присъща на всички хора. Преди човешките души да се спуснат толкова дълбоко в материалния живот, че да възприемат света по начина, по който го правим днес, духовният свят е бил нещо напълно реално и съществено за тях, нещо, което са възприемали около себе си. Но ние обсъдихме как те не са възприемали духовния свят по начина на обучено ясновидско съзнание, което е свързано с ясно дефиниран център на човешкия психичен живот, чрез който човек схваща себе си като „аз“, като себе си. Ако се върнем назад в далечното минало, тогава чувството за себе си, което се е появило, което се е развивало през хилядолетия и хилядолетия, все още не е налице. За да може обаче човек да го развие,

Въпреки че му липсваше вътрешен център, духовните му сетива бяха отворени към външния свят и той възприемаше духовния свят като в един вид истински сън, отразяващ духовните реалности. Но това наистина беше един вид сънливо, без его, ясновидско съзнание.

Човешките същества са зърнали *духовния* свят, от който е изникнала истинската им вътрешна същност в далечното минало. И в мощни образи – като образи от сънища – силите зад нашето физическо съществуване са стояли пред душите им. В този духовен свят, първичните хора са виждали своите богове, виждали са фактите и събитията, разгръщащи се между техните божествени същества. И наистина е грешка, когато съвременните изследвания вярват, че митовите на различните народи са просто игра на „народна фантазия“. Ако си представим, че в далечното минало човешката душа е функционирала по подобен начин, както днес, само че тогава се е отдавала повече на фантазия, отколкото на разум, ограничен от фиксирани закони, и че фигурите, запазени в митовите, са създадени от това въображение, тогава *това* всъщност е фантазия; тези, които вярват в това, фантазират. За хората от праисторическите времена събитията, изобразени в митологиите, са били реалности, действителности. Митовите, сагите, дори приказките и легендите се раждат от първичния капацитет на човешката душа. Това е свързано с факта, че в далечното минало човешкото его все още не е функционирало така, както днес; че човечеството все още не е имало фиксиран център, чрез който да може да бъде в мир със себе си и в себе си.

И тъй като той все още не е притежавал този център, той не се е изолирал в своето его, в тясно дефинираната си душа, нито се е отделял от заобикалящата го среда по начина, по който хората биха го направили по-късно. Той е живял в своята среда като неин член, докато съвременните хора се чувстват отделени от външния свят. И точно както хората днес могат да усетят, че физическата енергия влива и излиза от физическите им организми, за да поддържа живота им, така и древният човек, със своето ясновидско съзнание, е усещал, че духовните сили вливат и излизат от него. Той е усещал интимно взаимодействие със силите на по-широкия свят. Всъщност, той е можел да каже: „Ако нещо се случва в душата ми, ако мисля, чувствам или искам нещо, тогава аз по същество не съм затворено същество, а същество, в което действат силите на съществата, които възприемам. И тези същества, които възприемам, тези отвън, изпращат вътрешни сили в мен, за да ме стимулират, да ми дадат мисли, да ми дадат усещания, да ми дадат израз на волеви импулси.“ Така, в лоното на духовния свят, човекът е усещал, че божествено-духовни сили мислят в него; Той чувстваше, когато емоциите му се издигаха и отшумяваха, че в тях действат духовни сили; и когато волята му постигаше нещо, той чувстваше, че божествено-духовните сили се изливат в него със своята воля и цели. В първобитните времена човекът се е чувствал като съд, чрез който духовните сили се изразяват.

Това сочи към далечно първобитно време, което обаче е преминало през всякакви междинни етапи до времето на Омир. Лесно е да се види как Омир може да се разглежда просто като своеобразно продължение на първичното съзнание на

Човечеството е изключение. За целта е достатъчно да цитираме само няколко пасажа от „Илиада“. В нея Омир изобразява онази велика битка между гърците и троянците. Но *как* прави това? Какво, според разбирането на гърците, е било основата на тази битка?

Дори и Омир да не го приема, този конфликт не е бил просто основан на нещо, което се проявява като антагонизъм във всички онези страсти и желания, концепции и идеи, произлизащи от човешкото его. Дали това са били просто страстите на троянците като индивиди и като народ, дали това са били просто страстите на гърците като индивиди или като народ, които са се борили помежду си? Дали на бойното поле са присъствали само силите, произтичащи от човешкото его? Не! Легендата, която разкрива връзката между първичното съзнание и Омировото съзнание, ни разказва, че на фестивал на трите богини Хера, Атина Палада и Афродита те се борили за наградата на красотата и че един човешки ценител на красотата, Парис, синът на троянския цар, трябвало да реши коя е най-красивата. И Парис хвърлил ябълката на Афродита, наградата на красотата, а тя му обещала в замяна най-красивата жена на земята: Елена, съпругата на цар Менелай от Спарта. Парис можел да спечели Елена само чрез отвличане. И тъй като гърците искали да отмъстят за отвличането, те се подготвили за битка срещу троянците, народ, живеещ от другата страна на Егейско море. Именно там се състояла битката.

Защо човешките страсти се разпалват и всичко, което Омир описва чрез „Музата“ ? Дали са просто неща, които се проявяват тук, във физическия свят?

Разигра ли се светът между хората? Не! Гръцкото съзнание ни показва, че зад това, което се случва между хората, се крие конфликтът на богините. Така гръкът, със своето съзнание от онова време, все още е търсил причините за случващото се във физическия свят и е казал: Не мога да намеря тук силите, които карат човешките сили да се сблъскват. Трябва да се издигна до мястото, където божествените сили и божествените сили се изправят една срещу друга. Божествените сили, както тогава са били възприемани в образи, както току-що описахме, са играли роля в борбата на човечеството. Така виждаме да излиза от първичното съзнание на човечеството това, което за първи път ни се изправя като велик продукт на поезията: Омировата „Илиада“. Следователно можем да кажем: Преведено в стихове, представено по човешки от гледна точка на по-късно човешко съзнание, ние откриваме у Омир ехо от това, което е видяло първичното съзнание на човечеството. И нищо друго не се е случило там, освен че трябва да търсим в периода преди Омир онази точка от развитието на човечеството, където ясновидското съзнание се е затворило за хората, които тогава са се изразявали в гръцкия свят, така че е останало само ехо от него, така да се каже.

Човек от праисторически времена би казал: Виждам моите богове да се бият в духовния свят, който е открит за моето ясновидско съзнание! Хората от Омировата епоха вече не можеха да виждат в него; но споменът за него все още беше жив. И точно както хората се чувстваха вдъхновени от царството на боговете, в което обитаваха, така и поетът...



Дори в епосите на Омир, същите божествени сили, които човечеството някога е усещало да действат в себе си, все още пребивават в душата му. Затова той казва: „Музата в мен, която вдъхновява душата, казва така!“ Така Омировата поезия се свързва директно с правилно разбрания мит за първобитните времена. Ако разберем Омир по този начин, виждаме нещо, което се заражда в него, което действа като заместител на древните ясновидски сили в човешката душа. Древната сила на ясновидството, чрез своя упадък, е затворила вратата към духовните светове за обикновеното човешко съзнание. Но в развитието на човечеството нещо остава, като заместител на древното ясновидство. И това е поетичното въображение у Омир. Така водещите световни сили оттеглят прякото ясновидско възприятие от човечеството и му дават заместител, нещо, което, подобно на древното ясновидство, може да живее в душата и да събуди формираща сила в нея.

Поетичното въображение е аванс от силите, които водят човечеството към ясновидство в далечното минало.

Сега нека си припомним нещо друго. В лекцията на тема „Човешката съвест“ беше показано как упадъкът на древните ясновидски способности на човечеството е настъпил по много различни начини в различните моменти от еволюцията на Земята. В Ориента откриваме, че древното ясновидство се запазва в душите на хората сравнително късно. И също така подчертахме, че с насочването си на запад ясновидските способности са по-малко разпространени сред народите на Европа. Това е така и защото...

При тези народи , въпреки относително подчинените други духовни сили и способности, силно чувство за себе си се е утвърдило в центъра на душата. Това възникване на чувството за себе си се е развило по различни начини в различните региони на Европа, различно на север, отколкото на запад, и особено различно в Южна Европа. Особено в Сицилия и Италия чувството за себе си се е развило най-интензивно в предхристиянските времена. Докато на Ориента духовните сили са продължили дълго време в състояние на отчуждение, без чувство за себе си, в гореспоменатите региони на Европа хората са развили силно чувство за себе си, защото вече не са притежавали древното ясновидство. В същата степен, в която духовният свят се отдръпва от индивида, вътрешното аз, чувството за себе си, оживява. И особено в днешните италиански и сицилиански региони чувството за себе си се е развило силно. Колко различни трябва да са били тогава душите на азиатските народи и душите на онези народи, които са живели в описаните региони, в определени древни времена. В Азия все още виждаме как в великолепни образи на сънища тайните на света се разкриват пред душата, как човекът насочва духовния си поглед навън и делата на боговете се разкриват пред него. И в това, което този човек може да разкаже, имаме нещо, което можем да наречем: първичният разказ за духовните факти, лежащи в основата на света. Когато древното ясновидство е било заменено от по-късния му заместител, въображението, жива притча, образът, развити по-специално там. Сред западните народи, от друга страна, в Италия и

В Сицилия се е развило нещо, което е изникнало от затворено египетско, нещо, способно да развие свръхчовешка сила. Сред тези народи ентусиазмът се изтръгва от душата без нейното пряко духовно възприемане; интуицията на човешката душа се издига до това, което душата не може да види. Тук, следователно, нямаме преразкази на това, което е било възприемано като дела на боговете. Но в пламенното обръщане на душата, с човешки думи или в песен, към това, което може само да се усети, от ентусиазма извира първичната молитва, химнът на възхвала за онези божествени сили, които не могат да се видят, защото ясновидското съзнание е по-слабо развито тук. А в Гърция, в земята между тях, двата свята се сливат. Тук откриваме хора, които получават вдъхновение от двете страни: от Изтока идват ярки образи, а от Запада ентусиазмът, който в химните се отдава на възприеманите божествени и духовни сили на света. В рамките на гръцката култура, сливането на тези две течения прави възможно развитието на Омировата поезия, чийто период трябва да търсим през 8-ми до 9-ти век пр.н.е., в това, което откриваме у *Есхил* три до четири века по-късно в гръцката култура.

Есхил ни се представя като личност, която обаче вече не е била повлияна от пълната сила на живата образност на Изтока, убедителната сила, която например все още е присъствала у Омир като ехо от древното съзерцание на делата на боговете и тяхното влияние върху човечеството.

Следобедното сияние вече беше много слабо; толкова слабо всъщност, че нещо се зароди в душата на Асхил, като вид недоверие към това, което хората, в първоначалното си ясновидско състояние, преди това са виждали в образи на божествения свят. У Омир все още откриваме, че той напълно разбира как човешкото съзнание някога се е въздигнало до силите, които като божествено-духовни сили стоят зад това, което съставлява човешките страсти и чувства във физическия свят. Следователно, Омир не само изобразява разиграваща се битка, но дори виждаме как боговете се намесват. Зевс и Аполон се намесват там, където действат човешките страсти, и им дават израз. Боговете са реалност, на която поетът позволява да действа в неговата поезия.

Колко различно беше положението с Асхил! Той вече беше под особено влияние на нещо друго, дошло от Запада: човешкото его, вътрешната сплотеност на човешката душа. Следователно, Асхил беше първият, който успя да изобрази човека, който действа от собственото си его и започва да се отделя, със съзнанието си, от божествените сили, вливащи се в него. На мястото на боговете, които все още откриваме у Омир, Асхил поражда действащия човек – макар и само в началото му. Така Асхил става драматургът, който поставя действащия човек в центъра на действието. Докато епосът е трябвало да възникне под влиянието на фигуративното въображение на Изтока, драмата, която поставя действащия човек в центъра, се развива под влиянието на личния его, утвърждаващ се на Запад.

Вземаме за пример Орест, който е причинил майчинство върху себе си и сега вижда фуриите. Да, Омир все още играе роля; нещата не минават толкова бързо. Есхил все още осъзнава, че някога боговете са били виждани от хората в образи, но е близо до това да изостави тази идея. Доста характерно е, че именно Аполон, все още в Омировия епос, действа с пълна сила, подбуждайки Орест към майчинство. След това обаче богът вече не е прав; след това човешкото его се раздвижва и става ясно, че в Орест човешкото его, вътрешният човек, се утвърждава. Аполон дори се оказва напълно неправ; той е отблъснат. Това, което се опитва да разгърне, показва точно, че вече не може да има *пълен* контрол над Орест. Следователно, Есхил е бил и идеалният поет за такава фигура като „Прометей“, който е именно онзи божествен герой, който представлява освобождението на човечеството от божествените сили и титанично се бунтува срещу тях.

Така, с пробуждащото се чувство за себе си, пренесено от Запада чрез мистериите на човешката еволюция, и срещайки в душата на Есхил спомените за живота въображение на Ориента, виждаме началото на драмата. И е доста интересно, че традицията по чудесен начин потвърждава това, което сега се опитваме да получим чисто от духовно-научното познание.

Съществува едно прекрасно предание, което отчасти оправдава твърдението на Есхил, че не е могъл да издаде никакви мистериозни тайни – в които е бил обвинен – тъй като дори не е участвал в Елевзинските мистерии.

Той беше посветен. Не си е поставил за цел да представи нещо, което би могъл да извлече от храмовите мистерии, от които произлизат Омировите поеми. Той остава донякъде дистанциран от мистериите. От друга страна, се казва, че в Сиракуза, Сицилия, той е погълнал онези тайни, свързани с появата на човешкото „аз“. Тази поява на „аз“ се проявява по различен начин, където виждаме орфиците да развиват древната форма на одата, химна, който човешката душа изпраща нагоре към невидимите, само сетивни, божествено-духовни светове. Там изкуството е направило крачка напред. Там виждаме, че то съвсем естествено е израснало от древната истина, но че си е проправило път към човешкото „аз“ и че е станало това, което е, защото е било предназначено да обхване мислещото, стремящото се и волевото човешко „аз“. С прехода на човека от живот във външния свят към собственото си вътрешно „аз“, фигурите на Омировата поезия се превръщат в драматичните личности на Ахил, а наред с епоса се появява и драмата.

Така виждаме древни истини, които продължават да живеят под друга форма в изкуството; виждаме, чрез въображението, какво е успяло да постигне древното ясновидство . И това, което изкуството е съхранило от древни времена, виждаме приложено към човешкото „аз“, което е стигнало до разбирането си със себе си, към човешката личност.

А сега правим гигантска крачка напред . Нека се пренесем векове по-нататък, към 13-ти и 14-ти век сл. Хр., към онази страховита фигура, която в средата на Средновековието ни се е представила по следния начин.

По трогателен начин то води до сферата, която човешкото „аз“ може да достигне, когато се издигне от себе си към съзерцанието на божествено-духовния свят: нека се обърнем към *Данте*. В своята „Комедия“ той създава за нас произведение, за което Гьоте, след като многократно му позволява да го въздейства, както то се появява отново пред него в напреднала възраст в превод на познат, записва думите, с които изразява благодарността си към преводача за изпращането на превода:

Каква голяма благодарност дължим на  
Този, Който ни донесе книгата, която  
слага великолепен край на всички  
изследвания и всички оплаквания!

Какви стъпки е предприело изкуството от Есхил до Данте? Как Данте ни представя божествено-духовния свят? Как ни води през трите нива на духовния свят – Ада, Чистилището и Рая – през сферите, които се намират отвъд човешкото сетивно съществуване?

Тук виждаме как, в същата посока, може да се каже, фундаменталният дух на човешкото развитие е продължил да действа. У Есхил все още ясно виждаме, че той притежава духовни сили навсякъде: боговете се изправят срещу Прометей - Зевс, Хермес и т.н.; боговете се изправят срещу Агамемнон. Все още има ехо от древни видения, от това, което древното, ясновидско съзнание е успяло да извлече от света в древни времена. Данте е съвсем различен. Данте ни показва как, чисто чрез потапяне в собствената си душа, чрез развитието на силите, дремежи в душата, и чрез

След като преодолял всичко, което пречи на развитието на тези сили, той станал способен „в разцвета на силите си“, както той характерно го изразява, тоест на тридесет и петата си година, да обърне погледа си към духовния свят. Докато хората със старото ясновидско съзнание насочвали погледа си навън в духовната сфера, докато Есхил поне се е съобразявал с древните божествени фигури, в Данте виждаме поет, който се спуска в собствената си душа, който остава изцяло в своята личност и нейните вътрешни тайни и който, по пътя на това личностно развитие, навлиза в духовния свят, който той разгръща в толкова силни образи в „Комедия“. Там душата на отделната Дантева личност е напълно сама. Там тя не взема предвид това, което се разкрива отвън. Никой не може да си представи, че Данте би могъл да опише нещата по подобен начин като Омир или Есхил; че би възприел фигурите на древното ясновидство от традицията; по-скоро Данте стои върху основата на това, което е могло да се развие през Средновековието, изцяло във властта на човешката личност. И сме изправени пред това, което често сме подчертавали: човекът трябва да преодолее онова, което замъглява ясновидския му поглед.

Данте ни представя това в ярки образи на душата. Докато гърците все още виждаха реалности в духовния свят, у Данте виждаме само образи, образи на онези душевни сили, които трябва да бъдат преодоленни. Онези сили, които идват от сетивната душа – както обикновено наричаме тази част от душата – и които са по-нисши сили и могат да попречат на егото да се развие до по-високи нива.



Тези сили трябва да бъдат преодолені. Данте посочва това; и по същия начин, онези сили на интелектуалната и съзнателната душа, които могат да възпрепятстват по-висшето развитие на егото, трябва да бъдат преодолені. Платон вече посочва противоположните сили, доколкото те са добри: мъдростта, силата на съзнателната душа; силата в себе си, силата, която произлиза от интелектуалната или емоционалната душа; и умереността, това, което сетивната душа постига в най-висшето си развитие. Когато егото напредва чрез развитие, поддържано от умереността на сетивната душа, от силата или вътрешната съгласуваност на интелектуалната или емоционалната душа и от мъдростта на съзнателната душа, тогава постепенно възникват висши душевни преживявания, водещи до духовния свят. Но онези сили, които работят срещу умереността, вътрешната съгласуваност и мъдростта, първо трябва да бъдат преодолені. На умереността се противопоставя невъздържанието, лакомията; тя трябва да бъде преодоляна. Данте изобразява как трябва да се бори с нея и как се противопоставя, когато човек желае да влезе в духовния свят чрез собствените си душевни сили. За Данте вълчица е образ на невъздържанието, на сенчестата страна на сетивната душа. Тогава се сблъскваме със сенчестата страна на интелектуалната душа като сили, съпротивляващи се на развитието: това, което не е самодостатъчна сила, това, което е безсмислено агресивна сила на интелектуалната душа, ни се изправя във въображението на Данте като нещо, с което трябва да се борим в лъва. А мъдростта, която не се стреми нагоре към висините на света, която е насочена само към света като благоразумие и проникателност, ни се явява в третия образ, в който

Рис, за разлика от него. „Очите на риса“ са предназначени да представят очи, които не са очи на мъдростта, които виждат в духовния свят, а очи, фокусирани само върху сетивата. И след като Данте показва как се съпротивлява на подобни сили, противопоставящи се на развитието, той описва как се издига до световите, които се намират отвъд сетивното съществуване.

В Данте имаме пред себе си човек: самостоятелен, търсещ в себе си, оформящ отвътре силите, които водят към духовния свят. Така това, което твори в тази посока, е привлечено изцяло от външния свят в човешкия вътрешност.

Така, в Данте, поетът изобразява това, което може да се преживее в най-съкровените дълбини на човешката душа. Поезията, в своето развитие, е обхванала човешката психика в по-голяма част от нейното същество, е станала по-интимна със себе си, отново се е привлякла по-дълбоко в човешкото аз. Така са стояли фигурите, които Омир е създал за нас, оплетени в мрежата от божествено-духовни сили; така самият Омир все още се е чувствал оплетен в нея, казвайки: „Музата пее това, което имам да кажа!“ Данте стои пред нас - човешко същество, само с душата си, което сега знае, че трябва да развие от себе си силите, които трябва да водят към духовния свят. Виждаме как става все по-невъзможно въображението да се опира на това, което ни говори отвън. И как тук вече не действат само мнения, а сили, дълбоко вкоренени в човешката душа - това може да стане ясно от един малък факт.

В днешно време един епичен поет се е стремил да стане поет на свещеното повествование : *Клопцок*, човек с дълбока религиозна природа, с дори подълбоки корени от Омир, и затова съзнателно е искал да бъде за модерното време това, което Омир е бил за древността. Той се е опитал да обнови духа на Омир. Но сега иска да бъде верен на себе си. Той не може да каже: „Пей ми, о, Музо...“, а трябва да започне своя „Месия“: „Пей, безсмъртна душо, изкуплението на грешното човечество...“. Така виждаме как прогресът в художественото творчество е налице в човечеството, особено сред онези, които наистина имат значение.

Нека продължим нашите гигантски скокове напред няколко века. Нека погледнем от Данте към великия поет на 16-ти и 17-ти век, към *Шекспир*. Там, в Шекспир, отново виждаме забележителна прогресия – прогрес тук, разбран в смисъл на „напредък“. Как иначе бихме оценили творчеството на Шекспир е въпрос на чувство, тоест на критика. Тук не си имаме работа с критика, а с факти; не става въпрос за издигане на едно над друго, а за необходимата, закономерна прогресия.

Виждаме развитието на човечеството в нашата област, напредвайки от Данте до Шекспир, поемайки в забележителни посоки. Какво ни впечатли най-много в Данте? Човек стои сам със себе си, със своите откровения за духовния свят, по свой собствен начин; той описва преживяното като велико събитие – но в душата си. Можете ли да си представите, че този един човек, Данте, би работил със същата истина, ако ни представи пет до...

да описва виденията си шест пъти подред, веднъж по един начин, следващия път по друг? Или не чувствате, че когато поет като Данте описва нещо подобно, светът, в който се потапя, е такъв, който може да бъде истински описан само веднъж? Точно това е направил Данте. Това е светът на един-единствен човек, но и на един-единствен момент, в който този човек става едно цяло с това, което представлява духовния свят за него. Следователно би трябвало да се каже: Данте се потапя в човешкото и личното. И го прави по такъв начин, че този човешки и личен свят е негов собствен. Той все още е зависим от това, от преминаването през този собствен човешки и личен свят във всяка посока.

Сега се обръщаме към Шекспир. Шекспир създава изобилие от персонажи; той оформя всякакви фигури: Отело, Лир, Хамлет, Корделия, Дездемона. Но тези шекспирови фигури са толкова добре дефинирани, че не виждаме нищо божествено непосредствено зад тях, когато въображението ни ги вижда във физическия свят с чисто човешки качества, с чисто човешки импулси. Това, което се търси в техните души, е това, което извира директно от душата по отношение на мисленето, чувстването и волята. Шекспир изобразява отделни човешки личности. Но изобразява ли ги по такъв начин, че да е Шекспир във всяка индивидуалност, точно както Данте е единственият човек, който се задълбочава в собствената си личност? Не, Шекспир е отишъл още по-далеч; той е направил стъпката, която отива още по-дълбоко в личното, не само към едната личност, но и към различните личности. Шекспир се отрича от себе си всеки път, когато изобразява Лир, Хамлет и т.н., и никога не се изкушава да...

Той не казва какви са идеите му , а по-скоро, подобно на Шекспир, той е напълно заличен и оживява изцяло в различните персонажи, с творческата си сила, в личностите. Докато Данте ни представя преживяванията на една-единствена личност в пиесите си, преживявания, които трябва да останат ограничени до тази една личност, Шекспир представя импулсите, произтичащи от вътрешното човешко „аз“, в голямо разнообразие от форми. Данте започва с човешката личност; но той остава в тази рамка и прониква в духовния свят. Шекспир отива още по-далеч, като излиза от собствената си личност и се промъква в отделните личности, които изобразява; той се потапя изцяло в тях. Той не създава това, което живее в душата му, а по-скоро това, което живее в наблюдаваните личности. По този начин той създава за нас много индивидуалности, много различни личности на външния свят, но по такъв начин, че ги създава всички от техния собствен център.

Така виждаме и как се развива изкуството. Зародило се в далечното минало , в съзнание, където чувството за „аз“ все още не е присъствало, то е достигнало до точката, в която у Данте е схванало отделното човешко същество, така че „аз“-ът се превръща в свят за себе си. Сега, у Шекспир, изкуството е напреднало до точката, в която другите „аз“-та са светът на поета. За да бъде възможна тази стъпка, е било необходимо изкуството също да се спусне, така да се каже, от духовните висоти, от които всъщност е произлязло, във физическо-сетивните реалности на съществуването. И това е точно стъпката, която изкуството прави от Данте до Шекспир. Нека се опитаме да разберем това от тази гледна точка...

да поставим двете фигури, Данте и Шекспир, една до друга:

Въпреки че естетите с лекомислие могат да го критикуват и да наричат Данте „дидактичен поет“, онези, които разбират Данте и позволяват на творчеството му, с цялото му богатство, да резонира в тях, изпитват именно величието на Данте: че цялата средновековна мъдрост и философия говорят от душата му. Развитието на такава душа, която поезията на Данте е трябвало да създаде, е изисквало непременно основата на цялата средновековна мъдрост. Тази мъдрост първоначално е действала върху душата на Данте и се преражда в разширяването на личността на Данте в един свят. Следователно, поезията на Данте, макар първоначално напълно разбираема, може да бъде истински ефективна само за онези, които са потопени във висините на този средновековен интелектуален живот. Само тогава могат да бъдат достигнати дълбините и тънкостите на поезията на Данте.

Данте обаче направи крачка надолу. Той се опита да свали духовното до по-нисшите слоеве на обществото. Той постигна това, като не пише поезията си на латински, както някои от предшествениците му, а на народен език. Той се издига до най-високите висоти на духовния живот, но се спуска във физическия свят, до един-единствен народен език. Шекспир, от друга страна, трябва да се спусне още по-ниско. Хората днес се отдават на всякакви фантазии за това как са се появили великите поетични герои на Шекспир. Ако човек иска да разбере това спускане на поезията в ежедневието, което все още е доста презирано във висините на битието, трябва да вземе предвид следното: Човек трябва

Представете си малък театър в лондонско предградие, където са играли актьори, които освен самия Шекспир, едва ли биха били смятани за велики днес. Кой е ходил в този театър? Тези, презирани от висшите класи на Лондон! В дните, когато Шекспир е играл пиесите си, е било по-благородно да се посещават бойни боеве с петли и подобни събития, отколкото да се ходи в този театър, където хората са яли и пили и са хвърляли черупките на яйцата си на сцената, ако не са харесвали това, което виждат; където са сядали не само в залата, но и на самата сцена, и където актьорите са играли право през публиката. Там, пред публика, принадлежаща към най-ниската класа на лондонското население, за първи път са били изпълнени пиесите, за които хората днес толкова лесно си представят, че са царували в сферата на интелектуалния живот. Най-много неженените синове, на които е било позволено да ходят на определени неясни места, ако носят цивилни дрехи, понякога са ходили в този театър, където са се играли пиеси на Шекспир. Не би било прилично за един уважаван човек да ходи в такова заведение. Така поезията е потънала до ниво на сантименталност, произтичащо, така да се каже, от най-наивните импулси.

Нито един човешки аспект не е бил чужд на гения зад пиесите на Шекспир, който е създал своите герои в този период на човешко-художествено развитие. Така изкуството произлиза, дори във външния си вид, от това, което е съществувало в тесния поток на човешкото лидерство —

То се чувства свързано с универсалночовешкото, с това, което тече широко в самото дъно на ежедневието на човешкия живот. И който вижда по-дълбоко, знае, че нещо като поток от дух, свален от висините, е било необходимо, за да се създаде нещо жизнеспособно, каквото срещаме в силно индивидуалните форми на шекспировите герои.

А сега се обръщаме към времена, по-близки до нашите : към *Гьоте*. Нека се опитаме да се свържем с него с онази фигура в неговото поетично творчество, в която той е вложил всичките си идеали, стремежи и лишения в продължение на шестдесет години – защото толкова време е работил върху своя „Фауст“. Всичко, което богатият му живот е преживял в дълбините на душата му и във взаимодействието му с външния свят, и всичко, което е довело до издигането му от едно ниво на разбиране към следващото, към все по-висше решение на загадките на света, е вградено във фигурата на Фауст и оттам се връща към нас. Какъв тип фигура е Фауст, поетично казано?

За Данте бихме могли да кажем: това, което ни описва, той го описва като индивид, от собственото си лично виждане. Това не е така при Гьоте по отношение на „Фауст“. Гьоте не описва от видение; той изобщо не твърди, че му е било разкрито по време на особено празнично време, както е при Данте по отношение на „Комедията“. Гьоте показва във всеки момент от своя „Фауст“, че изобразените неща са резултат от вътрешна работа. И макар Данте да е имал точно преживяванията, които са му позволили да бъдат представени по този едностранчив начин, можем да кажем, че преживяванията, които Гьоте представя, макар и по-индивидуални...



Те са обратни, но той трансформира преживяното вътрешно в обективната фаустовска природа. Това, което Данте изобразява, е най-личното му вътрешно преживяване. Докато произведенията на Гьоте включват и лични преживявания, това, което поетичната фигура на Фауст прави и страда в поезията му, не е животът на Гьоте. То никога не е съвпадало с живота на Гьоте. Това е свободната поетична интерпретация на това, което Гьоте е преживял в душата си. Макар че човек може да идентифицира Данте с неговата „Комедия“, човек би се нуждаел почти от прозрението на литературен историк, за да каже, че Фауст е Гьоте! Това, което Гьоте е преживял, той е вмъкнал с голям гений в тази поетична фигура. Такива твърдения – Гьоте е Фауст! Фауст е Гьоте! – са просто игра на думи. Фауст наистина е единична фигура, но не бихме могли да си представим, че фигура като Фауст би била създадена в толкова копия, колкото Шекспир е създал своите герои. „Аз-ът“, който Гьоте представя в своя „Фауст“, може да бъде изобразен само веднъж. Освен Хамлет, Шекспир би могъл да създаде и други герои: Лир, Отело и т.н. Човек със сигурност може да напише „Тасо“ или „Ифигения“ редом с „Фауст“; но въпреки това е наясно с разликата, която съществува между тези произведения. Фауст не е Гьоте. Фауст е по същество всяко човешко същество. Това, което е живяло в най-дълбоките им копнежи, Гьоте също е включил във Фауст. Но той наистина е създал фигура, която като поетична личност е напълно отделена от собствената му личност. Той я е индивидуализирал до такава степен, че ние нямаме пред себе си – както при Данте – индивидуална визия, а по-скоро фигура, която по определен начин резонира във всеки от нас.

Мъдри животи. Това е по-нататъшният напредък на поезията от Гьоте насам. Шекспир можеше да създава герои до такава степен на индивидуализация, че самият той се потапяше в тях и твореше от тяхната същност. Гьоте не можеше да постави втори, подобен герой редом с Фауст. Той създава герой, който е индивидуализиран; но това не е индивидуализирано индивидуално човешко същество. Този герой е индивидуализиран спрямо всяко отделно човешко същество. Шекспир се спусна в психологическата същност на Лир, Отело, Хамлет, Корделия и т.н. Гьоте се спусна в това, което е най-висшата човечност във всяко отделно човешко същество. Следователно той създава герой, който е приложим за всяко отделно човешко същество. И този герой се отделя от поетичната личност, която го е създала, така че да стои пред нас във Фауст като реална, обективна външна форма.

Това е още една крачка напред за изкуството по пътя, който успяхме да характеризираме. Изкуството започва с духовното съзерцание на един висш свят и все повече обхваща човешката вътрешност. То действа най-интимно само в човешката психика, където човек се занимава със себе си, със себе си: при Данте. При Шекспир азът се издига отново от това вътрешно царство в други души. При Гьоте азът излиза, потапя се в духовното царство на всяка човешка душа, но сега – както е при Фауст – като това, което се оказва типично идентично във всяка отделна душа. Във Фауст имаме излизане на аз-а. И тъй като азът може да излезе от себе си и да разбере други духовни сфери само когато разгърне собствените си духовни сили и се потопи в

Други духовни същества, естествено е , че в хода на художественото творчество Гьоте е бил воден не само да изобразява външните физически дела и преживявания на хората, но и това, което всеки човек може да преживее като духовно, това, което всеки човек намира в духовния свят, когато отвори себе си за този духовен свят.

Поезията е навлязла в човешкото „аз“ от духовния свят, обгръщайки човешкото „аз“ в най-дълбоката му същност у Данте . В Гьоте виждаме как „аз“-ът отново изплува от себе си и се потапя в духовния свят. Виждаме духовните преживявания на древното човечество, потопени в „Илиада“ и „Одисея“, а във „Фауст“ на Гьоте виждаме как духовният свят отново се издига и се представя пред човечеството. Така ние се оставяме да бъдем повлияни от мощната духовна финална картина на „Фауст“, където човечеството отново достига до духовния свят, след като е било потопено и разгърнато отвътре, и чрез разгръщането на духовните сили има пред себе си духовен свят. Това е нещо като напълно обновено, но доразвито повторение на хор от първични звуци: От нетленното царство на духовния свят отеква това, което човечеството е постигнало като заместител на духовното видение, което е могло да получи във въображението си в човешкото минало и да представи в преходна форма. От нетленното се раждат преходните фигури на поезията на Омир и Есхил. Поезията отново се издига от преходното към нетленното, както мистичният хор в края на „Фауст“ прелива в: „Всичко преходно е само притча!“ Там, както е показал Гьоте, се издига

човешката умствена сила се издига от физическия свят обратно в духовния свят.

сме на огромни крачки на художественото съзнание през света и неговите личности в поезията. Изкуството произлиза от духовната сфера, където се намира първоначалният му източник на познание. Духовното възприятие се отдръпва все повече и повече, тъй като външният свят на сетивата се разширява все повече пред човечеството и човешкото его се развива все по-пълноценно заедно с него. В тези етапи на световното развитие човечеството трябва да следва това развитие от духовния свят към света на сетивата, към света на егото. Ако тези стъпки можеха да се правят само чрез външни, научни средства, тогава човек би имал само интелектуално разбиране в рамките на външната наука. Първоначално обаче се осигурява заместител. Това, което ясновидското съзнание вече не може да възприеме, човешкото въображение създава – сякаш в сенчесто отражение. Въображението сега трябва да съпътства човечеството по пътя му, чак до човешкото самосъзнание, чак до Данте. Но нишката, която свързва човечеството с духовния свят, никога не може да бъде прекъсната, дори когато изкуството се спусне в изолацията на човешкото аз. Човечеството носи въображението си със себе си по пътя си и по времето, когато е създаден Фауст, пресъздава духовния свят отвътре в него.

Така „Фауст“ на Гьоте стои в началото на един момент, в който става ясно как човечеството се събира отново със света, от който първоначално е произлязло изкуството. Именно изкуството има мисия за онези, които междувременно не са били доведени до духовния свят чрез висше образование.

можеш да навлезеш в света , да преплетеш нишките по-нататък от първичната духовност към бъдещата духовност. И изкуството вече е напреднало толкова далеч, че погледът към духовния свят възниква отново във въображението; от това въображение, от което го прави втората част на „Фауст“ на Гьоте. От това може да възникне интуицията, че човечеството стои пред точката на развитие, където отново трябва да има знание от духовния свят, където трябва да се потопи със своите сили, знаейки, в духовния свят. Така изкуството е продължило да преде нишката, повело е човечеството, с помощта на въображението, интуитивно себе си, нагоре в духовния свят и е подготвило пътя за това, което наричаме духовна наука, където, с пълно самосъзнание и ясна яснота, човечеството отново ще погледне в духовния свят, от който също е изтекло изкуството и в който то се влива, което стои пред нас като бъдеща перспектива. Да води, доколкото това е вече възможно днес, към този свят, към който - както видяхме в примери за изкуство - се развива целият човешки копнеж, това е задачата на хуманитарните науки и това беше и задачата на презентациите, които този зимен цикъл донесе.

Така виждаме как в известен смисъл са прави онези, които като творци също чувстват, че това, което могат да предложат на човечеството, са откровения на духовния свят. А изкуството има мисията да дава откровения на духовния свят във времето, когато преките откровения вече не са били възможни. Така Гьоте е могъл да каже за произведенията на старите творци: Има необходимост, има Бог! Те предлагат откровения на тайни природни явления.

Това са понятия, които не могат да бъдат открити без изкуство . И така Рихард Вагнер би могъл да каже: от звуците на Деветата симфония той чу откровенията на друг свят, срещу който простото рационално съзнание никога не може да надделее. – Великите творци са чувствали, че носят духа, от който е произлязло цялото човечество, от миналото през настоящето в бъдещето. И затова можем от все сърце да се съгласим с тези думи, изречени от поет, който се е чувствал като творец: „Достойнството на човечеството е поставено във вашите ръце!“

С това се опитахме да опишем същността и мисията на изкуството в хода на човешкото развитие и да покажем, че изкуството не е толкова отделено от човешкото чувство за истина, колкото лесно бихме могли да повярваме днес, а по-скоро, че Гьоте е бил прав, когато е казал, че отхвърля говоренето за идеята за красота и истина като отделни идеи; има *една* идея: тази за ефективното, закономерно божествено-духовно в света, а истината и красотата са за него две откровения на тази една идея. Навсякъде откриваме това осъзнаване, резониращо сред поетите и други художници, че духовната основа на човешкото съществуване говори в изкуството. И обратно, по-дълбоките артистични натури многократно ни казват, от чувствата си, че изкуството им е дало възможността да почувстват, че това, което изразяват, е едновременно послание от духовния живот към самото човечество. И по този начин, дори когато изразяват най-личните неща, художниците чувстват изкуството си издигнато до универсалния човешки опит.

шентум и че те са истински творци на човечеството, когато осъзнават във формите и откровенията на своето изкуство словото, което Гьоте оставя да отеква в Chorus mysticus:

Всичко преходно е само  
притча!

И въз основа на нашите разсъждения в хуманитарните науки, можем да добавим: Изкуството е призвано да пропита притчата за преходното с посланието за вечното, за нетленното. Това е неговата мисия!

## БИБЛИОГРАФСКИ ПРЕПРАВКИ

Предишни публикации и компилации от лекции от «Метаморфози на душата» «Пътища на душевните преживявания»

| Хронологичен ред (от изданието от 1984 г. нататък) ЧАСТ ПЪРВА |                                                                               | Предишно издание        |
|---------------------------------------------------------------|-------------------------------------------------------------------------------|-------------------------|
| I. Мисията на хуманитарните науки тогава и сега               | 14 октомври 1909 г.                                                           | Пътища на метаморфозата |
| II. Мисията на гнева                                          | 5 декември 1909 г. Мюнхен (вместо 21 октомври 1909 г.                         |                         |
| III. Мисията на истината                                      | Берлин) 22 октомври 1909 г.                                                   | Метаморфози             |
| IV. Мисията на предаността                                    | 28 октомври 1909 г.                                                           | Метаморфози             |
| V. Човешкият характер                                         | 14 март 1910 г. Мюнхен (вместо 29 октомври 1909 г. Берлин) 11 ноември 1909 г. | Метаморфози             |
| VI. Аскетизъм и болест                                        | 25 ноември 1909 г.                                                            | Пътища                  |
| VII. Природата на егоизма                                     | 2 декември 1909 г.                                                            | Метаморфози             |
| VIII. Буда и Христос                                          | 9 декември 1909 г.                                                            | Пътища                  |
| IX. Някои бележки за Луната                                   |                                                                               |                         |
| ЧАСТ ВТОРА                                                    |                                                                               |                         |
| X. Хуманитарните науки и езикът                               | 20. 1.1910 г.                                                                 | (вижте по-късно)        |
| XI. Смях и сълзи                                              | 3. 2.1910 г.                                                                  | Пътища                  |
| XII. Какво е мистицизъм?                                      | 10. 2. 1910 г.                                                                | Пътища                  |
| XIII. Природата на молитвата                                  | 17. 2.1910 г.                                                                 | Пътища                  |
| XIV. Болест и лечение                                         | 3. 3.1910 г.                                                                  | (вижте по-късно)        |
| XV. Положителното и негативен човек                           | 10. 3.1910 г.                                                                 | Пътища                  |
| XVI. Грешка и лудост                                          | 28. 4. 1910 г.                                                                | (вижте по-късно)        |
| XVII. Човешката съвест                                        | 5. 5. 1910 г.                                                                 | Метаморфози             |
| 18. Мисията на изкуството                                     | 12. 5. 1910 г.                                                                | Метаморфози             |

Лекция X: „Хуманитарните науки и езикът“, Дорнах 1938; Лекции XIV и XVI: „Болест и процеси на развитие“, Публикации на Медицинската



секция в Гьотеанума, брой 4, Дорнах 1947

## ДОКАЗАТЕЛСТВО ЗА ПРЕДИШНИ ИЗДАНИЯ И ИЗДАТЕЛ

Лекции II, III, IV, V, VII, XVII и XVIII в  
„Пътища на душевните преживявания“:

|                |                     |             |
|----------------|---------------------|-------------|
| 1. Издание     | Dornach 1929        | Мари Щайнер |
| 2. Издание     | Dresden 1939        | Мари Щайнер |
| 3. Издание     | Dornach n.d. (1940) | Мари Щайнер |
| 4. Издание     | Dornach 1957        | Рут Мьоринг |
|                | Събрано издание     |             |
| Меки<br>корици | Дорнах 1976         |             |
| 1. Издание     | Дорнах 1984         |             |
| 2. Издание     |                     |             |

Лекции I, VI, VIII, IX, XI, XII, XIII и XV от  
„Метаморфози на душата“:

|                |                   |                 |
|----------------|-------------------|-----------------|
| 1. Издание     | Дорнах 1928       | Мари Щайнер     |
| 2. Издание     | Дрезден 1939      | Мари Щайнер     |
| 3. Издание     | Дорнах 1939       | Мари Щайнер     |
| 4. Издание     | Виена n.d. (1950) | Мари Щайнер f   |
| 5. Издание     | Дорнах 1958       | Рут Мьоринг     |
|                | Пълно издание     |                 |
| 6. Издание     | Дорнах 1971       | Хела Вийсбергер |
|                | Пълно издание     |                 |
| Меки<br>корици | Дорнах 1972       |                 |
| 1. Издание     | Дорнах 1978       |                 |
| 2. Издание     | Дорнах 1983       |                 |
| 3. Издание     |                   |                 |

Доказателства за по-нататъшни публикации

В поредицата „Чрез Духа към познанието на реалността - Загадката на човека“: Лекции I и III в том III, Дорнах 1965; Лекция VIII в том IV, Дорнах 1966; Лекция XVII в том V, Дорнах 1966

Лекции X и XI в „Изразителността на човека в езика, смеха и сълзите“, Дорнах 1970, 1979

Лекции I, III, IV, V, VII, XVII, XVIII в „Как човек постига познание за

висшите светове? Метаморфози на душевния живот“, Цюрих 1974

## БЕЛЕЖКИ

*Текстови материали:* Серията публични лекции, проведени през зимния семестър на 1909/10 г. в Дома на архитектите в Берюн, включва 18 лекции. За изданието от 1984 г. те са разделени на два тома, както и преди, но за първи път в пълния си и хронологичен ред. В първото издание от 1928/29 г., на което са базирани всички предишни издания, Мари Щайнер е избрала по-съдържателно разделение и три от лекциите – тези от 20 януари, 3 март и 28 април 1910 г. – не са включени в двата тома и са публикувани другаде (вижте предходния общ преглед).

Текстът е базиран на стенографската транскрипция на Валтер Вегелан, или по-скоро на неговата транскрипция в открит текст. Оригиналните му стенографски записи вече не съществуват.

Заглавията на отделните лекции са определени от самия Рудолф Щайнер; заглавията на двата тома се приписват на Мари Щайнер.

Тъй като Рудолф Щайнер все още е бил член на Теософското общество по време на тези лекции, той е използвал термините „теософия“ и „теософски“, но от самото начало винаги ги е разбирал в смисъла на своята антропософски ориентирана духовна наука (Антропософия). Въз основа на по-късно твърдение на Рудолф Щайнер, Мари Щайнер ги заменя с „духовна наука“ или „Антропософия“ в съответните пасажи.

*Произведенията на Рудолф Щайнер* в Събраните съчинения (СА) са изброени в бележките с техния библиографски номер. Вижте също общия преглед в края на тома.

към страница

9 *Хуманитарните науки и езикът:* Виж лекцията на тема „Лингвистика“, Дорнах, 7 април 1921 г., в „Оплодотворяващият ефект на антропософията върху специализираните науки“, GA Bibl.-No. 76.

12 *Макс Мюлер*, виден религиозен учен, ориенталист и лингвист, преподавал в Оксфорд. „Науката за езика“, Лайпциг 1892 г.

19 *точно както днес все още говорим за групови души в животинския свят:*  
Вж. лекцията „Душата на животните в светлината на духовната наука“, Берлин, 23 януари 1908 г., в „Познанието за душата и духа“, GA Bibl.-No. 56.

24 *Окоето се формира от светлина за светлина:* Гьоте, „Очертания на теорията на цветовете“, първи том, дидактическа част. Въведение: „Окоето дължи съществуването си на светлината. От безразлични, животински помощни органи светлината извиква орган, който ще стане неин равен, и по този начин окоето се формира от светлина за светлина, така че вътрешната светлина да може да срещне външната.“ „Научни писания на Гьоте“, редактирани и коментирани от Рудолф Щайнер в „Германска национална литература“ на Кюршнер, 1883-97, 5 тома, препечатка Doraach 1975, GA Bibl.-No. 1a-e, том III, стр. 88.

*В шопенхауеровия смисъл:* Виж Артур Шопенхауер, „За виждането и цветовете“, Глава I: За виждането. В „Съчинения по епистемология“.

33 *Фриц Маутнер:* Ново издание на гореспоменатия труд „Критика на езика“ е публикувано през 1910 г.

38 В нашето настояще време, когато *не сме особено напреднали по отношение на живия опит на езика:* Още през 1898 г. Р. Щайнер пише в есето си „Слова за изкуството на рецитацията“: „Артистичното говорене днес често се смята за заблуден идеализъм.“ (От „Събирани есета за драматургията 1889-1900“, GA Bibl.-No. 29.)

*Опитайте се да разгледате реални презентации на хуманитарните предмети :* Вижте също Глава XXXIII в «Mein Lebensgang» (1923-25), GA Bibl.-No. 28.

40/41 *че нашият език може отново да се превърне в средство за комуникация на това, което душата възприема в свръхсетивното:* Рудолф Щайнер многократно е посочвал това в по-късни презентации, както например седмата картина от първата му мистериозна драма „Портата на посвещението“ (Четири мистериозни драми [1910-13], GA Bibl.-No. 14) показва в най-чистия смисъл това преобразяване на духовното преживяване в звуковия образ.

41 *Безмерно дълбока е мисълта...:* Шилер, „Почитта на изкуствата“. Поезия: Моето безмерно царство е мисълта, / А моят крилат инструмент е словото.

43 *„Сълзата блика ...“:* Гьоте, „Фауст“ I, стих 784.

Число 57 ще подхожда идеално на немския поет: Може да се има предвид немскоезичният поет Готфрид Келер (1819-1890) . Вижте в сборника с новели „Sinngedicht“ под главата „Die Geisterseher“: „За да се смееш, винаги е нужно малко дух; животното не се смее!“ - както и разграничението му между „усмивка“ и „тъга“ при хората, за разлика от „хилене“ и „вой“ при животните в стихотворното повествование „Der Apotheker von Chamounix“.

61 Йехова вдъхва жизненото дихание: Битие 2:7.

71 Относно лекцията „Какво е мистицизъм?“: Сравнете това и мистиците, споменати в Рудолф Щайнер, „Мистицизмът в зората на съвременния духовен живот и неговата връзка със съвременния мироглед“ (1901), GA Bibl.-No. 7.

82 Готфрид Вилхелм фон Лайбниц. Вижте например неговата „Монадология“, кратък трактат, който той написва през 1714 г. (без заглавие) като обобщение на доктрината му за единствата.

Йохан Фридрих Хербарт, философ и педагог.

100 „Когато се издигнеш над себе си...“: Ангелус Силезий, „Херувимски скитник“, книга 4, притча 56.

107 Хераклит Ефески, предсократически философ.

Границите на душата ...; „Фрагментите на предсократиците“, редактирани от Херман Дилс и Валтер Кранц, Herakleitos B 45.

116 „Ще кажа ли на момента ...“: Гьоте, „Фауст“ I, стихове 1699-1702.

121 какво е разказано в Стария завет... Битие 32:25.

124 „Отче наш“: Въз основа на лекция, изнесена на 28 януари 1907 г. в „Оригинални импулси на хуманитарните науки“, GA Bibl.-No. 96 (достъпна и като отделно издание).

126/127 в смисъл на розата, която се украсява...: Вижте Фридрих Рюкерт, стихотворението: Светът и аз, „Когато розата се украсява, / тя украсява и градината“.

127 Мигел де Молинос, испански мистик; «Guida Spirituale» (1675), немски превод от Готфрид Арнолд: Geistlicher Führer (1699); Молинос е осъден на доживотен затвор в Рим от папата през 1686 г. заради това писание.

- 128 *Средновековен мислител*: Все още не е доказано.
- 134 „*Аз самият съм вечността...*“: Ангелус Сийезий, „Херувимски скитник“, книга 1, притчи 8.
- 135 „*Как да разберем болестта и смъртта*“, Берлин, 13 декември 1906 г., в „Познанието за свръхестественото в наше време и неговото значение за днешния живот“, GA Bibl.-No. 55.
- „*Заблудата на болестта в светлината на духовната наука*“, Берлин, 13 февруари 1908 г.; „*Здравната треска в светлината на духовната наука*“, Берлин, 27 февруари 1908 г.; отпечатани са паралелни лекции от Мюнхен (3 и 5 декември 1907 г.), публикувани в „Познанието за душата и духа“, GA Bibl.-No. 56.
- 148 *Омир...*, като създава образа на Пенелопа: Вижте «Одисея», книга 19, стих 137 и сл.
- 151 в книга от 7 век сл. Хр.: Това е делото на последния западен църковен отец, Исидор Севилски, ок. 560-636 г., „De natura rerum“. Вижте също лекцията на Рудолф Щайнер от 18 януари 1912 г. в „Човешката история в светлината на духовните изследвания“, GA Bibl.-No. 61.
- Франческо Реди, италиански лекар, натуралист и поет. Вижте работата му: «Osservazione intorno agli animali viventi che si trovano negli animali viventi», 1684.
- 159 *Мон Пеле*, вулкан на западноиндийския остров Мартиника; най-голямото изригване на 8 май 1902 г.
- 169 „*Човек греши, докато се стреми!*“: Гьоте, „Фауст“ I, Пролог в рая, стих 317.
- 170 *Когато се издигнеш над себе си*: Ангелус Сийезий, „Херувимски скитник“, книга IV, изречение 56.
- 184 *Петер Розегер*, Щириен разказвач .
- 197 *Само тези, които са запознати с геометрията...*: Тези думи над входа на Академията на Платон не се приписват на самия Платон, нито на неговите гръцки и римски съвременници. Те се срещат за първи път в коментарите на Аристотел през 6 век сл. н. е., например в: Elias, Aristotelis Categorias commentaria, ed. A. Busse (Comm. in Arist. Graeca XVIII, пар. 1), (Берлин 1900) 118.18. И: Philoponus Joannes, Aristotelis de Anima Libris commentaria, ed. M. Hayduck (Comm. in Arist. Graeca XV), (Берлин 1897) 117.29.

- 197 „Загадката на Вселената“ на Хекел : „Загадката на Вселената. Популярни изследвания върху монистична философия“ (Бон 1899).
- 199 Определението на *трагичното от Аристотел* : Виж Аристотел, „За поезията“, Глава 6.
- 201 „Границите на душата...“: Вижте бележката на стр. 107.
- 209 *Този философ разказва следното свое преживяване*: Не можа да бъде потвърдено.
- 219 *И така, има философ, който винаги е повтарял едно учение... за човешкото аз*: Това трябва да е Йохан Готлиб Фихте, чиято философия за аз-а се основава на принципа, че истинското аз, като основа, която постулира субекта и обекта, никога не може самото да стане обект.
- 223 Вилхелм Вунд, философ.
- 231 Рудолф Щайнер, *«Образованието на детето от гледна точка на духовната наука»*, единствено издание, в рамките на GA в Библ.-№ 34 «Луцифер-Гнозис. Събрани есета 1903-1908».
- 234 *Ако имаха философския камък ...*: Гьоте, «Фауст» II, действие 1, Императорски дворец, стихове 5063/64.
- 235 „Разумът е розата в кръста на настоящето!“: Г. В. Ф. Хегел, „Елементи на философията на правото или естественото право и политическата наука в общи линии“, Предговор. Там се казва:  
„Да разпознаеш разума като розата в кръста на настоящето и по този начин да му се радваш, това рационално прозрение е *помирението* с реалността, което философията предоставя на онези, към които някога е било отправено вътрешното искане *да разберат*, и да съхранят субективната свобода в това, което е субстанциално, точно както тя позволява на човек да застане със субективна свобода не в нещо конкретно и случайно, а в това, което е само по себе си и за себе си.“
- 236 *Като много млад човек слушах лекциите на един професор по литературна история*: неговия учител и приятел Карл Юлиус Шрьоер. Сравнете също забележката на Рудолф Щайнер в лекцията от 29 октомври 1914 г., Берлин, в „Aus schicksaltragenderZeit“, GA Bibl.-No. 64.
- 240 , *че най-висшето нещо, което човек може да изпита в себе си, е съвестта*: Сравни Й. Г. Фихте: „Съдбата на човека“, 1800, книга 3: Вярa.



- 241 *Бартоломеус Карнери*. Сравнете неговата характеристика на съвестта във въведението към „Съвременният човек: Есе за начина на живот“, Щутгарт 1904 г.
- 242 *Пол Рий*, „Произходът на съвестта“, Берлин 1885.
- 246 в лекцията „Какво е мистицизъм? “: Вижте лекция XII в този том.
- 259 *Асхил ... ни представя нещо много забележително* : в своята трилогия „Орестия“.
- 260 *Еврипид разглежда същата тема* в „Електра“ и „Орест“.
- 265 *Изречението на Гьоте*: Вижте бележката на страница 24.
- 270 *Барух Спиноза (д'Еспиноза)*: Относно връзката на Гьоте със Спиноза , вж. забележките на Гьоте в „Поезия и истина“, част III , книга 14.
- Йохан Хайнрих Мерк*, писател.
- 271 „Това е сигурно ... “: Виж „Италианско пътуване“, Рим, 6 септември 1787 г.
- 272 „Красивото е ... “: Гьоте, „Изказвания в проза“. Вижте бележката на стр. 24, „Научни съчинения на Гьоте“, том V, стр. 495.
- Рихард Вагнер...* казва , *визирайки Деветата симфония на Бетовен*: Вж. «Бетовен», 1870 в XL том с пълните съчинения и стихотворения на Вагнер.
- 287 *Данте. . . в своята комедия*: «Божествена комедия (Божествена комедия)», 1472 г.
- „Каква висока благодарност... “*: Tame Epigrams VIII, с дата 23 юли 1824 г.
- 291 *Фридрих Готлиб Клопшок*: Неговата епична поема „Месия“ е завършена през 1773 г.
- 302 „Достойнството на човечеството ... “: Фридрих Шилер в поемата „Художниците“.
- 303 „Всичко, което е преходно... “: Заключителни куплети на „Фауст“, част 1

## ЛИЧЕН РЕГИСТЪР

( Числото в курсив показва страницата, към която се отнася препратката.)  
състои се.)

Ангелус Суесий (1624-1677) 72,  
74, 103-105, 133, 770 Аристотел  
(384-322 пр.н.е.)  
199, 262 Есхил (525-456 г.  
пр.н.е.) 259,  
260, 261, 263, 264, 269, 283 до  
288, 299

Бетовен, Лудвиг ван (1770 до  
1827) 272 Бьоме Якоб (1575-  
1624) 104 Бруно, Джордано  
(1548-1600)  
151

Карнери, Бартоломäus (1821 до  
1909) 241 Христос (вижте  
също под Исус)  
76, 79, 264-266, 268

Данте, Алигиери (1265-1321) 269,  
287, 288-294, 296, 297, 299, 300

Екхарт, Майстор (1260-1327) 72,  
74, 78, 103, 104, 180, 239  
Еврипид (ок. 480-406 г. пр.н.е.)  
260, 261

Фихте, Йохан Готлиб (1762 до  
1814) 240, 241, 268

Гьоте, Йохан Волфганг (1749 до  
1832) 24, 43, 70, 71, 116, 265,  
269, 270, 271, 272, 287, 296-302,  
303

Хекел, Ернст (1834-1919) 197  
Хегел, Георг Вилхелм Фридрих  
(1770-1831) 235 Хераклит (535-  
475 г. пр.н.е.) 107,  
201 Хербарт, Йохан Фридрих  
(1776  
(до 1841 г.) 82, 83 Омир 148,  
269, 271, 274, 275,  
278-281, 283-286, 288, 290,  
291, 299

Яков (Стар Завет) 121 Исус (виж  
също под Христос) 264-266

Клопщок, Фридрих Готлиб  
(1724-1803) 297

Лайбниц, Готфрид Вилхелм  
(1646-1716) 12, 83 Лесинг,  
Готхолд Ефраим  
(1729-1781) 236

Маутнер, Фриц (1849-1923) 33  
Майстер Екхарт виж Екхарт,  
Майстор Мерк, Йоханес  
Хайнрих (1741 г.)  
до 1791) 270 Молинос,  
Майкъл де (1640-1697)  
127 Мюлер, Макс (1823-1900)  
12, 13

Наполеон III (Шарл Луи  
Наполеон Бонапарт; 1809-1873)  
209

Ницше, Фридрих (1844-1900)  
242

Платон (427-347 г. пр.н.е.) 197,  
244, 245, 262, 289

Реди, Франческо (1626-1698)  
1Н,  
152, 223 Рий, Пол (1849-  
1901) 242, 246 Розегер, Питър  
(1843-1918) 184

Шопенхауер, Артур (1788 до  
1860) 24 Шекспир, Уилям  
(1564 до  
1616) 261, 269, 291-298 Сократ  
(470-399 г. пр.н.е.) 244,  
245, 261, 262 Софокъл (ок.  
496 до ок. 406)  
(пр.н.е.) 260

Спиноза, Барух (д'Еспиноза;  
1632-1677) 270 271 Сузо,  
Хайнрих (около 1300-1366)  
74

Таулер, Йоханес (около 1300-  
1361) 74, 104

Виктор Емануел ІІ от Италия  
(1820-1878) 210

Вагнер, Рихард (1813-1883)  
272, 273, 302 Вайгел,  
Валентин (1533-1588) 104 Вунд,  
Вилхелм (1832-1920)  
223

Заратустра 43, 70

## ПОДРОБНО СЪДЪРЖАНИЕ

### X. Хуманитарни науки и език

Берлин, 20 януари 1910 г. .... 9

Многостранната връзка между човека и езика. Научни теории за произхода на езика (теориите „бим-бам“ и „вуф-вуф“). Развиващата се природа на човешкото същество в неговата четирикратна, седмokratна и деветократна структура. Езикът като краен резултат от умствената и духовната дейност в човешкото същество, преди егото да започне да действа. Организацията на езиковите органи: творение на духа на въздуха. Тройната дейност на духа на въздуха в астралното тяло, етерното тяло и физическото тяло. Схващането на егото за подготвената езикова организация. Характерът на китайския, семитския и индоевропейския език. Духът на езика като предчовешки творец. Духовната наука и художествено ефективното чувство за езика.

### XL Смях и сълзи

Берлин, 3 февруари 1910 г. ....

42

Седмочленното човешко същество. Дейността на егото: да се хармонизира с външния свят. Разкриването на егото в бледност и зачервяване. Разширяване на астралното тяло по време на смях; освобождаващото издигане на егото. Компресиране на астралното тяло по време на плач; вътрешно укрепване на егото. Неспособността на детето да се смее и плаче в първите дни от живота. Невъзможността за смях и плач в животинското царство. Модификация на дихателния процес чрез смях и плач. Смяхът и плачът като образователни инструменти за егото. Трагедия и комедия.

## XII. Какво е мистицизъм?

Берлин, 10 февруари 1910 г. ....

71

Мистицизмът като търсене на основанията за съществуване от душата чрез интроспекция. Външният свят е заличен; преживява се вътрешното преизживяване на Христовото събитие. Мистицизмът се разглежда като път към духовен монизъм. Духовното проникване във външния свят се разглежда като обратен път, водещ до монадология (Лайбниц, Хербарт). Духовната наука се разглежда като път към обединението на мистицизма и монадологията. Трите етапа на познанието са въображение, вдъхновение и интуиция. Обсъждат се опасностите от мистицизма и как да се избегнат.

## XIII. Природата на молитвата

Берлин, 17 февруари 1910 г. .... 103

Истинската молитва като предварителен етап към мистично съзерцание, което от своя страна служи като предварителен етап към духовно изследване. Навлизането на миналото и бъдещето в живота на душата. Двете съответстващи настроения на молитвата; тяхната затопляща и просветляваща сила. Силата на молитвата и развитието на личността. Молитвата „Отче наш“. Опасностите от егоизма в молитвата, в мистичното съзерцание, в медитацията и концентрацията. Молитва и изкуство. Молитвата като подготовка за настроението на вечността.

## XIV. Болест и лечение

Берлин, 3 март 1910 г. .... 135

Взаимодействия между „външния човек“ (физическо и етерно тяло) и „вътрешния човек“ (астрално тяло и его). Сънят и развитието на „вътрешния човек“; трансформация на преживяванията в способности. Оформянето на архетипа на „външния човек“ между смъртта и прераждането. Произходът на болестите чрез „престъпване на границите“ между вътрешния и външния човек.

Положителното значение на двата резултата от болестта:  
изцеление или смърт. Благодарност към-

За изцелението и смъртта. Дългът да се осигури изцеление. Необходимостта от болестта в развитието към здраве: хармонията между вътрешния и външния човек.

#### XV. Положителният и отрицателният човек

Берлин, 10 март 1910 г. ....171

Положителният човек“ като герой, който поддържа ясно дефиниран вътрешен свят и цели срещу всички външни влияния. „Негативният човек“ като герой, който е силно повлиян и лесно се променя от всички външни влияния. Развитието на човешката психика във връзка с „позитивността“ и „негативността“. Опасностите и на двете психични състояния. Смисълът и безсмислието на определени диети по отношение на развитието на душата. Тренирането на самоосъзната преценка като основа на „позитивността“. Негативността и позитивността във връзка с човешките срещи; във връзка с научните начини на мислене и възприемане; като фундаментален принцип на човешкото развитие (определението на трагедията от Аристотел).

#### XVI. Грешка и лудост

Берлин, 28 април 1910 г. .... 203

Проблемът за границата между патологичния и нормалния психичен живот. Външният и вътрешният човек. Двойствената троица на физическите и духовните членове и техните правилни взаимодействия като необходимост за здравословен психичен живот. Нарушения във взаимодействието на сетивното тяло и сетивната душа (компулсивни образи), на етерното тяло и интелектуалната душа (грешка; неспособност за схващане на логиката на фактите), на физическото тяло и съзнателната душа (лудост, мания за величие и преследване). Развитие и укрепване на психичния живот в мисленето, чувстването и волята като защита и средство срещу препятствията, поставени от външния човек.

## XVII. Човешката съвест

Берлин, 5 май 1910 г. .... 236

Концепции за съвест през историята (Екхарт, Фихте, Карнери, Рее; Сократ, Платон). Постепенното възникване на понятието за съвест. Разгръщащата се дейност на егото в членовете на душата; предшестващото формиране на физическото тяло отвън. Появата на съвестта с навлизането на егото във вътрешността на душата. Съвестта като отражение на коригиращия световен дух за все още слабото его. Драмата на Орест в „Ахил и Еврипид“. Връзката между Христовия импулс и съвестта.

## XVIII. Мисията на изкуството (Омир, Ахил, Данте, Шекспир, Гьоте)

Берлин, 12 май 1910 г. .... 269

Гьоте и Вагнер за мисията на изкуството. Началото на западната поезия у Омир: влиянието на божествено-духовните сили; ехото на ясновидското първично съзнание. Появата на художественото въображение. Развитието на алегорията и образността на Изток; на химничните и песенните форми на Запад. Сливането на двата елемента в гръцката драма (Асхил). Данте: схващането на себе си, което се превръща в свят за себе си. Шекспир: светът на поезията, разширен в множеството човешки аз-ове. Гьоте (Фауст): разширяването на универсалния човешки аз в духовния свят. Мисията на изкуството: да изпреде нишките от първичната духовност към духовността на бъдещето.



СЪДЪРЖАНИ  
Е ПЪРВА  
ЧАСТ

- I. Мисията на хуманитарните науки тогава и сега Берлин,  
14 октомври 1909 г.
- II. Мисията на гнева ( „Окованият Прометей“ ) Мюнхен, 5  
декември 1909 г. (вместо Берлин, 21 октомври 1909 г.)
- III. Мисията на истината ( „Пандора“ на Гьоте в  
светлината на хуманитарните науки) Берлин, 22  
октомври 1909 г.
- IV. Мисията на предаността,  
Берлин, 28 октомври 1909 г.
- V. Човешкият характер  
Мюнхен , март 1910 г. (вместо Берлин, 29 октомври  
1909 г.)
- VI. Аскетизъм и болест Берлин, 11  
ноември 1909 г.
- VII. Природата на егоизма ( "Вилхелм Майстер" от Гьоте)  
Берлин, 25 ноември 1909 г.
- VIII. Буда и Христос Берлин,  
2 декември 1909 г.
- IX. Някои неща за луната  
От хуманитарна гледна точка, Берлин, 9  
декември 1909 г.

# РУДОЛФ ЩАЙНЕР ПЪЛНО ИЗДАНИЕ

Структура според: Рудолф Щайнер - Литературният  
и художествено творчество. Библиографски преглед  
(Номера на библиографията, *в курсив* в скоби)

## А. ПИСЕНИЯ /

### *Произведения*

„Научни съчинения“ на Гьоте, въведение и коментари от Р. Щайнер, 5 тома ,  
1883–97, ново издание 1975 (*1a–ej*; отделно издание на въведенията, 1925  
(1)

Очертания на епистемологията на светогледа на Гьоте, 1886(2)

Истина и наука. Прелюдия към „Философия на свободата“, 1892 (3)

Философия на свободата. Очертания на един съвременен мироглед, 1894 (4)

Фридрих Ницше, борец срещу времето си, 1895 (5)

Светогледът на Гьоте, 1897 (6)

Мистицизмът в зората на съвременния интелектуален живот и връзката му  
със съвременния мироглед, 1901 (7)

Християнството като мистичен факт и мистериите на древността, 1902 (8)

Теософия. Въведение в свръхсетивното познание за света и човешката съдба,  
1904 (9)

Как човек може да придобие знания за висшите светове? 1904/05 (10)

От Акашовите записи, 1904-08 (11)

Етапите на висшето познание, 1905-08 (12)

Очерк на окултната наука , 1910 (13)

Четири мистериозни драми, 1910-13 (14)

Духовното лидерство на човека и човечеството, 1911 (15)

Антропософски календар на душата, 1912 (*в 40*)

Път към себепознанието на човека, 1912 (16)

Прагът на духовния свят, 1913 (17)

Загадките на философията в тяхната история, очертани, 1914 (18)

Загадката на човека, 1916 (20)

От загадките на душите, 1917 (21)

Интелектуалната природа на Гьоте, разкрита чрез неговия „Фауст“ и чрез  
приказката за змията и лилията, 1918 (22)

Основните проблеми на социалния въпрос в жизнените потребности на  
настоящото и бъдещето, 1919 (23)

Есета върху тройния социален ред и ситуацията на времето 1915-1921 (2<sup>^</sup>)

Космология, религия и философия, 1922 (25)

Антропософски насоки , 1924/25 (26)

Основи за разширяване на изкуството на лечението според духовно-научните  
прозрения, 1925 г. От д-р Р. Щайнер и д-р И. Вегман (27)

Моят живот, 1923-25 (28)

### *77. Събрани есета*

Есета по драматургия 1889-1901 (29) - Методологични основи на антропософията 1884-1901 (30) - Есета по културна и съвременна история 1887-1901 (31) - Есета по литература 1886-1902 (32) - Биографии и биографични скици 1894-1905 (33) - Есета от «Луцифер-Гнозис» 1903-1908 (34) - Философия и антропософия 1904-1918 (35) - Есета от «Гьотеамим» 1921-1925 (36)

### *III. Публикации от наследството*

Писма - Пословици - Сценични адаптации - Чернови за четирите мистерийни драми 1910-1913 - Антропософия. Фрагмент от 1910 г. - Събрани скици и фрагменти - От тетрадки и документи - (38-47)

## **Б. РАЗГОВОРИТЕ РАБОТАТА**

### *I. Публични лекции*

Берлинската серия от публични лекции, 1903/04 до 1917/18 (51-67) - Публични лекции, серии от лекции и университетски курсове в други части на Европа 1906-1924 (68-84)

### *II. Лекции за членове на Антропософското общество*

Лекции и лекционни серии с общо антропософско съдържание - Христология и евангелски размисли - Хуманитарни науки  
Човешки изследвания - Космическа и човешка история - Духовното  
Контекст на социалния въпрос - Човекът в неговия контекст  
с Космоса - Карма Отражения - (91-244)

Лекции и трудове върху историята на антропософското движение  
и Антропософското общество (251-263)

### *III. Лекции и курсове по отделни области на живота*

Лекции по изкуство: Общи художествени въпроси - Евритмия - Формиране на речта и драматично изкуство - Музика - Изобразително изкуство - История на изкуството (271-292) - Лекции по образование (293-311) - Лекции по медицина (312-319) - Лекции по естествени науки (320-327) - Лекции за социалния живот и тройния социален ред (328-341) - Лекции за работниците по реконструкцията на Гьотеанума (347-354)

## **В. ХУДОЖЕСТВЕННОТО ПРОИЗВЕДЕНИЕ**

Точни репродукции на картини и графични дизайни и скици на Рудолф Щайнер в художествени портфолия или като отделни листове: проекти за изографисването на Първия Гьотеанум - учебни скици за художници - програмни изображения за евритмични изпълнения - евритмични форми - скици за евритмичните фигури и др.

*Томовете на Пълните съчинения на Рудолф Щайнер  
са еднакво екипирани в рамките на отделните групи  
предлага поотделно.*